

**ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ КҶҶЛОБ БА НОМИ
АБУАБДУЛЛОҲИ РҶДАКӢ**

ТДУ: 338:378 (575.3)

Бо ҳуқуқи дастнавис

САҶАРОВ ЗУЛҶИҚОР АЗАМАТОВИЧ

**ТАШАККУЛӢБӢ ВА РУШДИ ИҚТИДОРИ ИННОВАТСИОНИИ
МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ ОЛИИ КАСБӢ**
(дар мисоли муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон)

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмии
номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯи
иҳтисоси 08.00.06.02 – Идоракунии инноватсияҳо ва
рақамикунонии равандҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ

Роҳбари илмӣ:

доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор
Ҷайзулло М.Қ.

КҶҶЛОБ – 2023

МУНДАРИЧА:

НОМГҶИ ИХТИСОРАҶО.....	3
МУҚАДДИМА.....	4
БОБИ 1. АСОСҶОИ НАЗАРИЯВӢ ВА МЕТОДОЛОГИИ ТАШАККУЛӢИ ИҚТИДОРИ ИННОВАТСИОНИИ МУАССИСАИ ТАҶСИЛОТИ ОЛИИ КАСБӢ.....	13
1.1. Мафҳум, моҳият, аҳамияти иқтидори инноватсионӢ ва сохтори он дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӢ.....	13
1.2. Зарурати рушди инноватсионии таҳсилоти олиӢ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӢ	31
1.3. Таҷрибаи хоричии рушди фаъолияти инноватсионӢ ва иқтидори инноватсионӢ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӢ	48
БОБИ 2. ТАҶЛИЛ ВА АРЗӢИИ ИҚТИДОРИ ИННОВАТСИОНИИ МУАССИСАҶОИ ТАҶСИЛОТИ ОЛИИ КАСБИИ ҶУМҶУРИИ ТОҶИКИСТОН.....	65
2.1. Таҳлили вазъи кунунии иқтидори инноватсионӢ ва омилҳои ба рушди он таъсиркунанда дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	65
2.2. АрзӢии маҷмӯии иқтидори инноватсионии муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	90
БОБИ 3. САМТҶОИ АСОСИИ РУШДИ ИҚТИДОРИ ИННОВАТСИОНИИ МУАССИСАҶОИ ТАҶСИЛОТИ ОЛИИ КАСБӢ	103
3.1. Тиҷоратикунонии натиҷаҳои фаъолияти илмӢ - техникӢ ҳамчун таъмингари бартарияти рақобатпазири муассисаҳои таҳсилоти олии касбӢ	103
3.2. Таъсис ва такмили инфрасохтори инноватсионӢ ҳамчун омилҳои калидии рушди иқтидори инноватсионӢ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӢ	122
3.3. Рушди механизми дастгириҳои давлатии фаъолияти инноватсионӢ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӢ	136
ҶУЛОСАҶО.....	153
Тавсияҳои барои истифодаи амалии натиҷаҳо.....	155
РӢЙҶАТИ АДАБИӢТ.....	158
Феҳристи қорҳои ҷопшудаи муаллиф доир ба мавзӯи диссертатсия.....	175
ЗАМИМАҶО.....	177

НОМГҶИ ИХТИСОРАҶО (АЛОМАТҶОИ ШАРТӢ)

АИ ҶТ	- Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон
БМД	- Базаи моддӣ - техникӣ
ДМТ	- Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
ДДТТ	- Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон
ДАТ	- Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон ба номи Ш. Шохтемур
ДСРТ	- Донишгоҳи славянии Русия - Тоҷикистон
ДДХБСТ	- Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон
ДДК	- Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А. Рӯдакӣ
ДДБ	- Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Н. Хусрав
ДДХ	- Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи Б. Ғафуров
ДДТТ	- Донишгоҳи давлатии тиббии Тоҷикистон ба номи А. Сино
ДДХ	- Донишгоҳи давлатии Хоруғ ба номи М. Назаршоев
ИМА	- Иёлоти мутаҳидаи Амрико
ИА	- Иттиҳоди Аврупо
КОА	- Комиссияи олии аттестатсионӣ
КИТТК	- Корҳои илмию техникӣ, таҷрибавию конструкторӣ
КИТ	- Корҳои илмию таҳқиқотӣ
МТОК	- Муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ
ММД	- Маҷмӯи маҳсулоти дохила
ММПИ	- Маркази миллии патенту иттилоот
КХИ	- Корхонаҳои хурди инноватсионӣ
МЗ	- Моликияти зеҳнӣ
МИТ	- Маркази интиқоли технологияҳо
НФИТ	- Натиҷаҳои фаъолияти илмӣ – техникӣ
ТИК	- Технологияи иттилоотӣ - коммуникатсионӣ
ҶИД	- Ҷамъияти илмии донишҷӯён
ҶПО	- Ҳайати профессорону омӯзгорон

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Тайи даҳсолаи охир рушд додани низоми таълим (**аз ҷумла таҳсилоти оли**) яке аз самтҳои афзалиятноки рушди иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад. Баъзе масъалаҳо ва проблемаҳои ин соҳа ислоҳот ва истифодаи навоаронро талаб мекунанд. Ҳалли ин масъалаҳо ва мушкилоти мавҷуда бевосита дар соҳаи маориф қорӣ намудани инноватсияро тақозо мекунад. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷиҳати рушди иқтисодиёти инноватсионӣ ва низоми миллии инноватсионӣ ба рушди соҳаи маориф пайваста тавачҷуҳи зиёд зоҳир менамояд, зеро ин соҳа ҷузъи калидии ҷомеа буда, ба рушди соҳаҳои иҷтимоию иқтисодии кишвар таъсири бевосита дорад. Дар шароити муносири иҷтимоию иқтисодӣ самти афзалиятноки рушди системаи таҳсилоти олии касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ин ворид намудани инноватсия ба фаъолияти **муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ (МТОК)** ва тақмили механизми дастгирии давлатии рушди инноватсионӣ дар он ба ҳисоб меравад.

Вобаста ба ин дар шароити кунунӣ зарурати рушди фаъолияти инноватсионӣ, ташаккулёбии иқтидори инноватсионӣ дар МТОК ба як қатор тамоюлҳо ва мушкилоти даҳсолаи охири Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ба самти таҳсилоти оли дахл доранд, алоқаманд мебошанд.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки саҳми МТОК дар рушди устувори иқтисодиёт, ташаккули системаи милли инноватсионӣ, рақобатпазир будани маҳсулоти истеҳсолмешуда, омодагӣ ва пешниҳоди кадрҳои соҳибтаҳассус назаррас нестанд, зеро ваъзи нишондиҳандаҳои арзёбии иқтидори инноватсионии онҳо дар шароити имрӯза ба онҳо имкон намедиҳад. Аз ҷумла, қорқардҳои илмӣ – таҳқиқотии МТОК дар истеҳсолот истифода намегарданд, раванди ҷорисозии инноватсия ба системаи таҳсилоти олии касбӣ тақмилдиҳиро тақозо менамояд, сохтори иқтидори инноватсионии муассисаи таълимӣ ба вазифаҳои рушди инноватсионӣ мувофиқат намекунад, тижоратикунони натиҷаҳои фаъолияти илмию техникӣ дар МТОК ғайриқаноатбахш буда,

инфрасохтори инноватсионии онҳо инкишоф наёфтааст ва ба фаъолсозии фаъолияти инноватсионӣ нигаронида нашудаанд.

Дар айни замон барои ташаккул ва рушди иқтисодии инноватсионии МТОК-и кишвар бояд масъалаҳои зарурати ҷорӣ намудани инноватсия дар системаи таҳсилоти олии, рушди захираҳои кадрӣ, иқтисодии зехнӣ, иқтисодии молиявӣ, иқтисодии моддӣ ва техникӣ, таҳияи усулҳои муносири арзёбии иқтисодии инноватсионӣ, инчунин қабул ва татбиқи қарорҳои дахлдорро дар ин самт ҳал намуд. Инчунин зарурати тижоратикунонии натиҷаҳои фаъолияти илмӣ-таҳқиқотӣ (НФИТ), татбиқи лоиҳаҳои инноватсионӣ, роҳҳои ҷалби самараноки сармояи хориҷӣ, корхонаҳои тижоратӣ ва ширкатҳои хизматрасонӣ барои таҳқиқотҳои илмӣ, ғанӣ гардонидани фондҳои ғайрибюджетии худ, таъсис ва такмил додани инфрасохтори инноватсионӣ ва дар ин замина таҳким ва рушди иқтисодии инноватсионӣ меафзояд.

Ҳамин тариқ, мушкилоти дар боло зикршуда бо иқтисодии инноватсионии МТОК-и кишвар, зарурати таҳияи усулҳои арзёбии иқтисодии инноватсионӣ ва тижоратикунонии натиҷаҳои фаъолияти илмӣ-таҳқиқотӣ алоқаманданд. Ин ва дигар мушкилотҳо дар якҷоягӣ аҳамияти рисолаи интихобшударо нишон медиҳанд.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯи диссертатсионӣ. Таҳқиқоти масъалаҳои ташаккулёбӣ ва рушди иқтисодии инноватсионии МТОК дар корҳои олимони зерини рус: М.В.Владика, С.В.Кортов, Н.А.Самарская, Н.В.Гунин, М.А.Матвеева, Г.Я.Голдштейн, И.Н.Герчи́кова, С.А.Беляков, А.И.Кочетов, Г.И.Житс, З.Абасов ва олимони хориҷӣ Й.А.Шумпетер, П.А.Кулветс, Р. Браун, М. МакМилан, Е.Дихтл, Х.Хершген дарҷ гардидаанд. Вобаста ба шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳалли ҳамин масъалаҳо дар асарҳои С.Ҷ. Комилов, М.Қ.Файзулло, К.Р.Раҷабов, С.Ҳабибов, З.Ҳ.Қодирова, П.У.Бобомуродов, З.Ҳ.Ибодзода, З.С.Султонов, И.С.Ашуров, Ш.Ш. Қодиров., А.Д.Ҷаборов, Ҷ.Р.Раҳмонов ва дигар муҳаққиқон низ инъикоси ҳудро ёфтаанд.

Дар маҷмуъ, бештари пажӯҳишҳои олимони ватанӣ дар бахши иқтисодии инноватсионӣ ва умуман инноватсия ба иқтисодии инноватсионии минтақа, низоми миллии инноватсионӣ, идоракунии инноватсионӣ, соҳибкории инноватсионӣ бахшида шуда, дар соҳаи ташаккулёбӣ ва рушди иқтисодии инноватсионии МТОК корҳои илмӣ хеле кам ба назар мерасанд. Аз ҷумла, дар монографияҳои илмӣ вазъи кунунии рушди иқтисодии инноватсионӣ дар МТОК, усулҳои арзёбии онҳо, зарурати рушди инноватсионии таҳсилоти олии давлатии иқтисодии инноватсионӣ амалан дида намешавад.

Дар шароити муосир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаи тижоратикунунии корҳои илмӣ – таҳқиқоти аз тарафи МТОК хеле кам ба назар расида, ҳамкориҳои тарафайн бо корхонаҳои саноатӣ ҷиҳати гирифтани фармоишҳо амалан дида намешавад. Ҷамаи ин интихоби мавзӯи рисоларо пешакӣ муайян карда, нокифоя кор карда баромадани он таҳқиқотро муайян намуд.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва ӯ мавзӯҳои илмӣ. Мавзӯи кори диссертатсионӣ ба татбиқи Стратегияи рушди моликияти зеҳнии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2014-2020, Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020, Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон то давраи соли 2030, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти инноватсионӣ» аз 16.04.2012 №822, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи паркҳои технологӣ» аз 21.12.2010 № 629, инчунин нақшаи корҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи молия ва қарзи Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ робита дорад.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот. Мақсади кори диссертатсионӣ асоснок кардани асосҳои назариявӣ ва методологии раванди ташаккули иқтисодии инноватсионии муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ва таҳияи тавсияҳои амалӣ дар ин самт мебошад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои ноил шудан ба ин ҳадаф дар рисола вазифаҳои зерин муайян ва ҳал карда шуданд:

- муайян намудани мафҳум, моҳият, аҳамият ва сохтори иқтидори инноватсионӣ, инчунин асосноккунии зарурати рушди инноватсионии таҳсилоти олии дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ;

- таҳлили вазъи кунунии иқтидори инноватсионии МТОК-и Ҷумҳурии Тоҷикистон ва муайянсозии омилҳои ба рушди он таъсиркунанда;

- таҳияи методологияи арзёбии иқтидори инноватсионии МТОК-и Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯи ҳолати кунунии ҷузъҳои захираҳои таркибии онҳо;

- муайян кардани ҳолати тичоратикунунии НФИТ-и МТОК ва омилҳои ба раванди он таъсиррасон;

- асоснок намудани зарурати таъсис ва таҳияи тавсияҳои амалӣ оид ба такмили инфрасохторҳои инноватсионии МТОК-и Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- таҳияи шакл ва усулҳои самараноки дастгирии давлатии фаъолияти инноватсионӣ дар МТОК.

Объекти таҳқиқот ин муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошанд.

Мавзӯи таҳқиқот муносибатҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ мебошанд, ки дар раванди ташаккул ва рушди иқтидори инноватсионии муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ бо назардошти омилҳои таъсиррасон ба он ташаккул меёбанд.

Фарзияи таҳқиқотӣ ба ғояи илмӣ дар бораи зарурати ташаккул ва рушди иқтидори инноватсионӣ ва тичоратикунунии натиҷаҳои фаъолияти илмӣ-таҳқиқотӣ дар МТОК асос ёфтааст, ки метавонад ба беҳтар шудани нишондиҳандаҳои иқтисодӣ ва молиявӣ онҳо мусоидат кунад.

Асоси назариявӣ таҳқиқотро асарҳо ва таҳқиқоти илмӣ олимони ватанию хориҷӣ оид ба ташаккул ва рушди иқтидори инноватсионӣ дар

МТОК, барномаҳо, стратегияҳо ва дигар санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқии рушди МТОК дар шароити рушди инноватсионӣ ташкил медиҳанд.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Барои ноил шудан ба ҳадафҳо ва вазифаҳои дар таҳқиқоти диссертатсионӣ гузошташуда маҷмӯи усулҳои илмӣ, аз қабилӣ усулҳои умумиилмӣ, таҳлил ва синтез, таҳлили омӯрӣ ва иқтисодӣ, усулҳои арзёбии иқтидори инноватсионӣ, абстрактӣ, усули таҳлилий-муқоисавӣ ва мушоҳидаҳо истифода шуданд.

Пойгоҳи иттилоотии таҳқиқотро асарҳои илмӣ олимони ватанию хориҷии ба мавзӯи таҳқиқот алоқаманд, маълумотҳои омӯрии Агентии омӯри назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, маҷмуаи таҳлилии муассисаи давлатии Маркази миллии патенту иттилооти Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон, Барномаи рушди инноватсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тайи солҳои 2011 – 2020, маҷмӯи қонунҳо ва санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ оид ба фаъолияти илмӣ ва инноватсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, маводҳо аз пойгоҳи Интернет ва коркардҳои шахсии муаллиф ташкил медиҳанд.

Пойгоҳи таҳқиқот. Рисолаи илмӣ дар заминаи кафедраи молия ва қарзи Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ тайи солҳои 2016 – 2022 иҷро гардидааст.

Навгони илмӣ таҳқиқот дар таҳияи асосҳои назариявӣ ва методологии ташаккул ва рушди иқтидори инноватсионии МТОК, инчунин таҳияи тавсияҳои амалӣ оид ба рушди ин равандҳо мебошад. Натиҷаҳои муҳимтарин, ки унсурҳои навоариҳои илмӣ доранд, инҳоянд:

- муқаррароти назариявии моҳияти иқтисодии иқтидори инноватсионӣ асоснок карда шуда, сохтори иқтидори инноватсионӣ бо назардошти ҷузъҳои захиравӣ, функционалӣ ва сохти зинанизомӣ дар МТОК муайян карда шуда, аниқ карда шуд, ки дар баробари усули ғайрифаволи таълим дар МТОК-и ҷумҳурӣ қорӣ намудани усули фаъол, интерактивӣ ва дигар усулҳои инноватсионии таълим бамаврид аст;

- дар асоси арзёбии вазъи кунунии иқтисодии инноватсионии МТОК-и Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дарназардошти ҷузъи захиравии иқтисодии инноватсионӣ (кадрӣ, молиявӣ, моддию техникаӣ, инфрасохторӣ ва нуфузӣ), маҷмуи таҳдидҳо ва хатарҳое, ки ба татбиқи иқтисодии инноватсионии мактабҳои олии касбӣ монеа мешаванд, муайян карда шуданд. Дар асоси пурсишнома омилҳое, ки ба рушди иқтисодии инноватсионии МТОК таъсир мерасонанд, муайян ва асоснок карда шудаанд;

- арзёбии маҷмуии иқтисодии инноватсионии МТОК-и Ҷумҳурии Тоҷикистонро оид ба ҳолати кунунии ҷузъҳои захиравии он (аз рӯи самти фаъолият ва таъминоти захиравӣ) бо истифода аз 7 принсипи рушди МТОК (бо назардошти тағйироту иловаҳо) гузаронида шуда, инчунин дараҷаи сохтории иқтисодии инноватсионии МТОК бо назардошти таснифи муаллифии нишондиҳандаҳои функционалии объекти сохтори захиравӣ, сикли ҳаёти асоснок карда шуд;

- ҷузъҳои раванди тичоратикунонии натиҷаҳои фаъолияти илмӣ-таҳқиқотии МТОК мушаххас гардида, роҳҳои ҳалли он пешниҳод ва омилҳое, ки ба раванди тичоратикунонии НФИД таъсир мерасонанд, муайян карда шуданд. Инчунин механизми самараноки татбиқи моликияти зеҳнӣ дар се шакли ҷалби он ба иқтисодиёт: 1) дар шакли иштирок дар сармояи оинномавии корхонаҳои хурди инноватсионӣ; 2) дар шакли фаъолияти субъектҳои хоҷагидорӣ ба сифати дороиҳои ғайримоддӣ дар амалиётҳои гаравӣ; 3) дар шакли ҳимоя дар намуди патент, иҷозатномаҳо(лицензия), тамғаҳои молӣ, тамғаҳои хизматрасонӣ ва ғайра пешниҳод карда шуд;

- афзалиятҳои татбиқи фаъолияти инноватсионии МТОК бо дарназардошти таъсиси инфрасохтори инноватсионӣ, ки барои ба даст овардани натиҷаҳои баланд дар фаъолияти илмӣ шароити муассир фароҳам оварда метавонад, асоснок карда шудаанд. Муайян карда шуд, ки вазъи кунунии инфрасохтори инноватсионии донишгоҳ ба таҷдид ва такмил ниёз дорад ва дар ин росто оид ба беҳтар намудани

инфрасохтори инноватсионӣ тавсияҳо дода шуда, инчунин модели намунавӣ барои ташкили инфрасохтори инноватсионӣ дар МТОК-и Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод карда шудааст;

- шакл ва усулҳои самараноки механизмҳои дастгирии давлатии фаъолияти инноватсионӣ дар МТОК, аз қабилӣ шарикӣ давлат бо бахши хусусӣ ва модели «спирали сегона» таҳия ва асоснок карда шудааст.

Муқаррароти асосии таҳқиқот барои ҳимоя пешниҳодшаванда. Ба ҳимоя натиҷаҳои зерини илмӣ, назариявӣ, методологӣ ва амалии таҳқиқот пешниҳод карда мешаванд:

- муқаррароти назариявии асоснокшудаи моҳияти инноватсия ва иқтидори инноватсионӣ;

- мушаххассозии ҷузъи захираҳои иқтидори инноватсионӣ;

- таҳияи арзёбии ҳамаҷонибаи иқтидори инноватсионии МТОК дар асоси ҷузъҳои захиравии он;

- асоснокии механизми самараноки татбиқи моликияти зеҳнӣ дар се шакли ҷалби он ба иқтисодиёт;

- пешниҳод ва умумикунони модели намунавии ташкили инфрасохтори инноватсионӣ дар МТОК;

- коркарди тадбирҳои инкишоф додани шаклу усулҳои дастгирии давлатии фаъолияти инноватсионӣ дар МТОК.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот дар таҳлили амиқтари назариявӣ, методӣ ва амалии равандҳои ташаккул ва рушди иқтидори инноватсионии муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ мебошад.

Ҳангоми таҳқиқоти гузаронида муаллиф бештар ба асосҳои назариявӣ ва истифодаи амалии равандҳои рушд ва ташаккулёбии иқтидори инноватсионӣ дар МТОК, ки дар маводҳои конференсияҳои илмӣ-амалӣ, монографияҳо дарҷ гардидаанд, инчунин қонунҳо, барномаҳо ва стратегияҳои давлатии ба мавзӯи таҳқиқот марбут таъя намудааст.

Аҳамияти амалӣ, хулоса ва пешниҳодҳои дар таҳқиқоти диссертатсионӣ зикргардида аз он иборат аст, ки муқаррароти назариявӣ ва методи пешниҳодкардаи муаллиф метавонанд дар фаъолияти амалии технопаркҳои МТОК-и ҷумҳурӣ, таъсиси корхонаҳои хурди инноватсионӣ дар заминаи МТОК васеъ истифода шаванд. Натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ ҳангоми таҳияи лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тичоратикунонии натиҷаҳои илмӣ ва (ё) илмию техникӣ» пешниҳод шудааст.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Муаллиф мавзӯи таҳқиқот, мақсад ва вазифаҳои онро тибқи нақшаи мантиқии рисола муайян намуда, дар таҳлили хусусияти ташаккул ва рушди иқтисоди инноватсионӣ дар МТОК аз методологияи ба таҳқиқоти олимон асосёфта истифода мебарад. Нашрияҳои муаллиф дар маҷаллаҳои илмӣ эътимоднокии таҳқиқотро тасдиқ мекунад. Хулосаҳо, тавсияҳо ва натиҷаҳои таҳқиқоти назариявӣ муаллифи рисола бо истифода аз методологияи муосир асоснок карда шудаанд.

Мутобиқати диссертатсия ба Шиносномаи ихтисоси илмӣ. Натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ ба бандҳои зерини шиносномаи феҳристи ихтисосҳои КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯи ихтисоси 08.00.06.02– Идоракунии инноватсияҳо ва рақамикунонии равандҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ. мувофиқат менамояд: 1.6. Коркарди усулҳо ва механизмҳои ҳамгироии илми мактабҳои олии бо низоми миллии инноватсионӣ ва раванди ҷаҳонии инноватсионӣ. Рушди усулҳо ва шаклҳои тичоратикунонии инноватсияҳои мактабҳои олии дар корхонаҳои хурди инноватсионӣ; 1.7. Хусусиятҳо ва мушкилоти таъсисдиҳии корхонаҳои хурди инноватсионӣ дар пойгоҳи ташкилоти буҷавӣ илмӣ ва таълимӣ; 1.9. Баҳодиҳии нерӯи инноватсионӣ дар низомҳои иқтисодӣ; 1.26. Коркарди методологияи идоракунии моликияти зеҳнӣ ва усулҳои баҳодиҳии арзиши қисми зеҳнии маҳсулоти инноватсионӣ.

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Таҳқиқоти илмӣ мустақиман аз ҷониби муаллиф сураат гирифта, муқаррароти ба ҳимоя пешниҳодшаванда шахсан аз ҷониби муаллиф таҳия гаштааст. Рушди иқтисодии инноватсионии муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ муайян гардида, самтҳо ва роҳҳои баланд бардоштани самаранокии рушди иқтисодии инноватсионӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ мушаххас карда шуданд. Натиҷаҳои таҳқиқот дар шакли хулоса ва пешниҳодҳо дар мақолаҳои илмӣ оварда шудаанд

Тасвир ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Нуқтаҳои асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ дар конференсияҳои илмӣ – амалии ҷумҳуриявӣ (солҳои 2015-2021) пешниҳод гардидаанд. Аз ҷумла, дар конференсияи илмӣ – амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Рушди иқтисодии Тоҷикистон ҳамчун омилҳои баландшавии некуаҳволии аҳоли» (15 декабри соли 2015) дар Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, конференсияи илмӣ-амалии байналмиллалӣ дар мавзӯи «Нақши интегратсияи илм, инноватсия ва технология дар рушди иқтисодии кишварҳо» (соли 2016) дар Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон, конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ – назариявӣ дар мавзӯи «Масъалаҳои мубрами илму маориф дар шароити ҷаҳонишавӣ» (соли 2020) дар Донишкадаи технология ва менеҷменти инноватсионӣ дар шаҳри Кӯлоб мавриди баррасӣ қарор дода шудааст.

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Натиҷаҳои асосии таҳқиқот дар 10 мақолаи илмӣ муаллиф дар ҳаҷми 4,1 ҷузъи ҷопӣ, аз ҷумла 4 мақола дар маҷалла ва нашрияҳои, ки ба рӯйхати маҷаллаву нашрияҳо, ки аз ҷониби Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тавсия шудаанд, ба таъбиқ расидаанд.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, хулоса, пешниҳодҳо ва рӯйхати адабиёти истифодашуда иборат аст. Қор дар 187 саҳифаи ҷопи компютерӣ оварда шудааст, ки аз 13 ҷадвал, 3 диаграмма ва 12 расм иборат аст.

БОБИ 1. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВӢ ВА МЕТОДОЛОГИИ ТАШАККУЛӢБИ ИҚТИДОРИ ИННОВАТСИОНИИ МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ ОЛИИ КАСБӢ.

1.1. Мафҳум, моҳият, аҳамияти иқтидори инноватсионӣ ва сохтори он дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ

Дар ҷомеаи имрӯза ба роҳи инноватсионӣ рушд додани иқтисодиёт вазифаи аввалиндараҷаи ҳар як мамлакати пешрафта ба ҳисоб меравад. Вобаста ба ин нақши муассисаҳои таҳсилоти олии дар рушди иқтисодиёти мамлакат беназир аст, агар дар вай инноватсия рушд ёфта, иқтидори (потенсиали) инноватсиониаш рақобатпазир будани ўро муаррифгар бошад. Дар ин асно гузариш ба ҷомеаи пас аз индустриалӣ ва ташаккули рушди бозории иқтисодиёт дар кишвари мо дидгоҳҳои муҳаққиқонро нисбат ба категорияи «иқтидор» тағйир доданд. Онро на танҳо ҳамчун омили истеҳсолот ба назар мегирифтанд, ки барои амалисозии фаъолияти хоҷагидорӣ зарур аст, балки ҳамчун маҷмӯи иқтидорҳои (потенциалҳои) мухталифе, ки имконияти ба даст овардани фоидаҳо таъмин менамоянд.

Тавре аз таҳлилҳо бармеояд, дар илми иқтисодӣ ҳанӯз таърифи аниқ ва дақиқи мафҳуми «потенсиали (иқтидор) муассиса» ташаккул наёфтааст. Дар адабиёти гуногун таърифи ҳархелаи иқтидорро ё (потенциал) вохӯрдан мумкин аст. Аз ҷумла:

Потенциал (potential-нерӯ) имконият, қобилият, нерӯи ниҳониест, ки дар шароити маълум зуҳур меёбанд.

Дар «Луғатномаи тасфири русӣ» таҳти потенциал (иқтидор) маҷмуи воситаҳо, имкониятҳо дар ягон соҳа фаҳмида мешавад¹.

Дар луғатномаи тафсирии С.И.Ожегов ва Н.Ю.Шведова таърифи иқтидор ҳамчун «дараҷаи қудрат дар ягон муносибат, маҷмӯи ягон хел воситаҳо, имкониятҳо» тасвир гардидааст. Ғайр аз ин дар луғатномаи энциклопедии шӯравӣ таърифи иқтидор чунин оварда шудааст:

¹ Лопатин В. В., Лопатина Л. Е. Русский толковый словарь. Изд-е 7-е, испр. и доп. М.: Русский язык, 2001. 882 с.

«Иқтидор-ин манбаъҳо, имкониятҳо, воситаҳо, захираҳои мебошанд, ки барои ҳалли ягон вазифа, ноил шудан ба ҳадафи муайян, имкониятҳои шахси алоҳида, ҷомеа, давлат дар соҳаи муайян мебошанд»².

Аз таърифи овардашуда ин ҷо ба хулосае омадан мумкин, ки таҳти «потенциал» манбае дастрасе фаҳмида мешавад, ки барои ноил шудан ба ҳадафҳои муайян таъсири мусбӣ мерасонад.

Сарфи назар аз хусусияти баҳсбарангези як қатор масъалаҳои, ки дар ин ҳолат ба миён меоянд, аз ҷумла дар бораи дарки ҳуди моҳияти «**иқтидор**», нақши асосӣ ва универсалии «**иқтидор**» дар дониши илмӣ равандҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ дар фаъолияти субъектӣ-объектӣ дар ҳама сатҳҳои системаи иқтисодӣ ба таври умум эътироф шудааст.

Гузашта аз ин, баъзе муаллифон³ бар он назаранд, ки маҳз эътирофи падидаи «иқтидор» ҳамчун субъекти дониши илмӣ ва ҳам ҳуди дониши илмист, ки рушди минбаъдаи илми иқтисодии муосирро тавсиф мекунад.

Манбаҳои таърихӣ шоҳидӣ бар он медиҳанд, ки ҳуди ғояи (идеяи) потенциал (иқтидор) дар даврони қадим мавриди омӯзиш қарор гирифта буд. Дар таҳлили фалсафии моҳияти материя, Арасту потенциали (иқтидори) мавҷудиятро ҳамчун шакли ҳаракати материя ҳангоми гузариш аз иқтидор (ҳолат) ба иқтидори дарк (энтелехия), ки маъноӣ ҳаракатро дорад, ҷудо мекунад. Вай чунин мешуморид, ки иқтидор қобилияти ҳаракатро аз ҳолати воқеан мавҷуда ба ҳолати нав интиқол додан тавсиф мекунад, зеро материя (воқеият) ваҳдати мавҷудияти воқеӣ ва иқтидорӣ мебошад. Иқтидор ҳамчун имконияти пайдоиши итминони нав дар ҳуди воқеият реша мегирад.

Дар тӯли асрҳо мафҳуми иқтидор роҳи муайяни рушдро тай кардааст, ки дар давоми он маъно ва мундариҷаи он тағйир ёфтааст. Нисбатан чанде пеш, мафҳуми иқтидор универсалӣ мешавад ва

² Советский энциклопедический словарь / Под ред. Прохорова А.М. - М: 1989. – 1632 с.

³ Жиц, И.Г. Инновационный потенциал высшей школы: параметры /И. Г. Жиц. - Саратов: Саратов.гос.техн.ун-т, 2001.- 180с., Инновационная экономика /Под ред. А.А. Дынкина, Н.И. Ивановой. 2-е изд., испр. и доп. - М.: Наука, 2004. – 352 с.

салоҳияти илмҳои инфиродӣ шуданро бас мекунад, ба он аҳамияти оламшумул дода мешавад ва он ба ҳама падидаҳои олами атроф паҳн мешавад.

Дар баъзе адабиёт мафҳумҳои иқтисодӣ, бозорӣ, истеҳсолотӣ, меҳнатӣ, зеҳнӣ, илмию техникӣ ва ғ. оварда мешаванд.

Муҳаққиқи рус Н.В.Гунин дар ин бахш таҳлил ва коркардҳои илмӣ бурда иқтисорро (потенциалро) ҳамчун «системаи шомили иқтисорҳо (имкониятҳо) – и кадрӣ, молиявӣ, истеҳсолӣ, инноватсионӣ, иттилоотӣ ва дигар ба таъмини рушди дарозмуддати иқтисодии корхона дар асосии стратегияҳои барои татбиқ қабулгардида равонашуда» шарҳ медиҳад⁴.

Дар ин ҷо низ ақидаи олими иқтисодӣ А.И.Анчишкин, ки «потенциал» - ин «маҷмӯи захираҳоест, ки дар раванди истеҳсолот шакли омилҳои истеҳсолотро касб менамоянд» низ ба маврид аст. Дар адабиёти иқтисодии русӣ ин олим яке аз аввалинҳо шуда мафҳуми «иқтисодии иқтисодӣ» – ро истифода бурдааст, ки «захираҳои истеҳсолотӣ, ҳаҷм, сохтор, сатҳ, сифати онҳоро тавсиф медиҳад...». Ин муҳаққиқ таҳти захираҳои истеҳсолотӣ «воситаҳои истеҳсолот, захираҳои меҳнатӣ, инчунин захираҳои табиӣро мефаҳмад, ки ба гардиши иқтисодӣ ҷалб карда мешаванд»⁵.

Категорияи таркибии дигари иқтисодии инноватсионӣ «**инноватсия**» мебошад. Тавре маълум аст имрӯзҳо мафҳуми «**инноватсия**» дар адабиёти муосир ба таври кофӣ паҳн гардидааст. Мувофиқи Стандартҳои байналмилалӣ «**инноватсия**» дар омории илм, техника ва инноватсияҳо иборат аст аз «натичаи ниҳонии фаъолияти инноватсионие, ки таҷассумро дар намуди маҳсулоти нав ва такмилёфтаи ба бозор воридшуда, раванди нав ё такмилёфтаи технологие, ки дар фаъолияти амалӣ ё дар равиши нав дар хизматрасониҳои иҷтимоӣ истифода мешавад»⁶.

⁴ Гунин, В.Н. Управление инновациями: 17-модульная программа для менеджмента «Управление развитием организацией». Модуль 7 / В.Н. Гунин, В.П. Баранчев, В.А. Устинов, С.Ю. Ляпина. - М.: Юнити, 1999. - 328 с.

⁵ Анчишкин, А.И. Прогнозирование роста экономики / А.И. Анчишкин. - М.: Экономика, 1996. - 98 с.

⁶ Грудзинский, А.О. Стратегическое управление университетом: от плана к инновационной миссии / А.О. Грудзинский // Университетское управление: практика и анализ. - 2004. - № 1 (30). - С. 9-20.

Ғайр аз ин, мо чунин мешуморем, ки иқтидори инноватсионӣ натиҷаи муносибати мураккаб ва вобастагии байниҳамдигарӣ (бофтан) - и ду унсури умумии он «иқтидор» ва «инноватсия» мебошад ва ҷузъи иқтидори умумии инноватсионии миллӣ ва иқтидори иқтисодии ҷомеа мебошад.

Дар адабиёти иқтисодӣ мафҳуми инноватсия аз ҷониби муҳаққиқони соҳавӣ ва олимону мутахассисони хориҷӣ (Л.Водачек ва О.Водачкова., Е.Дихтл, Х.Хершген., М.А.Матвеева ва Г.Я. Голдштейн., И.Н. Герчикова) ва ватанӣ (Комилов С.Ҷ., Файзуллоев М.Қ., Солиев О.Қ., Назаров Р., Бобохонова Н.) бо тарзҳои гуногун шарҳ дода шудаанд.

Ба ақидаи Л.Водачек ва О.Водачкова, инноватсияҳо, аз як тараф, «раванди расонидани ихтирооти техникӣ то марҳилаи истифодабарии амалӣ мебошад, вақте ки онҳо ба додани асари иқтисодӣ оғоз мекунанд», аз тарафи дигар – ин ҳамон чизе аст ҳамчун «натиҷаи ниҳоии ин раванд, яъне ихтирооте, ки то марҳилаи истифодабарии тичоратии маҳсулот ё мол расонида шудааст, ки дар натиҷаи раванди навоарӣ дар маънии аввали ин мафҳум пайдо шудааст»⁷.

Чунин фаъолият қонуниятҳои умумӣ дошта, марҳила ба марҳила муайян карда мешаванд:

- дар марҳилаи аввал ҳадафҳои тағйирот муайян карда мешаванд;
- дар марҳилаи дуюм навоарӣ таҳия карда мешавад;
- дар марҳилаи сеюм таҷриба карда мешавад;
- дар марҳилаи чорум дар истехсолот арзёбӣ карда мешавад;
- дар марҳилаи панҷум паҳн карда мешавад.

Ин раванд ба вучуд омадани мушкилоти баҳодихии натиҷаҳои мавриди мунтазир ва матлубро пешбинӣ менамояд.

Дар ин раванд муҳаққиқон Е.Дихтл, Х.Хершген хеле ба маврид собит мекунанд, ки таҳти инноватсия ворид кардани маҳсулоти нав фаҳмида мешавад. Онҳо таъкид ба он мекунанд, бояд маҳсулоти дар асл

⁷ Водачек, Л., Водачкова, О. Стратегическое управление инновациями на предприятии. - М.: Экономика, 1989.

инноватсионӣ ва навро танҳо дар барномаи истеҳсолии корхонаи додашуда фарқ кард. Таҳти маҳсулоти асил онҳо инноватсияҳоеро мефаҳманд, ки ҳалли нави масъалаи истеъмоли ё қонеъ гардонидани талаботро пешбинӣ менамояд, ки барои он қаблан мол набуд⁸.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон олимони зиёде низ ба таҳқиқи инноватсия ва истифодаи он дар соҳаҳои гуногуни иқтисодиёт машғул мебошанд. Дар монографияи худ⁹ Комилов С.Ҷ. ва Файзуллоев М.Қ. чунин мешуморанд, ки «**инноватсия** – ин натиҷаи фаъолияти эҷодӣ мебошад, ки ба самти гирифтани самараи иҷтимоӣ – иқтисодӣ дар чараёни тавлид, истеҳсолот ва паҳнсозии маҳсулоти куллан нави рақобатпазир, технология ва усулҳои нави ташкили меҳнат, истеҳсолот ва идоракунии равона шудааст».

Муҳаққиқи тоҷик, профессор Файзуллоев М.Қ. мафҳуми «инноватсия»-ро ҳамчун чараёни бунёд, азхудкунии ва паҳнкунии маҳсулот, хизматрасониҳо, технология, ашёи хом, маснуоти нав ё такмилёфта ва усулҳои нави ташкили истеҳсолот ва идоракунии шарҳ додааст¹⁰. Инчунин олими ҷавони дигари ватанӣ Раҳмонов Ҷ.Р. бошад мафҳуми «инноватсия»-ро ҳамчун натиҷаи ниҳоии чараёни инноватсионӣ шарҳ додааст, ки дар шакли маҳсулоту технологияи нав ё такмилёфта зухур намуда, дар амалия дар самти беҳтаргардонии таъмини талаботҳои анъанавӣ ва нав истифода мешаванд¹¹.

Ба андешаи мо ҳам мафҳуми таърифдодаи профессор Файзуллоев М.Қ. ва ҳам олими ҷавон Раҳмонов Ҷ.Р. оид ба инноватсия мантиқан дуруст ва саҳеҳ ба ҳисоб мераванд.

Дар адабиёти иқтисодӣ таърифи инноватсия ба таври хеле васеъ ҳамчун раванди ҷорӣ намудани маҳсулоти нав, хизматрасониҳо ва

⁸ Дихтль, Е., Хершген, Х. Практический маркетинг/ Е. Дихтль, Х. Хершген. - М: Гранд, 2002. - 230 с.

⁹ Комилов С.Дж., Файзуллоев М.К. Основы развития инновационной деятельности предприятий/ С.Дж.Комилов, М.К. Файзуллоев. - Душанбе: Ирфон, 2004. 118 с.

¹⁰ Файзуллоев М.К. Основы развития инновационной деятельности предприятий. -Душанбе.: «Ирфон», 2004. -С.9.

¹¹ Раҳмонов Дж.Р. Инновация – как составная часть понятийного аппарата инновационного процесса // Матер. респ. научно-практ. конф. «Проблемы инвестиционного обеспечения инновационного развития предпринимательской деятельности в РТ, (18-19 февраля 2014г.)»; – Душанбе, ТНУ, 2014 – С. 70-73.

равандҳои истехсолӣ дар муассиса паҳн шудааст. Мулоҳизаи М.А.Матвеева ва Г.Я. Голдштейн дар бораи он, ки инноватсия – ин раванди табaddули гоҷи нав ба маҳсулоти аз ҷиҳати иҷтимоӣ муҳиме буда, дорoi нишондиҳандаҳои нав мебошад¹² шоҳиди ин гуфтаҳост.

Мулоҳизаи мушобехро дар ин самт муҳаққиқи дигар С.В.Кортов пешниҳод менамояд, ки навоарӣ (техникӣ, технологӣ, ташкилӣ, иҷтимоӣю иқтисодӣ)-ҳамчун як навъ тағйири бошууронае мебошад, ки ба раванди такрористехсолӣ барои қонё гардонидани талаботи мавҷуда ё ханӯз ташаққулёбандаи чамбиятӣ ворид карда мешавад. Таҳти навоарӣ ӯ раванди эҷод, азхудкунӣ, паҳн кардани онро мефаҳмад, натиҷаро бошад ӯ ҳамчун маснӯот, технологияҳо, шаклҳо ва усулҳои нави ташкили истехсолот, меҳнат ва идоракунӣ ба назар мегирад, ки асари (самараи) иҷтимоӣю иқтисодӣ меоварад¹³.

Чунин нуқтаи назарро дар бораи моҳияти инноватсияҳо ҳамчун раванд як қатор мутахассисон дар соҳаи инноватсияҳо ибраз кардаанд. Аз ҷумла, И.Н. Герчикова таҳти инноватсия «тағйири ҳадафамандро дар фаъоляти корхона ҳамчун система» мефаҳмад¹⁴. Нуқтаи назари мушобехро як қатор муаллифони дигар низ ҷониборӣ намуда, ибраз медоранд, ки инноватсия – ин тағйироти сифатӣ дар истехсолот мебошад¹⁵.

Аз нуқтаи назари олимони Е.Дихтл, Х.Хершген, ки таҳти инноватсия ворид кардани маҳсулоти нав фаҳмида мешавад ё муҳаққиқон М.А.Матвеева ва Г.Я. Голдштейн, ки инноватсия–ин раванди табaddули гоҷи нав ба маҳсулоти аз ҷиҳати иҷтимоӣ муҳиме буда, дорoi нишондиҳандаҳои нав мебошад. Мо метавонем чунин хулоса кард, ки таҳти инноватсия на ҳама вақт маҳсулоти нав фаҳмида шавад ё

¹² Матвеева, М.А., Гольдштейн, Г.Я. Инновационный потенциал региона и его открытость по отношению к внешней среде / М.А. Матвеева, Г.Я. Гольдштейн // Управление экономическими системами: электронный научный журнал. - 2010, - № 1 [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://uecs.mcniip.ru>

¹³ Кортов, СВ. Инновационный потенциал и инновационная активность вузов УрФО /СВ. Кортов // Университетское управление: практика и анализ. - 2004. - № 1 (30). - С. 61-68.

¹⁴ Герчикова, И.Н. Менеджмент: учебник/ И.Н. Герчикова. - М.: Банки и биржи, 1995. - 480 с.

¹⁵ Демчик, Д.С. Разработка системы оценки инновационного потенциала вуза / Д.С. Демчик, А.Н. Евстегнеев, О.И. Тишков и др. // Ползуновский вестник. - Барнаул, 2006. - № 1. - С. 78-86.

табаддули ғояи нав бошад. Таҳти инноватсия метавонд дигаргунсозии маҳсулоти пештар мавҷудбударо фаҳмид ё ин, ки ғояи пештар мавҷудбударо мукамал гардонид.

Дар баъзе адабиёти иқтисодӣ таҳти инноватсия истифодабарии ғоиданок (судманд)-и навоварихоро дар шакли технологияҳои нав, навҳои истеҳсолот ва хизматрасониҳо, ҳаллҳои ташкилию техникӣ ва иҷтимоию иқтисодии хусусияти истеҳсолӣ, молиявӣ, тиҷоратӣ, ва маъмурӣ мефаҳманд.

Ба назари мо, ҷонибдорони ин ақида ҳадафи асосии навоварихоро яъне қонеъ гардонидани талаботи ҷомеаро ба назар намегиранд. Аз ақидаи онҳо метавонд чунин хулоса кард, ки ҳар гуна амалеро, ки ғоида меорад, метавон инноватсия номид. Дар адабиёти иқтисодӣ вобаста аз объект, ҳадаф ва вазифаҳои таҳқиқот равишҳои гуногуни таснифоти инноватсия истифода мешаванд.

Муҳаққиқи машҳур Ч.Брайт қайд мекунад, ки ягона ҷараёне, ки илму техника, иқтисодиёту соҳибкорӣ ва идоракуниро бо ҳам мепайвандад, ин инноватсия мебошад, яъне ин ҷараёнро ҳамчун дигаргунсозию табдили дониши илмӣ ба воқеияти ҷисмонӣ тавсиф мекунад, ки ҷомеаро ба ҷониби мусбӣ тағйир медиҳад¹⁶. Ба назари мо муҳаққиқ дар ин самт яке аз таърифҳои беҳтаринро оид ба инноватсия пешниҳод намудааст, зеро дар асл инноватсия билкул метавонад раванде, ки дар он ҷорӣ сохта мешавад тағйир диҳад ва ва иқтидоре дорад, ки донишро ба мол табдил диҳад.

Аз рӯи таърифҳои аз ҷониби олимон пешниҳодгардида мо ба хулосае омадем, ки инноватсия-ин натиҷаи ниҳоии татбиқ ё ҷорисозии навгонӣ мебошад. Бо ибораи дигар ба назари мо инноватсия - ин навоварихои татбиқшудае мебошад, ки афзоиши сифатии самараноки равандҳо ва маҳсулотҳои талаботи бозорӣ доштаро таъмин карда метавонад.

¹⁶ Твисс Б. Управление научно-техническими нововедениями. -М.: Экономика, 1989. -С.271.

Агар гуфтаҳои болоро мо ба инобат гирем, ҳамаи таърифҳои овардашуда танҳо моҳияти инноватсияро медиҳанд ва дар онҳо пайвастагӣ ба системаи таълим кам ба назар мерасад. Вобаста ба ин масъала олими иқтисодчӣ Беляков С.А. таърифи инноватсияро дар системаи таълим чунин медиҳад, ки «навсозӣ, навгонӣ, инноватсия барои ҳалли вазъиятҳои мушкили қорӣ дар системаи таълим бо мақсади беҳбудӣ бахшидани раванди таълим, баланбардории сифат ё ташкили шароити мусоид барои омӯзиши модии донишҷӯён нигаронида шудааст»¹⁷. Дар асл дар ин ҷо ба назари мо олим Беляков С.А. таърифи инноватсияро дар самти таълим хеле дуруст ва бамаврид қайд намудааст, зеро татбиқи инноватсия метавонад сифатнокии раванди таълимро баланд бардорад ва ба раванди омӯзиши донишҷӯён беҳбудӣ бахшад.

Дар навбати худ муҳаққиқ Кочетов А.И. инноватсияро дар системаи таълим ё умуман соҳаи маориф ҳамчун «...консепсияи пурраи назариявӣ, технологӣ ва методии навсозии фаъолияти педагогӣ, ки натиҷаи онро дар сатҳи муайян таъмин менамояд» муайян кардааст¹⁸.

Гуфтаҳои болоро ба назар гирифта, категорияи «иқтидори инноватсионӣ»-ро метавон комилан ҳамчун қобилияти система ба трансформатсия ба вазъи нав бо ҳадафи қонеъ намудани талаботи мавҷуда ё қадидан бавучудояндаи ҷомеа шарҳ дод. Зимнан истифодаи самараноки иқтидори инноватсионӣ, гузариш аз имконияти ниҳонӣ ба воқеияти аён, яъне аз як вазъ ба вазъи дигарро, имконпазир менамояд. Дар ин ҷо мо чунин мешуморем, ки инноватсия бояд дар ҳақиқат баъди воридсозӣ ва татбиқ вазъи раванди табдили назарияро ба амалия ва (ғояро ба амал), донишро ба мол дигаргун созад.

¹⁷ Беляков С. А., Иванова А.А. Система управления непрерывным образованием / С.А. Беляков, А.А. Иванова // Университетское управление: практика и анализ. 2010. № 3 (55). С.74-81.

¹⁸ Кочетов, А. И. По поводу развития инновационных способностей / А. И. Кочетов // Высшее образование в России. 1997. № 5. С. 94-98.

Ба ақидаи мо, натиҷаи муайянсозии мафҳум ва моҳияти «потенциал» ё худ «иктидор» ва «инноватсия» ва омезиши онҳо мафҳуми «иктидори инноватсионӣ» ба вучуд меояд.

Ба андешаи Комилов С.Ҷ. ва Файзуллоев М.Қ. «Иқтидори инноватсионӣ-ин қобилияти система барои ташкил ва татбиқи равандҳои ба даст овардани натиҷаҳо, ки ба тағйирёбии шароитҳои беруна, асосан тағйироти талаботҳои бозорӣ мувофиқат мекунад, мебошад»¹⁹.

Таърифи иқтидори инноватсионӣ бо ҷудо кардани категорияи «иктидори илмӣ» аз иқтидори иқтисодӣ алоқаманд аст. Азбаски рушди илм, дониш, инноватсия ва технологияҳои нав иқтисоди муосирро ба сатҳи нав мегузаронад, зарурати ғаври барои дарк ва омӯзиши падидаи иқтидори инноватсионӣ ба миён омадааст²⁰.

Инчунин олими дигар П.И.Разинков вобаста ба ин масъала таърифи зеринро медиҳад: «...иктидор (carability)–и ташкилот муаррифғари қобилияти воқеӣ ва эҳтимолии он дар иҷро намудани қори мақсаднок мебошад»²¹.

Бино ба таърифи Н.Чухрай²², иқтидори инноватсионӣ-ин «ҳолати қорхона дар вақти муайян, дар робита ба имкониятҳои сармоягузори аст, ки дар раванди рушди инноватсионӣ ба даст омада ташаккул меёбад, мониторинг ва арзёбиро талаб мекунад».

Мафҳуми «**иктидори инноватсионӣ**» рушди худро аз оғози солҳои 1980 гирифт ва ба «инъикоси концептаулии падидаи фаъолияти инноватсионӣ» табдил ёфт²³.

¹⁹ Комилов С.Дж, Файзуллоев М.Қ. Оценка инновационного потенциала социально-экономического развития региона, <https://cyberleninka.ru/article/n/otsenka-innovatsionnogo-potentsiala-sotsialno-ekonomicheskogo-razvitiya-regiona>.

²⁰ Обучающие и консалтинговые проекты по организации стратегического управления в вузе // Университетское управление: практика и анализ. - 2003г. - №1; с.25

²¹ Разинков, П.И. Производственный потенциал предприятия: планирование и использование / П.И. Разинков. - Махачкала: Дагестанское книжное издательство, 1988. - 157 с

²² Чухрай, Н. Формування інноваційного потенціалу підприємництва: маркетинго ветагалістичне за безпечення: Моногр. / Н. Чухрай. – Львів: Вид-во НУ «Львів. Політехніка», 2002. – 316 с.

²³ Кокурин, Д. И. Инновационная деятельность / Д. И. Кокурин. – М.: Экзамен, 2001. – с.125

Падидаи рушди иқтидори инноватсионӣ дар чорроҳаи якчанд соҳаи донишҳои илмӣ ҷойгир аст ва объекти таҳқиқоти намояндагони бисёр мактабҳо ва самтҳои илмӣ мебошад, дар заминаи асосҳои методологӣ ва назариявӣ-амалӣ синтези донишҳои навро амалӣ менамояд.

Инчунин вобаста ба мафҳум ва моҳияти иқтидори инноватсионӣ назари муҳаққиқ Ю.А.Дорошенко хеле ҷолиби диққат аст. Ба ақидаи ӯ, иқтидори инноватсионӣ дар шакли кулл метавонад ҳамчун иқтидори донише, ки дар раванди татбиқи иқтидори илмӣ-техникӣ ба даст оварда шудааст, муайян карда шавад²⁵. Дар ин ҳолат, иқтидори инноватсионӣ бояд ҳамчун маҷмӯи донишҳо ва захираҳои илмӣ-техникӣ ва таҷрибаи амалӣ, ки ҷомае дар марҳилаи ҳозира барои истифодаи пурраи захираҳои иқтидори иқтисодӣ дорад, дарк карда шавад.

Ба таърифҳои додашудаи муҳаққиқон Комилов С.Ҷ., Файзуллоев М.Қ., В.В.Ковалев., Н.Чухрай., Ю.А.Дорошенко мо розӣ шуда ба хулосае омадем, ки дар ҳақиқат таҳти иқтидори инноватсионӣ маҷмуи захираҳо, воситаҳои дар ихтиёрдошта ва иқтидори муассиса системаи захираҳо ва имкониятҳо бо шароити дохилӣ ва беруна амал намудани муассиса мебошад, ки имкон медиҳанд ҳадафҳои стратегии рушд зимни самаранокии ҳадди аксари фаъолияти он ноил шаванд ва бартариятҳои муайяни рақобатпазирӣ дар бозори хизматрасониҳои таълимӣ ба даст биянд, фаҳмида мешаванд²⁶.

Пас аз муайянсозии мафҳум ва моҳияи «иқтидор», «инноватсия» ва «иқтидори инноватсионӣ» мавқеи онро дар МТОК дидан лозим меояд.

Дар ин масъала муҳаққиқи украинӣ М.Данко рушди концепсияи назариявии ташаккулёбии иқтидори инноватсионии мактабҳои олиро мавриди омӯзиш қарор дода, ба хулосае омадааст, ки иқтидори инноватсионӣ ҳамчун зернизомии сатҳи баландтар баромад намуда,

²⁴ О принципах и показателях деятельности. М., 2004. 113 с

²⁵ Дорошенко, Ю.А. Экономический потенциал территорий /Ю.А. Дорошенко. - СПб, Химия, 1997.- с.14

²⁶ Сафаров З.А. Мафҳум, моҳият ва аҳамияти иқтидори инноватсионии мактаби олі // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, Душанбе 2018, № 5 саҳ.132 – саҳ.137

иборат аз маҷмӯи таркиботи захиравӣ, такрористеҳсолӣ ва натиҷабаше мебошанд, ки дар ҳамкорӣ дарк ва татбиқи навоариҳо, ба ибораи дигар, инноватсияи бадастомадаро таъмин менамоянд.

Мафҳуми «иқтидори инноватсионии мактабҳои олии»-ро муҳаққиқ Владика М.В. аз он мавқеа медиҳад, ки системаи таҳлилии иқтидори инноватсионӣ шомили маҷмӯи нишондиҳандаҳо, индикаторҳои мутавозин буда, бояд ҳамаҷониба вазъи дохилии мактабҳоро инъикос намояд: «...иқтидори инноватсионии мактабҳои олии ҳамчун зернизомии сатҳи баландтар баромад намуда, аз маҷмуи захираҳои моддӣ, технологӣ, илмию таҳқиқотӣ, кадрӣ, молиявӣ иқтисодӣ, иттилоотӣ, зехнӣ, инчунин таркиботи институтсионалӣ, инфрасохторӣ, маркетингӣ, сармоягузорӣ, коммуникативӣ ва дигар мебошад, ки метавонанд барои татбиқи стратегия ва сиёсати инноватсионии мактабҳои олии бо ҳадафи тағйир, беҳтарсозӣ ва рушди минбаъдаи устувор дар асоси трансформатсия ба вазъи нави сифатӣ амалӣ карда шаванд»²⁷.

Дар як қатор корҳо таҳти иқтидори инноватсионии ташкилот (дар ин ҷо ҳамчун иқтидори инноватсионии МТОК) ҷамъи иқтидорҳоро мефаҳманд. Масалан, Е.П.Маскайкин ва Т.В.Артсер онро ҳамчун маҷмӯи иқтидорҳои истеҳсолию технологӣ, меҳнатӣ, молиявӣ, ташкилию идоравӣ ва зехнӣ мавриди баррасӣ қарор медиҳанд²⁸.

Муҳаққиқон О.В. Васюхин ва Е.А. Павлова иқтидори инноватсионии мактаби олиро ҳамчун омодагӣ барои иҷрои вазифаҳои муайян мекунанд, ки ноилшавӣ ба ҳадафи гузошташудаи инноватсиониро тавассути татбиқи лоиҳаи инноватсионӣ ё барномаи таҳаввулоти инноватсионӣ ва ҷорӣ кардани инноватсияро таъмин менамоянд.

Ба ақидаи мо, олимони иқтидори инноватсиониро танҳо аз мавқеи таркиботи он ба назар гирифта, ба онҳо, ки он дорои хосияти таъмини

²⁷ Владика, М.В. Методические вопросы оценки инновационного потенциала вуза / Ю.А. Дорошенко, М.В. Владика, Т.А. Тумина // Вестник ИНЖЕКона. Сер. «Экономика». - СПб, ГИЭУ, 2008. - Вып. 2 (21). - 155 с.

²⁸ Маскайкин, Е. П. Инновационный потенциал региона: сущность, структура, методика оценки и направления развития / Е. П. Маскайкин, Т. В. Арцер // Вестник ЮУрГУ. – 2009. – №21. – С.47-53

гузариши МТОК ба вазъи нави сифатӣ мебошад, на он қадар таваҷҷуҳ зоҳир менамоянд.

Дар асоси моҳияти мафҳумҳои «инноватсия», «фаъолияти инноватсионӣ», «иктидор» метавон таърифи иқтидори инноватсионии ташкилот (дар мавриди мазкур иқтидори мактабҳои олий)–ро ҳамчун андозаи омодагии он барои иҷрои вазифаҳои дод, ки ноилшавӣ ба ҳадафи гузошташудаи инноватсиониро тавассути татбиқи лоиҳа ё барномаи таҳаввулоти инноватсионӣ ва ҷорӣ намудани инноватсияро таъмин мекунад. Аз ин ҷо муҳтавои иқтидори инноватсионии МТОК бо ҳадафҳо ва вазифаҳои фаъолияти асосии он–эҷод ва интишори донишҳои нав муайян мешавад. Зимнан зарурати коркарди як қатор масъалаҳои методологӣ ва методӣ ба вуҷуд меояд, яъне:

1. Иқтидори инноватсионии МТОК аз чӣ ташаккул меёбад?
2. Аз рӯи кадом меъёрҳо онҳоро бояд баҳогузорӣ кард?
3. Системаи идоракунии рушди иқтидори инноватсионии МТОК бояд чи гуна бошад?

Иқтидори инноватсионии МТОК аз ду таркиб ташаккул меёбад:

– ин фаъолияти инноватсионие мебошад, ки ҳадафаш интишори донишҳо мебошад. Дар робита ба ин иқтидори инноватсионӣ аз ҳисоби пойгоҳи иттилоотӣ, таъминоти моддӣ ва кадрӣ, инчунин технологияҳои пешрафтаи таҳсилотӣ ташаккул меёбад;

– ин фаъолияти илмию таҳқиқотӣ буда, вазифааш ба даст овардани донишҳои нав дар шакли коркардҳои илмию таҳқиқотӣ мебошад. Дар ин ҷо иқтидори инноватсионӣ бо кадрҳои илмӣ ва пойгоҳи таҳқиқотӣ муайян мешавад.

Ба андешаи мо, баъд аз таҳлили усулҳои мавҷуда оид ба муайян намудани иқтидори инноватсионӣ, хулоса баровардан мумкин аст, ки иқтидори инноватсионии МТОК, ҳамчун маҷмуи ҳамаи захираҳои зарурӣ ва ниҳонӣ барои амалӣ намудани фаъолияти инноватсионии илмию таълимии мунтазам хизмат мекунад, инчунин қобилияти донишгоҳро оид ба доштани афзалияти рақобатпазирӣ дар бозори

хизматрасониҳои таълимӣ, тасвир мекунад. Иқтидори инноватсионӣ «захираҳои истифоданашудаеро дар бар мегирад, ки дар ҳолати фароҳам гаштани шароити зарурӣ барои ноил гардидан ба ҳадафҳо ва мақсадҳои гузошташудаи стратегияи инноватсионии донишгоҳ метавонанд истифода шаванд».

Барои системаи таҳсилоти олии касбӣ омодаسازیи васеи соҳа, такмили донишҷӯён ва мутахассисон (баланд бардоштани таҳассус ва бозомӯзӣ) хос аст, ки имкон медиҳад таълим дар МТОК дар ҳамаи сатҳҳо, аз ҷумла магистратура, аспирантура ва докторантура (доктор PhD) идома дода шавад. Навсозии системаи таҳсилоти олии касбӣ ба он равона карда шудааст, ки илм яке аз қисматҳои асосии фаъолияти МТОК мебошад²⁹.

Аз ҷиҳати методологӣ аз ҳам ҷудо кардан ва ҳадгузори мафҳумҳои³⁰ «иқтидори инноватсионии МТОК», «фаъолияти инноватсионии МТОК», «захираҳои инноватсионии МТОК», «соҳаи инноватсионии МТОК» муҳиманд. Онҳо нисбат ба якдигар дар як қатор гузошта нашуда, балки тобеъ ва мантиқан вобаста буда, дарачаи мухталифи ифодаи моҳияти бисёрзинаи потенциалро инъикос менамояд. Бино ба иттилои муаллифон³¹ иқтидори инноватсионии мактабҳои олии иборат аст аз маҷмӯи системавии захираҳои якҷоя амалкунанда ва бо ҳам алоқаманди инноватсионии бахши МТОК, ки дар раванди амалиسازیи фаъолияти инноватсионӣ бо назардошти хусусияти маҳдуди онҳо ва таъсири имконпазир (мусбӣ ё манфӣ), инчунин омили татбиқи бартариятҳои рақобатии МТОК, ҷолибияти сармоягузорию инноватсионии он ба натиҷаи ниҳоеи фаъолият заруранд. Ба ҷумлаи захираҳои инноватсионӣ метавонанд захираҳои зеҳнӣ, моддӣ, молиявӣ

²⁹ Сорокин А.П. Смольская Н.Ю. «Формирование инновационного потенциала вузов в современных условиях», Беларусь, 2015

³⁰ Беляков С.А. Управление образованием и инновации // Университетское управление: практика и анализ. 2008. №2 (54). С.68-85; Дудырев Ф.Ф. Инновационные вузы: основные векторы развития // Университетское управление: практика и анализ. 2006. №6 (46). С. 7; Жиц Г.И. Инновационный потенциал вуза. Саратов, 2003. С. 21;

³¹ Емельянов С.Г. Экономический механизм стратегического управления развитием вуза: монография. М.,2007. С. 186-189;

ва дигар мансуб бошанд, ки метавонанд барои ташкили раванди инноватсионӣ дар МТОК чалб карда шаванд.

Дар баробари муайянсозии мафҳум, моҳият ва аҳамияти иқтидори инноватсионӣ дар МТОК моҳияти сохтори иқтидори инноватсионӣ низ бояд муайян карда шавад. Фаҳмиши сохтор «маҷмӯи унсурҳое, ки дар доираи робитаҳои гурӯҳӣ устувории муайяне доранд ва ҳангоми нигоҳ доштани хосиятҳои асосие, ки ин маҷмӯро дар маҷмӯ тавсиф мекунанд» бояд нисбати мафҳуми «сохтори иқтидори инноватсионӣ» фаҳмида шавад³². Иқтидори инноватсионӣ дар МТОК ба ғайр аз захираҳои дар ихтиёрдоштаи худ метавонад ҷузъҳои иловагии захираҳоро дар бар гирад. Илова бар ҷузъҳои кадрӣ, техникӣ ва технологӣ, таҳқиқотӣ, зехнӣ, сармоягузорӣ, иттилоотӣ, ташкилӣ, инфрасохтори иқтидори инноватсионӣ, захираҳои молиявӣ низ аҳамияти калон доранд, ки шароити татбиқи дигар унсурҳоро фароҳам меоранд ва нақши арзёбии миқдори онҳоро иҷро мекунанд.

Ҳангоми омӯзиши сохтори иқтидори инноватсионӣ бояд аз принципи пай дар пай сару кор гирифт, зеро чунон, ки аз он бармеояд, мутобиқи он иқтидори инноватсионӣ ҳамчун система иборат аз зерсистемаҳое мебошад, ки бо иқтидори фармоишҳои гуногун, ки сатҳҳои системаро ташкил медиҳанд, иборат аст.

Тавре ки муҳаққиқ Ю.А.Дорошенко қайд месозад³³ таҳқиқи таъсири ягон ҷузъи иқтидор дар маҷмӯ танҳо бо назардошти амали муштараки иқтидорҳои ҳамон сатҳ имконпазир аст. Агар зарурати арзёбӣ пайдо гардад, ки чӣ гуна иқтидори инноватсионии система тағйир меёбад, иқтидори кадрӣ коҳиш ё афзоиши меёбад, бояд арзёбии пешакии тағйирот дар ҳаҷм ва сифати дигар захираҳои инноватсионӣ (моддӣ-техникӣ, молиявӣ, таҳқиқотӣ ва ғайра) гузаронида шавад ва бо назардошти тағйирёбии онҳо, сифати нави иқтидори инноватсионӣ арзёбӣ гардад. (ниг.ба расми1)

³² Современное управление: энциклопедический справочник: в 2 т. М.: Издатцентр, 1997. - 435с.

³³ Дорошенко, Ю.А. Экономический потенциал территорий / Ю.А. Дорошенко. - СПб, Химия, 1997. - С.16

Расми 1. Соҳтори зинанизоми иқтидори инноватсионӣ

Соҳторсозии иқтисоди миллӣ соҳтори соҳавӣ ва минтақавии иқтидори инноватсиониро муайян мекунад. Соҳтори соҳавӣ иқтидорҳои инноватсионии соҳаҳои истеҳсолоти моддӣ ва соҳаи ғайримоддӣ, имкониятҳо ва иқтидорҳои ташкилотҳо ва корхонаҳои таркибии онҳоро дар бар мегирад. Соҳтори минтақавӣ мувофиқи тақсимоти маъмурии иқтисодии кишвар (минтақаҳои иқтисодӣ, вилоятҳо, шаҳрҳо) муфассал баён карда мешаванд. Ҳамин тариқ, иқтидори инноватсионӣ (давлат, соҳаҳо, ташкилот) дар худ маҷмуи намудҳои гуногуни захирахоро ба монанди иқтисодӣ, кадрӣ, ташкили ҳуқуқӣ, молиявӣ, моддӣ–истеҳсолӣ, зеҳнӣ, илмӣ–техникӣ ва дигар навъҳои захираҳои барои амалисозии фаъолияти инноватсионӣ заруриро таҷассум менамоянд.

Ба назари муҳаққон Ашмарина С.И. ва Плаксина И.А. иқтидори (потенсиали) инноватсионии муассисаи таҳсилоти олий бояд ҳамчун маҷмуи захираҳои ба ҳамдигар алоқаманд ба назар гирифта шавад, ки барои татбиқи равандҳои дохилии инноватсионӣ (таҳсилотӣ, илмию таҳқиқотӣ ва идоравӣ) заруранд. Ҳамин тариқ, сохтори иқтидори (потенсиали) инноватсионии МТОК-ро метавон ба ду навъи ҷузъҳоро ҷудо кард³⁴:

➤ ҷузъҳои захиравӣ, ки намудҳои захираҳоро барои амалисозии фаъолияти инноватсионии МТОК (кадрӣ, зехнӣ, моддию техникӣ, молиявӣ, инфрасохторӣ, имичӣ) истифода мебаранд;

➤ ҷузъҳои функционалӣ (иқтидори раванди инноватсионии таҳсилотӣ, иқтидори раванди илмию таҳқиқотӣ, иқтидори раванди инноватсионии идоракунӣ), ки самтҳои истифодаи захираҳои инноватсиониро аз рӯи равандҳои дохилӣ тавсиф медиҳанд. (расми 2.)

Ҳамин тариқ, ҷузъҳои захиравӣ ва функционалиии иқтидори (потенсиали) инноватсионии МТОК гурӯҳи захираҳои мавҷударо аз рӯи намудҳо ва самтҳои истифодабарӣ инъикос менамоянд.

Ба назари ин муҳаққон, дар сохтори иқтидори инноватсионии МТОК ҷойи махсусро се намуди захираҳо ишғол менамояд:

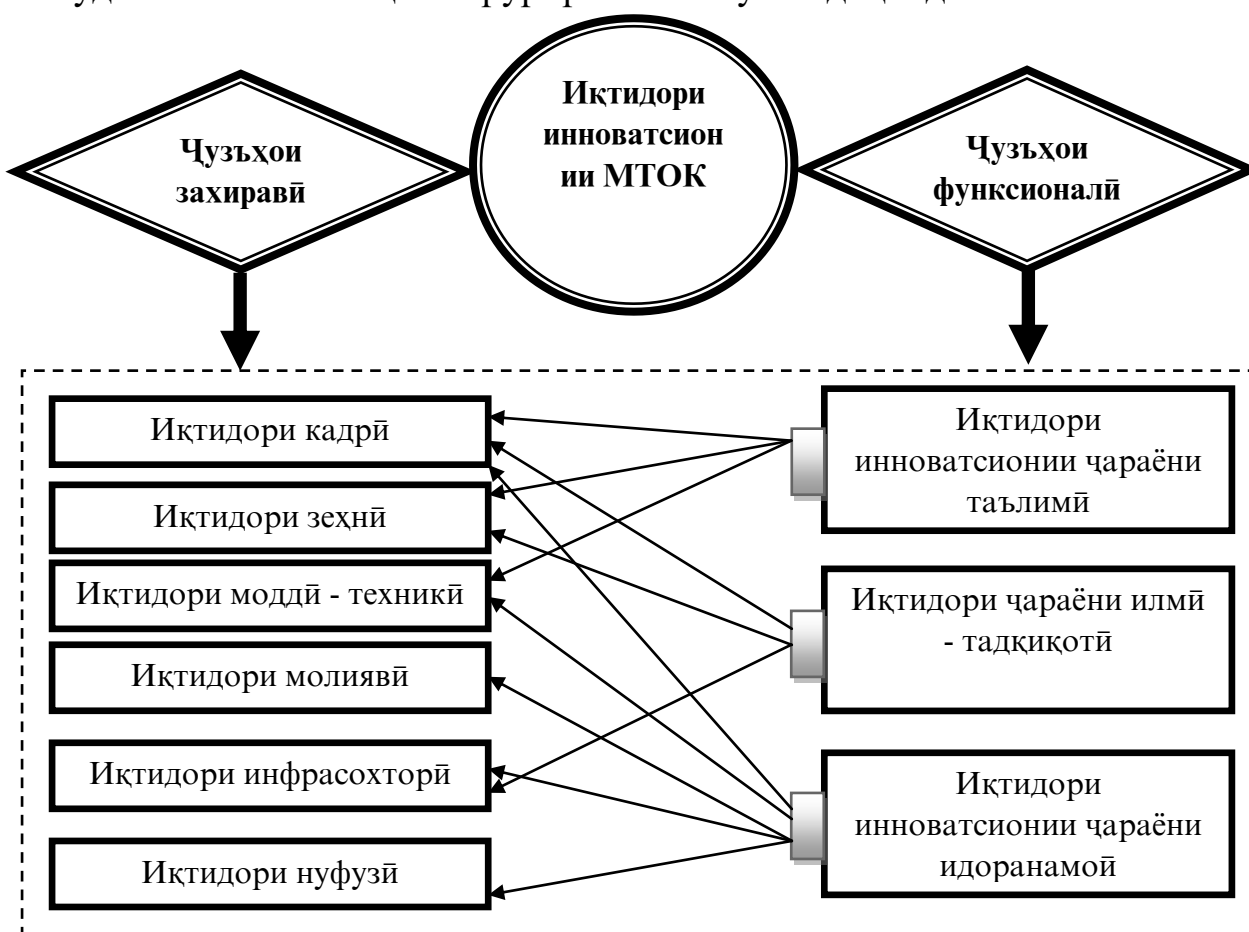
1) кадрӣ: таъсирпазирӣ ва эҷодкории кадрҳо ба дараҷаи ҳалқунанда суръати рушди инноватсионии муассисаи таълимоти олиро муайян мекунанд;

2) инфрасохторӣ: рисолати инфрасохтори инноватсионии МТОК ин фароҳам соختани шароити мусоид барои истифодаи самараноки ҳамаи ҷузъҳои иқтидори инноватсионии МТОК мебошад;

3) имичӣ (нуфузӣ): тибқи рейтингҳои байламилалии МТОК (аз ҷумла, рейтингҳои **QS**), нишондиҳандагони муҳиме, ки самаранокии фаъолияти мактаби олиро тавсиф медиҳанд, ақидаи ҷомеаи МТОК ва ақидаи ҷомеаҳои бизнесӣ оид ба фаъолияти МТОК баромад мекунанд,

³⁴ Ашмарина С.И., Плаксина И.А., Оценка инновационного потенциала высших учебных заведений // Управление экономическими системами. Инновации. Инвестиции. 2013. № 11 (59)

ки дар ниҳояти қор, иқтидори имичии барои бомуваффақият ҷорӣ намудани инноватсияҳои зарурӣро ташаккул медиҳанд.

Расми 2. Сохтори иқтидори инноватсионии МТОК

Аммо аз нуқтаи назари мо дар сохтори иқтидори инноватсионӣ ба ғайр аз 3 захираҳои, ки муҳаққикон Ашмарина С.И. ва Плаксина И.А. пешниҳод намудаанд дигар захираҳо ба монанди иқтидори молиявӣ, зеҳнӣ, моддӣ–техникӣ низ мавқеи муайян ва асосиро ишғол менамоянд, зеро ҳамаи ин захираҳо дар маҷмӯъ ҷузъҳои захиравии иқтидори инноватсионии МТОК–ро ташкил медиҳанд. Ба андешаи мо дар ин ҷо ба назар нагирифтани 3 захираи боқимонда (иқтидори молиявӣ, зеҳнӣ, моддӣ-техникӣ) аз нуқтаи назари ин муҳаққикон нодуруст аст, зеро ҳамаи он захираҳои дар боло овардашуда дар сохтори иқтидори инноватсионӣ мавқеи махсус дошта, функцияҳои муайянеро дар рушд ва ташаккулёбии иқтидори инноватсионӣ дар МТОК иҷро менамоянд.

Ҳангоми таҳлил, таҳқиқ ва омӯзиши мафҳум, моҳият ва сохтори иқтидори инноватсионӣ амалҳои сатҳҳои иқтисодии фаъолияти

инноватсиониро вобаста аз микёс, ҳаҷм ва самтҳои фаъолият (ба монанди сатҳҳои **нано, микро, мезо, макро, гиперӣ ва глобалӣ**) ба назар гирифташ лозим аст.

Ташаккули иқтисодии инноватсионӣ дар ҳар сатҳ бояд бо назардошти муносибатҳои функционалӣ, институтсионалӣ, субъектӣ-объективӣ, равоҷи иқтисодӣ ва тамоюлҳои рушди боқимонда сохта шавад.

Дар хотима инро бояд қайд созем, ки таҳқиқи мафҳум, моҳият, сохтор, усулҳо ва равишҳо, таснифи иқтисодии инноватсионӣ ва нишон додани сатҳҳои иқтисодии фаъолият заминаи методологии самтҳои концептуалии ташаккули иқтисодии инноватсионии МТОК-ро фароҳам меорад.

Ҳамин тариқ, аз баррасии зербоби 1.1 чунин хулосабарорӣ намудан мумкин:

1) мафҳуми иқтисодӣ, инноватсия, ки олимони ва муҳаққиқон дар асарҳо ва мақолаву монографияҳои илмӣ гуногун шарҳ додаанд, мавриди баррасӣ қарор дода ба хулосае омадем, ки муайянсозии мафҳум ва моҳияти «иқтисодӣ» ва «инноватсия» ва омезиши онҳо мафҳуми «иқтисодии инноватсионӣ»-ро ба вуҷуд меорад. 2) ба андешаи мо дар ин ҷо инноватсия–ин натиҷаи ниҳонии татбиқ ё ҷорисозии навгонӣ мебошад. Бо ибораи дигар инноватсия-ин навоариҳои татбиқшудае мебошад, ки афзоиши сифатии самараноки равандҳо ва маҳсулотҳои талаботи бозорӣ доштара таъмин карда метавонад. 3) аз нуқтаи назари мо иқтисодии инноватсионӣ–ин захираҳои истифоданашудаеро дар бар мегирад, ки дар ҳолати фароҳам гаштани шароити зарурӣ барои ноил гардидан ба ҳадафҳо ва мақсадҳои гузошташудаи стратегияи инноватсионии донишгоҳ метавонанд истифода шаванд. 4) сохтори иқтисодии инноватсионӣ аз рӯи 2 навъи ҷузъи захиравӣ (ҷузъи захиравӣ ва функционалӣ) муайян карда шудааст. 5) муайян карда шудааст, ки дар сохтори инноватсионӣ мавқеи асосиро 3 намуди иқтисодӣ, яъне иқтисодии кадрӣ, иқтисодии инфрасохторӣ ва иқтисодии нуфузӣ ишғол менамояд.

1.2. Зарурати рушди инноватсионии таҳсилоти олії дар муассисҳои таҳсилоти олии касбӣ

Дар шароити кунунӣ самаранок ва устувор рушд додани системаи таҳсилот, аз ҷумла, таҳсилоти олії яке аз самтҳои асосӣ ва калидии сиёсати пешгирифтаи давлатҳои ҷаҳон аз ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад. Зеро аз он муваффақиятҳо дар рушди устувори вазъи системаи иҷтимоӣ ва дигар соҳаҳои иқтисодиёти миллӣ ба даст меоянд. Бояд қайд сохт, ки новобаста аз он ки системаи таҳсилоти олії аз рӯи таҷрибаҳои гузашта асос ёфтааст, он доимо барои рушди оянда нигаронида шудааст. Дар ин замина корҳои илмӣ–таҳқиқотии зиёде оиди тарбия, таълим ва омодагии мутахассисони оянда ва дигаргунсозии раванди таълим (гузаштан аз низоми анъанавӣ ба низоми кредитии таҳсилот аз ҷумла системаи болониягӣ) дар таҳсилоти олії ба сомон расонида шудаанд, ки аз тавачҷуҳ доштан ба масъалаи рушди инноватсионии таҳсилоти олії шаҳодат медиҳад. Зарурати рушди инноватсионии таҳсилоти олії тӯли даҳсолаҳои охир диққати аксарияти олимону муҳаққиқонро ба худ ҷалб намудааст. Махсусан, дар ин замина олим ва муҳаққиқ Л.П. Княженко чунин хулоса ва ақида пешниҳод менамояд, ки навоарӣ ин васила ё восита буда, инноватсия ин раванди татбиқ ва азхудкунии ин васила ба ҳисоб меравад. Инчунин ӯ қайд месозад, ки зеро раванди инноватсионӣ бояд навгонии кулан нав, истифодабарӣ ва паҳнсозии он фаҳмида шавад³⁵.

Дар ҳақиқат дар ҳамфикрӣ бо муҳаққиқ Л.П. Княженко мо низ чунин мешуморем, ки инноватсия ҳангоме, ки ба системаи таҳсилоти олії ҷорӣ гардида, татбиқ мешавад вай бояд қудрати тағйир додани раванди таълимро ба қадри назаррас ё куллан дошта бошад. Танҳо дар он ҳолат навоарӣ ё худ инноватсия дар ин самт дарк карда мешавад.

Тибқи Эълومияи умумиҷаҳонӣ оид ба таҳсилоти олії барои асри XXI, ки ЮНЕСКО интишор кардааст, таҳсилоти олії, ки таърихи

³⁵ Митусова О.А. Инновационный подход к языковому образованию будущего специалиста. //Известия ЮФУ Филологические науки, 2010, № 2, Стр. 164-165.

чандинасра дорад, қобилияти ҳаётӣ ва қобилияти тағирёбии худ, мусоидат ба тағйирот ва пешрафт дар ҷомеаро ба таври боварибахш нишон дод³⁶.

Имрӯзо сифатнок гардидани раванди таҳсилот аз ҷумла таҳсилоти олий аз татбиқ сохтани инноватсия дар он вобастагии бевосита дорад, ки олимон ва муҳаққони зиёде низ ин ақидаро ҷонибдорӣ менамоянд. Пеш аз ҳама бояд аввалан мафҳуми инноватсияро дар ин самт муайян сохт. Дар ин ҷода муҳаққони машҳури канадагӣ Чарлз Белангер ва Пол Мечит оид ба ин масъала чунин менависанд: «Инноватсия дар маҷмӯъ ҳамчун раванде муайян карда мешавад, ки тавассути он чунин арзишҳо ба монанди манфиатҳои нави иқтисодӣ ва иҷтимоӣ аз малака ва дониш тавассути тавлид, рушд ва татбиқи ғояҳо барои истеҳсоли маҳсулоти нав ва такмилёфта, равандҳо, хидматҳо ба даст оварда мешаванд». Дар мақолаи хеш муҳаққон муносибати прагматикӣ ба инноватсияро ошкор намуда, ба ақидаи онҳо маҳз он ба баланд гардидани арзишҳои донишҳои амалӣ асос гардидааст³⁷.

Рушди фаъолияти таълимӣ-инноватсионӣ аз омилҳои дохила ва берунаи ба МТОК таъсиркунанда вобастагӣ дорад. Муҳити беруна бо афзоиши рақобат, тағйирот дар сиёсати давлатӣ, ки ба навсозии системаи таълим нигаронида шудааст, инчунин тағйирот дар миқдори довталабон ва талабот ба хатмкунандагон аз тарафи корфармоён тавсиф карда мешавад³⁸. Муҳити дохилӣ бо равиши салоҳиятнок, стандартҳои насли сеюм тавсиф мешавад, ки дар ташкили раванди таълим ислоҳи назаррасро талаб мекунанд. Ҳамаи ин омилҳо, ба ҳар ҳол боиси афзоиш ва паҳншавии инноватсияҳои кулӣ мегарданд ва имконият медиҳанд сифати таълимро ба сатҳи набе барорад, ки ба талаботи имрӯза ва фардо мувофиқ бошад.

³⁶ Сластенин В.А. Педагогика профессионального образования. Москва, 2006.

³⁷ Костюкевич С.В. Инновации: подход современных западных авторов в контексте Российского опыта. Вестник высшей школы. Образование за рубежом. 2011. №4. Стр. 69-73.

³⁸ Фролова Ю.Г. Система высшего образования как необходимый элемент стратегии инновационного развития // Государственное и муниципальное управление. Ученые записки СКАГС. 2012. № 1. С. 241-246

Шароити ибтидоии рушди фаъолияти таълимӣ-инноватсионӣ дар таҳсилоти олий бо омилҳои зерин муайян карда мешаванд³⁹:

- ташкилӣ–технологӣ;
- ҳавасмандгардонӣ ва равонӣ;
- моддӣ–техникӣ;
- иттилоотӣ.

Ғайр аз ин усулҳои инноватсионӣ дар самти таълим ва таҳсилоти олий аз рӯи ин омилҳои зерин пешакӣ муайян мешаванд⁴⁰:

- зуд кӯҳна шудани дониш;
- иттилоотонии шадиди ҷомеа;
- таъхири интиқоли таҷрибаи иҷтимоӣ;
- бӯҳрони ташкилӣ-сохтории системаи таҳсилоти ҷаҳонӣ.

Вобаста ба ин, ба назари мо дар ҳақиқат дар ҷомеаи имрӯза рушди инноватсия дар таҳсилот, аз ҷумла, таҳсилоти олий аз таъсири омилҳои гуногун (дохила ва беруна) вобастагии калон дорад, зеро ҳар як аз ин омилҳо ба ин раванд таъсири ҳархела мерасонанд ва ҳамаи ин ба дигаргуншавии ҷараёни таълим ва раванди таҳсилоти олий мегардад. Агар навоарӣ ё дигаргунӣ дар системаи таълим ва раванди таҳсилоти олий рух надихад, пас он инноватсия нест ё ин ки раванди татбиқи инноватсия дар таҳсилоти олий дуруст ба роҳ монда нашудааст. Албатта, он омилҳои дар боло овардашуда барои шароитҳои ибтидоии рушди фаъолияти таълимӣ–инноватсионӣ танҳо ҳангоми дар якҷоягӣ дар доираи як механизми муайян амалӣ гардидан метавонад самарабахш бошад. Зеро ҳамаи ин омилҳо дар як занҷираи муайян ҷойгир буда, яке дигареро пурра ва мукамал мегардонад. Дар масъалаи пешакӣ муайянсозии усулҳои инноватсионии самти таълим дар таҳсилоти олий мо чунин мешуморем, ки ҳар як МТОК бояд ин омилҳоро сари вақт дар худ муайян сохта, барои бартарфсозӣ ва даровардани ислохот дар ин самт

³⁹ Всегда ли инновации в области терминологии – следствие развития научного знания? Методика. 2004. №3. Стр. 30.

⁴⁰ Сальников В.А. Инновационное обучение: личностно-ориентированный подход. 2010. №11. Стр.22-27.

чораҳои зарурӣ ва қатъӣ андешида, сари вақт онҳоро дар амал татбиқ созанд.

Дар адабиёти гуногун тафсирҳои муосири «инноватсия дар таҳсилоти олий» аз рӯи равишҳои гуногун мавҷуд ҳастанд, ки асоситаринашон инҳо ба ҳисоб мераванд:

1. Рақишҳои методологӣ: таҳқиқотчиӣ машҳури соҳаи андрагогика ва мушкилоти таҳсилоти муттасил М.Т. Громкова дар яке аз мақолаҳои хеш, махсусан ин равандро дар таҳсилоти олии касбӣ мавриди таҳлилу таҳқиқ қарор додааст. Муаллиф чунин мешуморад, ки назари соддакардашудаи муносибати системавӣ барои ҷомеаи илмӣ мушкилоти асосии методологӣ ба ҳисоб меравад⁴¹. Аз ҳама рақиши қобили қабул ба назари муҳаққиқ ин рақиши салоҳиятноки мебошад, ки дар он аз нуқтаи назари интихоби салоҳиятҳо дар мантиқи ҷорӣ намудани навоариҳо дар тарбияи мутахассисон, интихоби мундариҷа ва усулҳои таълим дар асоси тақсимои модулиҳо ҳамчун «маълумоти пешниҳодкардаи система барои азхудкунӣ дар раванди дарк намудани муҳимият ва аҳамияти амалии он» пешбинӣ шудааст. Махсусан, мутахассис дар МТОК вақте дар худ салоҳиятнокиро эҳсос менамояд, вай моделҳои муносибатҳои баробарӣ ва шарикӣ иҷтимоиро месозад ва дар худ баъзе вазифаҳоро ба монанди ташкилотчиӣ, менечер, методист ва ғ. ба уҳда мегирад. Татбиқи инноватсияҳо нишондиҳандаи асосии фаъолияти босифати таҳсилоти олиро тавсиф мекунад.

Дар таҳқиқотҳои худ муҳаққиқи дигар Ж.Л. Тсауркубуле зери мафҳуми «инноватсия дар таҳсилоти олий»-ин раванди тақмилидиҳӣ, ҷорисозӣ ва истифодаи амалии технологияҳои пешрафта, технологияҳои иттилоотӣ, маҷмӯи усулҳо, навҳо ва воситаҳои таълимро мефаҳмад. Номбурда инчунин шароитҳои мусоидро, ки бо воситаи он метавонад

⁴¹ Громкова М. Т. Методология педагогических инноваций в современном профессиональном образовании // *Primo aspect*. 2016. № 2. с. 70.

инноватсия дар системаи таҳсилоти олий татбиқ карда шавад, пешниҳод месозад⁴²:

- ташкили фазои рақобатпазир;
- афзоиши касбияти ХПО ва ҷустуҷӯи эҷоии онҳо;
- истифодаи усулу воситаҳои нави интиқоли иттилоот;
- муносибгардони раванди таълим (дар ин асно тағйироти инноватсионӣ бояд он андоза калон ва назаррас бошад, ки раванди таълихро ба кулӣ тағйир дода тавонад);
- ҷорисозӣ ва татбиқи инноватсияҳо аз ҳисоби захираҳои худӣ МТОК;
- тағироти сифатии шахсияти донишҷӯ.

Дар ин ҷо аз нуқтаи назари мо муҳаққиқ ягон чизи ҷолиби диққат пешниҳод накардааст. Муҳаққиқ он шароитҳоро номбар намудааст, ки аксари онҳо, аллакай дар МТОК-и пешрафтаи давлатҳои мутараққӣ истифода мегарданд. Ин шароитҳои пешниҳодшударо метавонанд он МТОК дар раванди фаъолияти хеш истифода созанд, ки дар пешбурд ва рушди фаъолияти инноватсионӣ ба муваффақиятҳои назаррас то ба имрӯз ноил нагардидаанд.

2. Шакл ва усулҳои таълим: аксари ҷамъи олимон чунин мешуморанд, ки бояд татбиқи инноватсия дар МТОК ва раванди таҳсилоти олий аз рӯи шакл ва усулҳои таълим ба роҳ монда шавад. Аз ҷумла, олимони С.А. Волкова ва Т.А. Волкова нақши усулҳои инноватсиониро дар шароити иқтисодии дониш мебинанд. Рақишҳои инноватсионӣ пас аз таҳлили тамоюлҳои умумии рушди раванди таълим ба се шакл: кор дар гурӯҳҳои хурд, таҳлили ҳолатҳои таҳсилот ва проблемаҳои омӯзиш тақсим карда мешаванд. Инчунин ин олимони дар қори илмӣ–таҳқиқотии хеш усулҳои таҳсилоти фосолавии донишҷӯёро тариқи онлайн, истифодаи воситаҳои мултимедӣ, системаҳои тести

⁴²ЦауркубулеЖ.Л.Использование инновационных технологий в формировании образовательного процесса ву за// Технологии информатизации иуправления: сб. науч. ст./ редкол.: А.М.Кадан (отв. ред.) [и др.]. Минск, 201 1. Вып. 2. С. 446.

интерактивиро дар доираи шароити иқтисодиёти дониш дастгирӣ менамоянд⁴³.

Ба андешаи мо ин чамъи олимон моҳияти корро вобаста ба шакл ва усулҳои таълим кушода дода натавонистанд. Ғайр аз ин назари мо ин аст, ки чунин баррасии инноватсия на ҳамеша боиси азнавсозӣ дар раванди таълим мегардад, зеро ба чараёни таълим дар раванди таҳсилоти олий баъзе аз ин усулҳо ворид ва татбиқ карда мешаванд, ки он ба таҷдиди амиқи инноватсионӣ на дар ҳама МТОК ранги дигар дода метавонад.

Назари бештар муназзамро оид ба мушкилоти баррасии робитаи кофӣ байни усулҳои инноватсионӣ ва раванди таълим дар МТОК олим ва муҳаққиқ Е.Л. Федотова пешниҳод месозад. Аз нуқтаи назари ин олим фаъолияти таълимӣ-инноватсионӣ ба ҷорӣ намудани технологияҳо ба таҳсилоти фосолавӣ, модуль, заминавӣ тавассути усулҳои инноватсионии лоиҳаҳо, усулҳои таҳқиқотӣ ва ғ. алоқаманд аст. Ғайр аз он, Е.Л.Федотова ҳангоми таҳлили назария ва амалияи раванди таълим баъзе мунтазамиятҳоро ошкор кард⁴⁴:

- болоравии ҷузъи инноватсионӣ дар мундариҷа ва усулҳои таълим;
- суръат бахшидан ба раванди кӯҳнашавии дониш ва мувофиқан, бунёдии таҳсил, ки ба навсозии динамикии он оварда мерасонад;
- гузариш аз моделҳои хусусии инноватсионӣ ба инноватсияҳои маҷмӯии кластерӣ.

Инчунин дар қорҳои муҳаққиқ се усули таълим бо сатҳи инноватсионии худ аз ҳамдигар фарқ мекунанд: ғайрифайол, файол ва муқоламавӣ, ки каме поёнтар онҳоро мухтасаран баррасӣ менамоем.

Дар воқеъ мо чунин мешуморем, ки муҳаққиқ Е.Л.Федотова назар ба муҳаққиқон С.А. Волкова и Т.А. Волкова оид ба татбиқи инноватсия дар МТОК ва раванди таҳсилоти олий аз рӯи шакл ва усулҳои таълим

⁴³ Волкова С.А., Волкова Т.А. Инновационные методы обучения в системе высшего образования в условиях экономики знаний // Экономинфо. 2015. № 24. С. 67–69.

⁴⁴ Федотова Е.Л. Информационные технологии в науке и образовании. М.: издательский дом «Форум»: ИНФРА-М, 2010.

назари бештар муназзамро пешниҳод намудааст. Зеро чорӣ намудани технологияҳо ба таҳсилоти фосилавӣ, модули, заминавӣ дар МТОК аз рӯи усулҳои инноватсионии лоиҳаҳо ва усулҳои таҳқиқотӣ бояд ба роҳ монда шаванд. Мунтазамиятҳои ошкоршуда аз рӯи таҳлилҳои гузаронидаи равандҳои назария ва амалияи таълими муҳаққиқ Е.Л.Федотова дар шароити имрӯза дар аксари МТОК вохӯрдан мумкин аст. Муҳаққиқ ба ин восита меҳодад, ки дигар МТОК ин мунтазамиятҳоро дар худ ҳарчи пештар ошкор сохта, корро дар ин раванд ҷоннок созанд. Усулҳои таълими бо сатҳи инноватсионии худ аз ҳамдигар фарқкунанда (ғайрифайол, файол ва муколамавӣ) низ МТОК-ро водор ба он месозад, ки онҳо интиҳоб намоянд, ки кадом усули таълим ба муассисаи онҳо мувофиқ аст ва он метавонад дар ояндаи наздик ба дигаргуншавии раванди таълим ва раванди таҳсилоти олии оварда расонад.

3. Равишҳои усули хусусӣ: аз рӯи ин усул баъзе аз муҳаққиқон ба монанди И. А. Юрловская ва Н. В. Кокоева истифодаи технологияҳои инноватсиониро барои баланд бардоштани сифати таълим дар МТОК тавассути таҳияи концепсия ва стратегияҳои рушди таълим дар асоси тарҳрезии моделҳои нави омӯзиш, азхудкунии амалияи истифодаи технологияҳои интегратсионӣ тавсиф мекунанд⁴⁵. Дар баъзе ҳолатҳо, муаллифон усули инноватсиониро аз рӯи номи ҷолибаш қайд мекунанд. Ба ҳамин монанд муҳаққиқони дигар Т.А. Касин ва А.М. Кудайбергенова танҳо як усулро, яъне истифодаи технологияи **INSERT** (Interactive Noting System for Effective Reanding and Thinking) тавсиф мекунанд. Яъне дар ин ҷо системаи муколамавии дониш барои хониши самаранок ва тафаккури муассир (нишони системаи худсозӣ барои хониш ва тафаккури самаранок) дар назар дошта шудааст⁴⁶.

⁴⁵Юрловская И.А., Кокоева Н.В. Инновационные педагогические технологии как средство повышения качества обучения в современном вузе // Вектор науки Тольят. гос. ун-та. Сер.: Педагогика, психология. 2013. № 3. С. 113–114.

⁴⁶ Касин Т. А., Кудайбергенова А. М. Опыт преподавания с применением инновационных приемов и техник // Вестн. Тамб. гос. ун-та. 2015. № 6. С. 64–70.

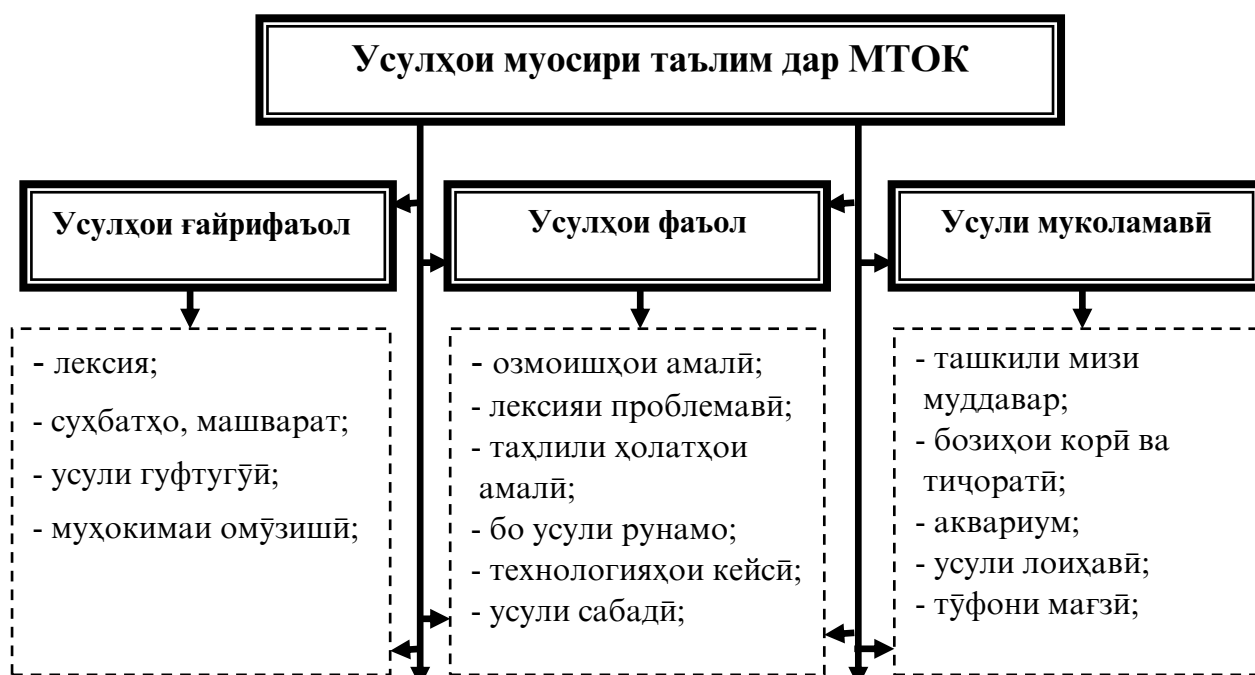
Дар ин ҷо ба назари мо он набояд хусусияти ҷудонашавандаи инноватсионии тамоми раванди таълим дар МТОК ҳисобида шавад, зеро на ҳама бахшҳои таълим аломатгузори матнро талаб мекунад. Ба ин метавонем дохил созем: хулосабарорӣ, қонунҳо, маводҳои оддӣ иттилоотӣ, ки барои хотира ва азёдкуни пешбинӣ шудааст.

Инчунин ба назари мо аз рӯи равишҳои усули хусусӣ татбиқ намудани инноватсия дар таҳсилоти олии каме мураккаб мебошад, зеро аз рӯи он баъзе муҳаққиқон (Т.А. Касин ва А.М. Кудайбергенова) истифодаи як усулро талаб менамоянд, чамъе аз онҳо (И. А. Юрловская ва Н. В. Кокоева) истифодаи технологияҳои инноватсиониро барои баланд бардоштани сифати таълим дар МТОК тавассути таҳияи концепсия ва стратегияҳои рушди таълим пешниҳод месозанд. Агар дар умум назар афканем ҳангоми истифодаи ин усул тафаккури зехнӣ, хулосабарориҳо ва хусусиятҳои фикронии донишҷӯён ва омӯзгорон рушд хоҳанд кард.

Дар ин ҷо аз рӯи ин 3 усули овардашуда метавонем чунин хулоса кард, ки аввалан ҳаёти кормандон ва таълимгирандагони МТОК, ки кӯшиши инноватсионӣ шуданро менамоянд набояд ба унсурҳои алоҳидаи фаъолияти инноватсионӣ эътибор диҳанд, балки амалӣ намудани ин фаъолиятҳо дар асоси концепсияи кулӣ бо асоснокии назариявии методологӣ, эҷоди технологияи инноватсионии дидактикӣ бо назардошти хусусиятҳо ва сохтори ихтисосҳо ва тахассусҳои МТОК татбиқ карда шаванд. Дуюм ин ки татбиқ намудани усули инноватсионӣ бояд ба раванди таълим тағйироти васеъ ба монанди пайдоиши таҳқиқоти худ дар ин самт, дар амалия татбиқ намудани дастовардҳои илми омӯзгорон, таваччуҳ ба баланд бардоштани сифати тайёр кардани мутахассисон оварда тавонад. Сеюм бошад роҳбарияти МТОК ва аъзоёни гурӯҳ татбиқи инноватсияҳоро дар раванди таълим таъмин намуда, фаъолиятшонро аз рӯи мушкилоти асосӣ - худтаъминкунии мақоми таълими инноватсионии мутахассиси оянда пӯшонидани истодаанд.

Ба ғайр аз ин дигар муҳаққиқон низ дар самти рушди инноватсионии таҳсилоти олий корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ гузаронидаанд. Аз ҷумла, дар таҳқиқотҳои «менечменти соҳаи маориф»-и С.В. Наумов ва «таркиши инноватсионии соҳаи маориф»-и В.И. Андрев ин масъала мавриди таҳлилу таҳқиқ қарор дода шуда, онҳо ба хулосае омаданд, ки рушди инноватсионии системаи таҳсилоти олий тақозои муассисаро талаб менамояд. Дар воқеъ ба андешаи мо то агар норасоии инноватсияро МТОК дар худ эҳсос нанамояд он барои рушд додани фаъолияти инноватсионӣ ва татбиқи инноватсия дар раванди таҳсилоти олий ягон кори судманде ба субот расонида наметавонад. Инчунин оид ба масъалаи тағйироти институтсионалӣ ва инноватсионӣ дар системаи таҳсилоти олий ё симои умедбахши МТОК ҳамчун марказҳои афзоиши фаъолияти инноватсионӣ олимони хориҷӣ ба монанди Й.К. Бертрана, Б.Д. Денмена, М. Ван дер Венде, М. Квиека, Ч. Кендрика ва дигарон таҳқиқотҳои илмӣ бурдаанд.

Дар шароити имрӯза тавре дар боло қайд намудем дар аксарияти МТОК усулҳои муосири таълим мавҷуд ҳастанд, ки бо сатҳи инноватсионии ҳеш аз ҳамдигар фарқ менамоянд: (ниг.ба расми 3)

**Расми 3. Усулҳои муосири таълим дар МТОК
(таҳияи муаллиф аз рӯи маводҳои мавҷуда)**

Тавре аз расми 3 маълум мегардад дар МТОК усулҳои муосири зерини таълим мавҷуд ҳастанд:

1. Усули ғайрифайол-ин як шакли ҳамкориҳои донишҷӯён ва омӯзгорон мебошад, ки дар он омӯзгор шахси асосӣ ва идоракунандаи чараёни дарс ба ҳисоб рафта донишҷӯён ҳамчун шунавандаи ғайрифайол ба дастурҳои ӯ итоат мекунад. Ба навҳои усули ғайрифайол дар МТОК лексия, суҳбатҳо, машваратҳо, усули гуфтугӯи мустақил ва якҷоя, муҳокимаҳои омӯзишӣ дохил мешаванд.

Ба ақидаи баъзе аз таҳлилгарон ва таҳқиқотчиёни МТОК–и пешрафтаи давлатҳои тараққикарда ин усул усули аз ҳама бесамар ҳисобида мешавад, аммо бартариятҳои худро низ дорад. Дар ин усул дар муддати кӯтоҳи вақт омӯзгор метавонад бо воситаи лексия маводҳои лозима ва асосиро ба донишҷӯён расонад. Гузаронидани суҳбатҳо, машваратҳо ва муҳокимаҳои омӯзишӣ низ байни омӯзгор ва донишҷӯён самарани хешро низ медиҳад;

2. Усули фойол-ин усулҳои мебошанд, ки дараҷаи баланди ҷалби донишҷӯёнро ба раванди таълим, фойол сохтани фойолияти маърифатӣ ва эҷодии онҳоро дар ҳалли вазифаҳои гузошташуда тавсиф мекунад. Ба навҳои усули фойол омода намудани рунамо (презентатсия) аз тарафи худи донишҷӯён, технологияҳои кейсӣ (ба таҳлили ҳолатҳои моделиронӣ ё воқеӣ ва ҷустуҷӯи роҳи ҳалли он асос ёфтааст), усули сабадӣ (дар асоси тақлид кардани вазият), лексияи проблемавӣ (лексиаро омӯзгор омода намекунад балки савол ва масъалагузорӣ намуда, худи донишҷӯён онро ҳаллу ҷасл менамоянд) дохил мешаванд, аммо ин хеле мушкил аст, зеро дар ин ҳолат бояд донишҷӯён таҷрибаи муайяни тафаккури мантиқӣ дошта бошанд. Дар ин навъи усул назар ба омӯзгор донишҷӯён фойолноктаранд ва дар он омӯзгор нақши роҳнаморо иҷро мекунад;

3. Усули муколамавӣ (интерактивӣ) ин усулест, ки ҳамкориҳои омӯзгор ва донишҷӯро дар речаи муколама ё суҳбат дар бар мегирад. Моҳияти усулҳои интерактивии таълим иборат аз он аст, ки онҳо на

танҳо ба ҳамкориҳои васеи муаллим ва донишҷӯён, балки ба ҳамкориҳои байни ҳуди донишҷӯён низ равона карда шудаанд. Ба ин навъи таълим ташкили мизи мудаввар (бо усули гурӯҳи донишҷӯён мушкилотҳоро муҳокима намуда оид ба ҳалли он, пешниҳод, ақида ва ҷустуҷӯи роҳи ҳали якҷояи онро мекунанд), ташкили бозиҳои корӣ ё тичоратӣ (донишҷӯён нақши иштирокчиёни ин ё он ҳолатро мебозанд ва худро дар касбҳои гуногун тасаввур месозанд), аквариум (дар он 2 ё 3 нафар донишҷӯ нақш бозида, боқимонда донишҷӯён аз як тараф натаанҳо ҷаъолияти онҳоро, инчунин пешниҳоди вариантҳо ва ғояҳоро низ таҳлил месозанд), усули лоиҳавӣ (таҳияи мустақили донишҷӯён оид ба мавзӯ ва ҳимояи он) ва тӯфони мағзӣ (ҷараёни саволҳо ва ҷавобҳо ё пешниҳодҳо ва ғояҳо дар мавзӯи додасуда, ки дар он таҳлили дурустӣ ё нодурустӣ пас аз ҳамла (туфон) гузаронида мешавад.) Дар ин навъи усул бештар ва бештар донишҷӯён нақши калидӣ доранд. Усули муколамавии (интерактивӣ) таълимро ба назари мо агар аз ҳама усули инноватсионӣ буда номбар намоем хато намекунем, зеро дар ин ҷо раванди таълим на танҳо байни омӯзгор ва донишҷӯ балки бештар байни донишҷӯ бо донишҷӯ сурат мегирад. Ин навъи усули таълим бештар дар МТОК–и давлатҳои мутараққӣ (ИМА, ИА, Ҷопон ва Русия) ба ҷашм мерасанд. Сабаб дар он, ки барои истифодаи ин усул дар раванди таълими МТОК солҳои зиёд, заҳматҳои тӯлонӣ ва заминаи пурқуввати илмӣ, зеҳнӣ ва тафаккурии омӯзгорон ва донишҷӯён лозим аст, яъне барои татбиқи ин усули таълим аввалан омодагии ҳаматарафаи донишҷӯён (омӯзгорон ҳамчун роҳбалад) лозим аст. Ба андешаи мо татбиқи ин усули таълим гувоҳӣ аз он медиҳад, ки мутахассисони омодакунанда дар ин МТОК дар оянда ҳамчун қорманд ба дилхоҳ ҳолатҳо ва омилҳои ба вазъи иқтисодӣ ва иҷтимоӣ таъсиркунанда омода мебошанд ва ҳатто метавонанд ба вазъияти бавучудомада тағйироти кулӣ ворид намоянд, зеро онҳо аллакай дар раванди донишҷӯӣ ба ин ҳолатҳо рӯ ба рӯ шуда барои баромадан аз ин вазъ тайёри низ дида буданд.

Дар раванди таълими МТОК-и Ҷумҳурии Тоҷикистон асосан усули ғайрифайол истифода бурда мешавад, вале баъди гузаштани МТОК ба системаи болониягӣ ва НКТ баъзан аз навъҳои усули фаъоли таълим ба монанди омода намудани рунамо, технологияҳои кейсӣ низ истифода карда мешаванд. Усули муколамавӣ (интерактивӣ) дар раванди таълими МТОК-и ҷумҳурӣ дар омешиш бо усули фаъоли таълим баъзе ҳолатҳо низ гузаронида мешаванд. Ин навъи усулҳои таълим бештар дар МТОК-и пешрафтаи ҷумҳурӣ (ДМТ, ДДТТ ба номи А. Сино, ДДТТ, ДТТ ба номи М. Осимӣ, ДСРТ, ДДХБСТ, ДДХ ба номи Б.Ғафуров, ДАТ ба номи Ш.Шоҳтемур, ДТТ) ба мушоҳида мерасанд.

Зарурати рушди инноватсионии таҳсилоти олии бо як қатор тамоюлҳо ва мушкилоти даҳсолаи охир вобаста ба масъалаи таҳсилоти олии касбӣ ҳамчун як бахши муҳими иҷтимоиёти иқтисоди миллӣ ба монанди навсозӣ ва гуногунрангии иқтисодиёт, афзоиши рақобат дар бозорҳои дониш ва технологияҳо алоқаманд аст.

Ба ақидаи мо рушди инноватсионии таҳсилоти олии дар шароити имрӯза тақозои замон ва талаботи муҳим ба МТОК гардидааст. Махсусан, имрӯзҳо бояд МТОК на танҳо ҳамчун марказҳои таълимӣ ва илмӣ пешрафта, балки ҳамчун субъектҳои муҳими фаъолияти инноватсионӣ, ки ба тижоратикунонии натиҷаҳои фаъолияти илмӣ – техникӣ бо роҳи баровардан ба бозор маҳсулотҳои илмиасос ва рақобатпазир нигаронида шудааст, фаъолияти хешро дар ҷомеа пеш баранд. Дар ин замина бояд ба системаи таҳсилоти олии навоарӣ ё инноватсия ҷорӣ карда шавад ё он бо роҳи инноватсионӣ рушд дода шавад.

Ба андешаи мо татбиқ намудани инноватсия ба системаи таҳсилоти олии кори сахл нест ва барои татбиқи он кӯшиши ҳаматарафаи олимону муҳаққиқони муассиса дар якҷоягӣ лозим аст. Инчунин як нуқтаро бояд ба назар гирифт, ки на ҳама наwgониҳо ба муассисаи таълимӣ манфиатнок ҳастанд ва натиҷаи дилхоҳ медиҳанд. Баъзе олимони иқтисодчӣ ба монанди Е.Дихтл ва Х.Хершген бар он назаранд, ки на

хамаи инноватсия ва ё навгонӣ ба муассисаи таълимӣ ва раванди таълим манфиатовар аст, ки танҳо вақт ва самара аз он исботгараши мебошад. Ба ақидаи мо аввалан инноватсия бояд як муддати вақт дар раванди таҳсилоти олии ба таври таҷрибавӣ татбиқ карда шавад ва танҳо дар сурати ба бор овардани самараи хуб ва натиҷаҳои назаррас пурра татбиқ ва рушд дода шавад.

Рушди инноватсионии таҳсилоти олии ба он имконият медиҳад, ки системаи таълим дар МТОК танзим гардида, он ба самти муайян ба мақсади додани самараи назаррас равона гардад. Тавре аз баъзе таҳлилҳо мо муайян намудем, дар раванди таҳсилоти олии воридсозӣ инноватсия ва рушд додани он на ба ҳар як таълимгиранда (донишчӯ) ва таълимдиҳанда (омӯзгор) писанд ва қобили қабул аст. Зеро навгонихо ва инноватсия аз онҳо заҳмат ва аз болои худ ба маротиб кор карданро тақозо менамояд. Аз ин рӯ бояд ҳарчи зудтар дар системаи таҳсилоти олии раванди дигаргунсозӣ (инноватсионӣ) ҷорӣ карда шавад⁴⁷.

Зарурат ва мақсади асосии рушди инноватсионии таҳсилоти олии ин тағйироти куллии таълимгиранда дар системаи нави таълим дар қиёс ба системаи анъанавии таълим ба ҳисоб меравад. Ин бо шарофати ҷорӣ намудани барномаҳои таълимию тарбиявӣ нав, ки дар амалияи соҳаи маориф ва системаи таълим мавҷуд нест, имконпазир мегардад⁴⁸.

Дар ин замина гузариш ба усулҳои фаъол ва муколамавии (интерактивии) таълим ва технологияҳои замонавӣ захираҳои назарраси телекоммуникатсиониро, ки ҳамбастагии зарурии иштирокчиёни раванди таълимро таъмин карда метавонад, талаб менамояд⁴⁹.

Дар вазъи кунунии шароити имрӯза навгонӣ ё инноватсия дар системаи таҳсилоти олии барои рушди шахсияти таълимгиранда (донишчӯ) таъсиррасон аст ва барои ҳамин зарурияти омӯзиш, таҳлил ва

⁴⁷ Сафаров З.А. Каримов Г.У., Файзиддини З., Зарурияти рушди инноватсионии соҳаи маориф ва сохтори иқтисоди инноватсионии мактаби олии // Паёми ДМТ. – 2020 - №6. С.63 – 68.

⁴⁸ Назаров Р., Бобохонова Н. Инновации в системе образования Республики Таджикистан // Вестник Таджикского национального университета (научный журнал). 2017. - №3/4 (205). - 2017. – С. 82-85.

⁴⁹ Рапацевич Е.В. Инновации и проблемы развития современного образования // Успехи современного естествознания. – 2013. – № 10. – С. 88-89;

татбиқи он ба миён омадааст. Навгониҳо ё худ инноватсия худ аз худ пайдо намегардад, он натиҷаи тадқиқотҳои илмӣ, таҷрибаи таҳлилкардашудаи омӯзгорон, олимон, таҳқиқгарон ба ҳисоб меравад ва аз ин сабаб ин раванд идоракуниро талаб менамояд.

Амалияи ҷаҳонӣ аҳамияти МТОК-ро дар рушди инноватсионии иқтисодӣ, ҳам дар омода сохтани мутахассисони баландихтисос ва ҳам дар ташкили заминаи илмӣ-техникӣ барои рушд таъкид мекунад. Қариб дар ҳама давлатҳои пешрафта аҳамияти илми МТОК барои рушди технологияи илмиасос дар соҳаҳои гуногуни иқтисодӣ меафзояд. Ба ҳамин монанд дар ИМА барои татбиқи лоиҳаҳои мураккабтарин ва муҳимтарини илмию техникӣ МТОК-ҳои пешрафта ҷалб карда мешаванд ё дар заминаи якчанд МТОК марказҳои илмӣ таъсис дода мешаванд. Дар давлатҳои қисмати ғарб, аллақай, дарк намудаанд, ки татбиқи ин навъи лоиҳаҳо ва дар умум рушди бомуваффақияти иқтисодӣ, иқтисодиёти инноватсионӣ, системаи миллии инноватсионӣ, аллақай, аз кадрҳои соҳибтаҳассуси муосири дар МТОК омодашуда вобастагии бевосита дорад ва барои ҳамин пайваста кӯшиш менамоянд, ки барои татбиқи инноватсия дар раванди таҳсилоти олии дар МТОК кӯмакҳои ҳаматарфа (ташкили-ҳуқуқӣ, молиявӣ ва дигар навъи имтиёзҳо) расонанд.

Аксаран имрӯзҳо вазифаи стратегии МТОК ҳамчун афзалияти ташаккулёбии иқтисодиёти инноватсионӣ дар давлатҳои мутараққӣ дар асоси «**секунҷаи дониш**» (таҳсилот, таҳқиқот ва инноватсия) ба ҳисоб меравад, ки ба талаботи глобалии дар асоси дониш асосёфта мувофиқ кунонида шудааст⁵⁰. Мафҳуми «**секунҷаи дониш**» дар асоси концепсияи донишгоҳӣ ба бозори нигаронидашудаи муосир гузошта шуда, дар ҳамкориҳои байни таҳсил, илм ва инноватсия, ки омилҳои асосии рушди иқтисодӣ ба ҳисоб мераванд, инъикос ёфтааст. Ин концепсия дар ҳуҷҷатҳои раванди болониягӣ низ инъикос шудаанд, ки раванди рушди муносибатҳои иқтисодиро дар системаи таҳсилоти олии муайян месозад.

⁵⁰ «Группа восьми» об образовании // Высшее образование сегодня. 2006. № 8. С. 30–35.

Масъалаи нақш ва вазифаи таҳсилоти олий дар замони ташаккулёбии иқтисодиёти инноватсионӣ, ки аз рӯи дониш асос ёфтааст дар корҳои илмӣ–таҳқиқотии олимон ва муҳаққиқони машҳур ба монанди А.О. Грудзинский, Р.Г. Стронгин, Г. Этсковитс., Л. Люсдорфф, Б. Мартин., Б.С. Гершунский., М.Н. Руткевич., Ф.Э. Шереги дарҷ ёфтаанд.

Дар ҳоли имрӯз функцияҳои (вазифаҳои) зерини таҳсилоти олий дар замони иқтисодиёти инноватсионӣ мавҷуд ҳастанд⁵¹:

- **функцияи муносибатӣ** ба азхудкунии нақшҳо ва мақомҳои муайяни иҷтимоӣ аз ҷониби донишҷӯён равона карда шудааст;
- **функцияи танзим** ба таҳияи стандартҳои муайяни рафтор ва назорати иҷтимоӣ аз болои амалҳои шахс - узви ҷомеаи касбии таълимӣ равона шудааст;
- **функцияи аксиологӣ** бо мавҷудияти ягон муассисаи иҷтимоӣ дорони низоми муайяни арзишҳои асосие, ки ҳамаи аъзоёни он ё аксарияти онҳо муштараканд, алоқаманд аст;
- **функцияи интегратсионӣ** нишон медиҳад, ки барои мақсад ва натиҷаҳои фаъолияти системаи таҳсилоти касбӣ бояд манфиатҳои тамоми ҷомеа афзалият дошта бошанд, на танҳо фаъолияти бомуваффақияти як муассисаи алоҳидаи иҷтимоӣ;
- **функцияи тарбиявӣ** парвариши як зидии ҳақиқӣ, шаҳрванд, ватандӯст;
- **функцияи рушд** таъмини омодагӣ барои рушди минбаъдаи худидоракунии ва худшиносӣ дар соҳаҳои ҷисмонӣ, зеҳнӣ, эҳсосӣ-иродавӣ, ҳавасмандгардонӣ;
- **функцияи идеологӣ** ташаккули тафаккури системавиро дар асоси дастовардҳои илмҳои бунёдӣ таъмин менамояд;
- **функцияи инноватсионӣ** омодагии хатмкунандагонро ба ҳалли мушкилоти синфи нав дар шароити номуайяни дар назар дорад;

⁵¹ Грудзинский А. О. Стратегическое управление университетом: от плана к инновационной миссии // Университетское управление: практика и анализ. 2004. № 1 (30). С. 9–20. URL: www.unn.ru/pages/e-library/publisher_db/files/50/5.pdf (дата обращения: 20.02.2017)

- **функсияи иқтисодӣ** фарогирии хатмкунандагонро ба рушди бозорҳои моликияти зеҳнӣ, хизматрасонӣ, аз ҷумла таълимӣ дар назар дорад. дар шароити номуайянӣ мушкилоти синфи навро ҳал кунанд;
- **функсияи мақомӣ** ба хатмкунандагон имкон медиҳад мақоми олии иҷтимоӣ дошта бошанд ва ё мансабҳои имтиёзноктарро ишғол кунанд;
- **функсияи сиёсӣ** пешбинӣ мекунад, ки шумораи зиёди одамоне, ки ба системаи таҳсил ҷалб шудаанд (ё аз он гузаштаанд) метавонанд ба фаъолияти мақомоти ҳокимият таъсир расонанд.

Аз нуқтаи назари мо ғайр аз ин функсияҳои (вазифаҳои) дар боло овардашуда ба вазифаи асосии системаи таҳсилоти олии дар МТОК–ҷумхурӣ дар маҷмуъ инҳо низ дохил мешаванд:

- таъмин кардани бозори меҳнат бо кадрҳои баландиқтисоси босалоҳият;
- омодаسازی кадрҳои илмӣ ва рақобатпазир барои МТОК ҷумхурӣ.

Ба андешаи мо ҳамаи ин вазифаҳои овардашуда ба ташаккулёбии иқтисодиёти инноватсионӣ таъсири ҳамаҷониба мерасонанд. Зеро кадрҳои соҳибтахассуси дорои маълумоти олии пайваста ба ҳалли вазифаҳои стратегии ҷомеа даъват карда мешаванд. Дар воқеъ ҳамаи ин вазифаҳои таҳсилоти олии дар омодаسازی кадрҳои соҳибтахассус нақши ҳурро доранд ва кадрҳои аз рӯи ин вазифаҳо омодашударо дар МТОК метавонд мутахассиси насли нав ё инноватсионӣ номид.

Дар ҳоли имрӯз масъалаи рушди иқтисодиёти инноватсионӣ ба яке аз вазифаи аввалиндараҷа ва муҳиму асосии роҳбарияти давлатҳо табдил ёфтааст. Иқтисодиёти инноватсионӣ ба рушди устувори иқтисодиёт таъсири мусбӣ расонида, дар раванди рушди системаи миллии инноватсионӣ саҳми ҳурро мегузорад. Маҳз иқтисодиёти инноватсионӣ назди соҳаи маорифи муосир (дар заминаи ин назди МТОК) масъалаи муайян намудани мушкилоти омилҳои инноватсионии ташаккулёбии хатмкунандагони МТОК-ро дар роҳҳои инноватсионии фикрронӣ ва

амал, омодагии психологӣ ва функционалӣ ба фаъолияти инноватсионӣ гузоштааст. Ин масъала то ба имрӯз масъалаи актуалӣ ба ҳисоб меравад, зеро таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки масъалаи ташаккулёбии имкониятҳои навгонии донишҷӯён, ташаккулёбӣ ва рушди малакаҳо, фикру ақидаҳо (ақидаҳое, ки қодиран раванди таълимро дигаргун созанд), ғояҳои нави онҳо аз мадди назари роҳбарияти муассисаҳо дур мондааст. Ҳамаи ин метавонад ба қарахтии фазои инноватсионии муассисаи таълимӣ оварда расонад.

Барои ба даст омадани натиҷаҳои назаррас аз фаъолияти МТОК барои рушди инноватсионии раванди таҳсилоти олий мо чунин пешниҳодҳоро барои МТОК-и ҷумҳурӣ пешкаш месозем:

➤ татбиқи он навгонӣ ё инноватсияҳое, ки дар шароити имрӯза МТОК-и ҷумҳурӣ дар раванди таҳсилоти олий норасоии онро дар худ эҳсос менамоянд;

➤ дар баробари усули ғайрифаволи таълим зина ба зина ба роҳ мондан ва рушд додани усули фаъол ва муколамавии таълим дар раванди таҳсилоти олий дар МТОК;

➤ муносибгардонии истифодаи захираҳои дохилии донишгоҳӣ;

➤ самтҳои афзалиятноки раванди таълимро дар муассиса ошкор, муайян ва маблағгузорӣ намудан;

➤ ба роҳ мондани ҳамкориҳои судманд бо корхонаҳо ва ташкилотҳои гуногун (асосан бо субъектҳои афзалиятноки фаъолияти инноватсионӣ дар иқтисоди бозорӣ-ширкатиҳои хурд, корхонаҳои хурду миёна);

➤ таҳия ва қабули принсипҳои баландбардории рақобатпазирии МТОК;

➤ ҷалби қорамандон, омӯзгорон ва донишҷӯёни муассиса дар тамоми сатҳҳои рушди раванди татбиқи фаъолияти инноватсионӣ ва ҳавасмандгардонии бевоситаи онҳо дар ин самт.

Пешниҳодҳо оид ба беҳтарсозии рушд ва татбиқи инноватсионии раванди таҳсилоти олий хеле зиёданд, аммо дар шароити имрӯза вобаста ба вазъият на ҳама МТОК-и ҷумҳурӣ ба татбиқи амалии он омода

хастанд ва дар ин замина таҷрибаи бой ва кофӣ надоранд. Аз ин рӯ, он пешниҳодҳои дар боло овардашуда ба назари мо барои рушди инноватсионии таҳсилоти олии кифоягӣ мекунад.

Аммо новобаста аз маълумотҳои овардашуда, хулоса ва пешниҳодҳои олимон, муҳаққиқон ва муаллиф дар ин самт маълум аст, ки масъалаи рушди инноватсионии таҳсилоти олии барои насли нави олимони соҳаҳои гуногун, муҳаққиқон, таҳлилгарон ва таҳқиқотчиёни байнисоҳавӣ дар оянда кӯшода боқӣ мемонад.

Аз баррасии зербоби 1.2. вобаста ба масъалаи зарурати рушди инноватсионии соҳаи маориф ва сохтори иқтисодии инноватсионии муассисаи таҳсилоти олии касбӣ чунин натиҷагирӣ намудем: 1) таҳсилоти олии, ки таърихи чандинасра дорад, қобилияти ҳаёти ва қобилияти тағйирёбии худ, мусоидат ба тағйирот ва пешрафт дар ҷомеа ба таври боварибахш нишон додааст. 2) омилҳои шароити ибтидоии рушди фаъолияти таълимӣ-инноватсионӣ дар таҳсилоти олии муайян карда шудаанд. 3) тафсириҳои муосири инноватсия дар таҳсилоти олии аз рӯи равишҳои зерин: равишҳои методологӣ, шакл ва усулҳои таълим, равишҳои усули хусусӣ муайян карда шудаанд. 4) усулҳои муосири таълим: усули ғайрифавол, фавол ва муколамавӣ (интерактивӣ) дар МТОК муайян шуда, аз ҷониби муаллиф истифодаи онҳо дар МТОК-и ҷумҳурӣ тавсия дода мешавад. 5) функсияҳои таҳсилоти олии дар замони иқтисодиёти инноватсионӣ муфассалан оварда шудаанд.

1.3. Таҷрибаи хориҷии рушди фаъолияти инноватсионӣ ва иқтисодии инноватсионӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ

Таҷрибаи ҷаҳонии ҳозира нишон медиҳад, ки дар ҳоли имрӯз аз ҳама роҳи самараноки ҳалли масъалаҳои иқтисодӣ-иҷтимоӣ дар давлат ин гузаштан ба роҳи иқтисодиёти инноватсионӣ ба ҳисоб меравад. Дар иқтисодиёти инноватсионӣ қувваи пешбарандаи рушд, сохтан (тавлид) ва истифодаи донишҳо ба ҳисоб меравад. Дар ин асно МТОК, ки ба самти дастовардҳои баландтарин дар соҳаи ташаккули донишҳо равона карда шудаанд, ба тамоми равандҳои иҷтимоӣ таъсири назаррас

мерасонанд. Аз ин рӯ, фаъолияти МТОК дар иқтисоди инноватсионӣ бо он муайян карда мешавад, ки онҳо ҳамзамон ҳамчун манбаи донишҳои инноватсионӣ, сармои инсонӣ ва платформаҳои таҳия ва пешбурди инноватсияҳо (навоариҳо) амал мекунанд.

Дар ин замина Тоҷикистон бояд роҳеро интихоб намояд, ки рушди устувори иқтисодиёти ҷумҳурӣ ба донишҳо асос ёбад ва, албатта, ин роҳ рушди иқтисодиёти инноватсионӣ ба ҳисоб меравад. Вобаста ба ин Тоҷикистонро мебояд ташаккулёбӣ ва рушди иқтисоди инноватсиониро дар МТОК-и худ ба таҷрибаи пешқадам ва назарраси МТОК-и давлатҳои хориҷӣ қиёс ва вобаста ба имконоти мавҷуда марҳила ба марҳила мутобиқ созад. Зеро онҳо имкон медиҳанд, ки бо ин роҳ муваффақиятҳои онҳо дар ин самт муайян карда шуда, МТОК-и ҷумҳурӣ бо кадом роҳ, бо истифода аз кадом захира, пешбурди кадом фаъолият метавонад ба он муваффақиятҳо ноил гардад. Аз маълумотҳои бадастомада ва таҳлилҳои гузаронидашуда дар ин самт мо маълум намудем, ки дар аксари МТОК-и давлатҳои хориҷӣ ташаккулёбӣ ва рушди иқтисоди инноватсионӣ бевосита бо дастгириҳои давлатӣ (қариб 60-70%) ва бахши хусусӣ (30-40%) амалӣ гардонида мешаванд.

Дар айни замон дар кишварҳои хориҷӣ оид ба ташаккулдиҳӣ ва самаранок истифодабарии иқтисоди инноватсионӣ дар МТОК таҷрибаҳои зиёди назаррас мавҷуд аст. Аз нуқтаи назари муҳаққиқ А. Рат «аз ҳама зиёдтар иқтисоди инноватсионӣ дар Водии Силикон (ИМА), Бангалор (Ҳиндустон), Синчу (Тайван), Софи Антиполис (Франса), Кембрич (Англия), Чисте ва Твенте (Аврупо), Сукубе (Ҷопон), технопаркҳои Сингапур ва ғ. ҷамъ шудаанд»⁵².

Имрӯзҳо, МТОК-и аксари кишварҳои Аврупо, Амрико, Ҷопон, Чин, Сингапур, Исроил, Австралия ва як қатор кишварҳои дигар бо рушди инноватсионии таҳсилот ва алаҳхусус таҳсилоти олий ва баъдидипломӣ хосанд. Барои кишварҳои ғарбӣ, таҳсилоти олий «силоҳи маҳфӣ» аст, ки

⁵² Рац А. Место регионов и муниципалитетов в национальной инновационной системе России//Федерализм. - Дубна, 2011. - № 3. - С.59-66.

дар он онҳо маблағҳои бузургро сармоягузори мекунад, технологияҳои навро бодикқат таҳия ва пайваста чори мекунад ва инчунин рақобатпазирии онро бо ҳасад назорат менамоянд. Натиҷаи ҳамаи ин, фаъолияти пурсамари иқтисоди инноватсионӣ дар ин кишварҳо, ташкили системаҳои инноватсионии миллӣ ва сатҳи баланди зиндагӣ мебошад.

Ҳамзамон, дар ин МТОК моделҳои гуногуни рушди фаъолияти инноватсионӣ истифода мешаванд, ба монанди: донишгоҳи соҳибкорӣ, донишгоҳ-технополис, кластери донишгоҳӣ, донишгоҳҳои амудӣ ва матритсавӣ, моделҳои рушди инноватсионии навъи фаронсавӣ, шведӣ, даниягӣ, чинӣ, Кореяи Ҷанубӣ ва ғайра⁵³.

Дар кишварҳои гуногун рушди фаъолияти инноватсионӣ ва иқтисоди инноватсионӣ дар МТОК бо самаранокии гуногун ба амал меоянд. Ба сатҳи рушди фаъолияти инноватсионӣ, ташаккулёбии иқтисоди инноватсионӣ дар МТОК-и онҳо омилҳои гуногун ба монанди: омилҳои иқтисодӣ-иҷтимоӣ, сиёсӣ, ҳуқуқӣ ва ҳатто ҷуғрофӣ ва дар самти фаъолият бошад омилҳои микро-сатҳ ва макро-сатҳ таъсир мерасонанд. Корҳои илмӣ-таҳқиқотии дар ин самт иҷронамудаи аксари олимону муҳаққиқон исбот намуданд, ки хусусияти асосии барои ҳамаи МТОК-и кишварҳои хориҷӣ фарқкунанда дар самти рушди фаъолияти инноватсионӣ инҳо ба ҳисоб мераванд⁵⁴:

- кӯшиши мухторият ва мустақилияти МТОК;
- рушди бодикқати моделҳои инноватсионии ташкилии МТОК;
- мувофиқати самти омодаسازی кадрҳои ба ҷамъият лозима ва равандҳои илмӣ-технологӣ, ки аз ҷониби МТОК пешниҳод мешаванд;
- татбиқи сегонаи «илм-таълим-истеҳсолот» дар муассиса;

⁵³ Калятин В. О., Наумов В. Б., Никифорова Т. С. Опыт Европы, США и Индии в сфере государственной поддержки инноваций // Российский юридический журнал. 2011. № 1 (76). С. 8-9.

⁵⁴ Корпоративный портал Томского политехнического университета. Анализ зарубежного опыта становления и развития инновационных университетов [Электронный ресурс]. URL: <http://portal.tpu.ru/portal/page/portal/www> (дата обращения: 08.09.2013).

- наздикшавии МТОК бо бахши воқеии иқтисодиёт, яъне бо корхонаҳои саноатӣ ва тиҷорат;
- ташкили кластерҳои инноватсионӣ;
- ташкили марказҳои байнидонишгоҳӣ барои истифодаи коллективонаии таҷҳизотҳо ва ғ.

Барои рушди фаъолияти инноватсионӣ ва иқтисодии инноватсионӣ барои ҳамаи МТОК-и пешрафтаи ҷаҳон хусусиятҳои технологияҳои ташкилӣ ва таълимии пешрафта, инфрасохтори васеъ ва технологияи баланддошта, ҳиссаи баланди татбиқи таҳқиқотҳои илмии аспирантон, унвонҷӯён, магистрантон, докторантон (доктор PhD), донишҷӯён ва дигар кормандони МТОК дар истеҳсолот ва иқтисодиёт тавсиф карда мешаванд.

Ҷихати рушди фаъолияти инноватсионӣ ва таҳким бахшидани иқтисодии инноватсионӣ аксари МТОК-и кишварҳои хориҷа дар зертобеи худ воҳидҳои махсус-марказҳои инноватсионӣ, ки дар худ гурӯҳҳои гуногунсоҳаи ба таҳқиқот ва татбиқи лоиҳаҳои тиҷоратӣ дар ҳама соҳаҳои илм ва техника машғуланд, доранд.

Бе шубҳа дар ҳоли ҳозир ИМА дар байни дигар давлатҳои хориҷӣ аз рӯи истеҳсоли маҳсулотҳои илмиасос яке аз кишварҳои пешрафта ба ҳисоб меравад. Дар ҷаҳорҷубаи ташаккулдиҳӣ ва рушд додани иқтисодии инноватсионии минтақавӣ дар ИМА диққати махсус ба рушди илмҳои донишгоҳӣ, коркард ва татбиқи барномаҳои давлатӣ дар самти дастгирии ташкилотҳои хурди инноватсионӣ, фароҳам овардани шароитҳои зарурӣ барои ҳамгироии субъектҳои фаъолияти инноватсионӣ (давлат, МТОК, сохторҳои соҳибкорӣ) ва ҳамкориҳои инноватсионӣ дода мешавад. Дар заминаи ташкили кластерҳои минтақавии инноватсионӣ дар ИМА инчунин диққати махсус ба рушди сохтори технопаркҳо нигаронида шудаанд. Аз рӯи арзёбии мутахассисон дар ҳоли имрӯз дар ИМА аз 80 то 150 паркҳои технологӣ фаъолият

менамоянд, ки дар он 150 ҳазор кормандон ва 45 ҳазор олимон қору фаъолият менамоянд⁵⁵.

Дар ин технопаркҳо асоси истехсолоти маҳсулотҳои илмиасос нигаронида шудааст ва дар ин замина тичоратикунони НФИТ-и МТОК-и ба тамоми ҷаҳон хеле хуб ташкил ва ба роҳ монда шудааст. Дар байни технопаркҳои мавҷудбуда дар ИМА 3 адад технопарки номдорро аз дигар технопаркҳо бо фарқиятҳои назаррас ҷудо намудан мумкин аст, ки инҳо: «Водии Силикон», «Масири Бостон 128», «Парки секунҷаи Королинаи Шимолӣ» ба ҳисоб мераванд. Бояд қайд кард, ки муваффақияти ИМА дар самти ташкили марказҳои минтақавии технологияҳои олий пеш аз ҳама бо рушди илми МТОК алоқаманд аст. Дар Иёлоти Мутаҳидаи Амрико МТОК яке аз субъектҳои асосии фаъолияти инноватсионӣ ба ҳисоб рафта, инчунин яке аз элементҳои асосии системаи миллии инноватсионӣ ҳисобида мешаванд. Дар ҳоли имрӯз дар ИМА зиёда аз 150 адад МТОК фаъолият менамоянд, ки қисми зиёди онҳо дар баҳши рушд, ташаккулдиҳӣ ва самаранок истифодабарии иқтисодии инноватсионӣ дар ҷаҳон байни дигар МТОК мавқеи пешрафтaro касб менамоянд. Маҳз дар МТОК-и ИМА қисми асосии таҳқиқот дар соҳаи илми фундаменталӣ ва қисми муҳими таҳқиқоти амалӣ ҷамъ оварда шудаанд⁵⁶. Байни штатҳои Амрико дар баҳши рушди иқтисодии инноватсионӣ дар МТОК штатҳои Флорида, Техас, Калифорния, Аляска, Аризона, Мэриленд мавқеи махсусро соҳибанд⁵⁷. Махсусан дар ҳудуди штати Флорида 13 адад МТОК, 29 адад МТМК (коллечҳо) мавҷуд буда, ҳамасола зиёда аз 7 млрд. доллар барои коркардҳо ва таҳқиқотҳои илмӣ сарф карда мешаванд. Ҳуди штати

⁵⁵Барышева Г.А., Арефьев П.В. Институциональные различия становления инновационной инфраструктуры в мире и особенности ее формирования в России//Известия Томского политехнического университета. Инжиниринг георесурсов. Серия: Социальные процессы и изменения. Социальное развитие - Томск, 2009. - № 6(314). -С.5-12.

⁵⁶Бесчастнова О. В. Райская М. В. Управление инновационной инфраструктурой в рамках действия сетевого механизма «тройной спирали» на мезо и макроуровне //Вестник Казанского технологического университета. Серия: Экономика и экономические науки. - Казань, 2012. - № 18. - С.252 -257

⁵⁷ The United States of Innovation: Ranking the States (And a District) For Innovation. Available at: <http://www.fastcompany.com/3007772/united-states-innovation-ranking-states-and-districtinnovation>. (accessed 23.06.2014)

Флорида ба МТОК имтиёзҳои андозӣ, инчунин грантҳо барои барномаҳои «Small Business Innovation Research (SBIR)» ва «Small Business Technology Transfer (STTR)» пешниҳод менамояд.

Дар МТОК-и ИМА барои рушди иқтисодии кадрӣ ҳамасола аз ҳисоби бучети федеративӣ (дар баъзе штатҳо аз ҳисоби бучетҳои худ штат) зиёда аз 20 млрд. доллар ҷудо карда мешаванд. Тамоми ҲПО-и МТОК дар 3 сол 1 маротиба бо таври ҳатмӣ аз курси тақмили ихтисос гузашта, баъзе МТОК аз ҳисоби маблағҳои худӣ қариб ҳар сол кормандони худро ба тақмили ихтисос сафарбар намуда, ба дигар МТОК барои мубодилаи таҷриба равона месозанд. Ҳамасола миқдори кормандони МТОК, ки дараҷаи илмӣ (номзадӣ ва докторӣ ва дар ИМА бошад доктори фалсафа ва доктор PhD) ҳимоя менамоянд аз ҷамъи умумии кормандон 30-35%-ро ташкил медиҳад, ки байни тамоми МТОК дар ҷаҳон мавқеи аввалро касб менамояд. Ғайр аз ин аз рӯи барномаҳои махсуси давлатии дар самти фаъолияти инноватсионии МТОК қабулгардида, кормандони донишгоҳу донишкадаҳо ва ҳатто коллеҷҳо (то 25% аз ҷамъи умумии кормандони тамоми МТОК) ба давлатҳои Аврупо (Олмон, Фаронса, Англия, Финландия, Швейтсария ва ғ.) ва Чопон барои мубодилаи таҷриба ва тақмили дониш ва ихтисос сафарбар карда мешаванд⁵⁸. Ҷиҳати дастгириҳои КИТТК ва рушди ду адад аз ҷузъҳои захиравии иқтисодии инноватсионӣ (иқтисодии молиявӣ ва моддӣ-техникӣ) ҳамасола барои рушди илму техника 2,77% аз ҷамъи умумии маблағҳои ММД (511,1 млрд. доллар) хароҷот карда мешаванд, ки дар ин бахш ИМА дар ҷаҳон мавқеи 1-умро соҳиб мебошад (ниг. ба ҷадвали 1.).

Қойдаҳои асосии танзими фаъолияти инноватсиониро (инчо дар бахши МТОК) дар ИМА қабули 2 қонуни асосӣ: қонуни «Бей-Доул»⁵⁹

⁵⁸ Department for Business Innovation & Skills. Официальный сайт. [Электронный ресурс] URL: <http://www.dius.gov.uk/policy/innovation.html> (дата обращения 23.06.2014)

⁵⁹ Закон «Об Университетах и Процедуры патентования для малого бизнеса» («University and Small Business Patent Procedures Act») или так называемый Закон «Бей-Доула» (The «Bayh-Dole Act») (35 U.S.C § 200-212).

дар соли 1980 қабулшуда ва қонуни «Стивенсон Уайдлер»⁶⁰ танзим менамояд.

Қонуни «Бей-Доул» дар МТОК ҳуқуқ ба моликияти зеҳнро, (иқтидори зеҳнӣ) ки аз ҳисоби маблағгузори давлатӣ ба даст омадаанд, танзим менамояд. Бори аввал, ин қонун ба гирандагони маблағгузори давлат (МТОК) ҳуқуқ дод, ки ихтирооти худро мустақилона патент кунанд ва ба дигарон иҷозатнома диҳанд.

Ҷадвали 1. - Ҳаҷми хароҷотҳо барои корҳои илмӣ – тадқиқоти МТОК ва институтҳои илмӣ-тадқиқоти давлатҳои хориҷӣ (млрд.доллар)

№	Номгӯи давлатҳо	Ҳаҷми маблағи хароҷотгардида	Ҳаҷми хароҷот барои 1 тадқиқотчи
1	Иёлоти Мутаҳидаи Амрико	511,1 млрд \$	359,9 ҳаз. \$
2	Ҷумҳурии Халқии Хитой	451,2 млрд \$	266,6 ҳаз. \$
3	Ҷопон	168,5 млрд \$	157 ҳаз. \$
4	Олмон	118,5 млрд \$	143 ҳаз. \$
5	Ҷумҳурии Кореяи Ҷанубӣ	79,4 млрд \$	139 ҳаз. \$
6	Фаронса	62,2 млрд \$	132 ҳаз. \$
7	Ҳиндустон	50,1 млрд \$	126 ҳаз. \$
8	Британияи Кабир	47,2 млрд \$	119,5 ҳаз. \$
9	Бразилия	41,1 млрд \$	112 ҳаз. \$
10	Россия	39,9 млрд \$	93 ҳаз. \$

Сарчашма: аз рӯи маълумотҳои Институти тадқиқоти омӯрӣ ва иқтисодиёти дониши Донишгоҳи миллии тадқиқоти мактаби олии иқтисодии Россия ва ҳисобкунҳои муаллиф тартиб дода шудааст.

Барои рушди иқтидори инфрасохтори МТОК (инфрасохтори инноватсионӣ) дар ИМА қонунҳо ва барномаҳои зиёде ба монанди қонуни «The Small Business Innovation Development Act of 1982-P.L. 102-567, and 1992-P.L. 102-564» ва «Барномаи тадқиқоти инноватсионии тиҷорати хурд» қабул карда шудаанд, ки ба рушд ва ташаккулёбии иқтидори инноватсионии МТОК таъсири мусбӣ мерасонад.

⁶⁰ Закон «О технологических инновациях» («Technology Innovation Act») или так называемый Закон «Стивенсона-Уайдлера» (The «Stevenson-Wydler Act») (Public Law 96-480)

Дар бораи таҷрибаи ИМА сухан ронда, наметавонем нақши ширкатҳои сармояи таваккалиро (ширкатҳои венчурӣ) дар ҳавасмандгардонӣ ва истифодаи самараноки иқтисодии инноватсионии МТОК қайд накунем. Ғайр аз ин дар ҷодаи рушди КИТТК дар МТОК нақши давлат ва бахши хусусӣ хеле назаррас аст. Системаи хуб таҳияшудаи маблағгузори венчурӣ ба афзоиши босуръати иқтисодии инноватсионӣ дар МТОК-и ИМА мусоидат мекунад. Дар рушди соҳаи сармояи венчурӣ нақши муҳим ба давлат тааллуқ дорад, ки вазифаи асосии он ташкили фондҳои венчурӣ ва ба ин васила ҷалб намудани сармояи венчурӣ ба корҳои илмӣ-таҳқиқотии МТОК мебошад⁶¹.

Қайд кардан ба маврид аст, ки тайи даҳсолаи охир рушди соҳаи КИТТК дар МТОК-и кишварҳои Ҷанубу-Шарқии Осиё ба сатҳи хеле назаррас расидааст. Яке аз намоёндагони давлатҳои Ҷанубу-Шарқии Осиё, ки МТОК-и он дорой иқтисодии баланди илмӣ-техникӣ, кадрӣ, молиявӣ, молиявӣ ва инфрасохториву нуфузӣ мебошад, Ҷумҳурии Мардумии Чин ба ҳисоб меравад. Ҷумҳурии Мардумии Чин анқариб 34% тамоми маҳсулотҳои инноватсионии ҷаҳониро истеҳсол намуда, ҳиссаи хароҷотҳо ба КИТТК 69,1%-ро ташкил медиҳад. Аз нуқтаи назари коршиносон иқтисодиёти Ҷумҳурии Халқии Хитой бештар ба маҳсулотҳои илмиасос таъямояд ва рушди инноватсионӣ яке аз омилҳои калидии таъмини устувор ва муътадили иқтисодиёти он ба ҳисоб меравад.

Таҳлили таҷрибаи Ҷумҳурии Мардумии Чин нишон медиҳанд, ки маҳаки асосии рушди системаи миллии инноватсионӣ ин илм ба ҳисоб меравад. Солҳои охир баҳри рушди соҳаи илм ва ҳавасмандгардонии иқтисодии илмӣ МТОК барномаҳои зиёди давлатӣ ба монанди:⁶² «Азхудкунии қуллаҳои илмӣ-техникӣ (татбиқ аз соли 1982)», «Барномаи

⁶¹ Гавловская Г.В. Национальные инновационные системы: зарубежный опыт//Бизнес в экономике. Экономико-юридический журнал. Серия: Экономика и экономические науки. - М.: «Юр-ВАК», 2013. - № 3. - С.164-168.

⁶² Мальцева А.А. Ключевые особенности развития инновационной экономики: «китайское чудо» через призму мировой статистики//Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки. - Тула, 2013. - № 2(1). - С.123-132

863 (татбиқ аз соли 1986)», «Барномаи 973 (татбиқ аз соли 1988)», «Барномаи Машъал (татбиқ аз соли 1988)», «Барномаи Шаррора (татбиқ аз соли 1986)» дар Ҷумҳурии Мардумии Чин қабул ва амалӣ гашта истодаанд.

Дар ҳоли имрӯз чиҳати рушди иқтисодии кадрӣ дар МТОК Ҷумҳурии Мардумии Чин корхое зиёди манфиатборро ба сомон расонидааст. Сар карда аз соли 1986 чиҳати дастгирии иқтисодии кадрӣ Фонди илмӣ Хитой таъсис ёфта буд, ки барои рушди он зиёда аз 80 млн юан аз ҳисоби маблағҳои давлатӣ хароҷот карда мешуданд. Ин нишондиҳанда дар соли 2020 ба 24,8 млрд юан расидааст, ки назар ба соли 1986-ум 300 маротиба зиёд аст. Имрӯзҳо дар Ҷумҳурии Мардумии Чин зиёда аз 2852 МТОК амал намуда, дар он зиёда аз 36,4 млн донишҷӯён ба таҳсил фаро гирифта шудаанд⁶³. Дар соли 2020-ум дар Ҷумҳурии Мардумии Чин анқариб зиёда аз 50% ҷавонони кишвар барои таҳсилоти олии касбӣ дар МТОК ҷалб карда шудаанд.

Дар шароити имрӯза чиҳати рушди иқтисодии зеҳнӣ дар МТОК аз рӯи ҳаҷми маҳсулотҳои илмӣ олимони чинӣ 18% миқдори умумичаҳонии нашрияҳои илмиро истеҳсол менамоянд. Инчунин аз рӯи маълумотҳои охирин, олимони чинӣ аз рӯи нишондиҳандаи истинодӣ дар ҷаҳон ба ҷои дуюм баромада, дар ин самт Британияи Кабир ва Олмонро гузаштанд. Тайи солҳои 2007-2017 дар мақолаҳои ҷаҳонии олимони чинӣ (соҳаи илмӣ-техникӣ) зиёда аз 19 млн 350 ҳазор истинодҳо ба қайд гирифта шуданд⁶⁴. Ҷумҳурии Мардумии Чин аз рӯи нишондиҳандаҳои патенткунонӣ дар ҷаҳон ҷои 1-умро ишғол менамояд, ки мувофиқи «Ҳисоботи илмӣ: роҳ ба сӯи соли 2030»-и ЮНЕСКО тӯли солҳои 2019–2020 ба идораҳои оид ба танзими моликияти зеҳнии ин кишвар зиёда аз

⁶³ Общее положение о развитии системы образования КНР. Департамент по международному сотрудничеству и обмену Министерства образования КНР. Пекин, Б.г., 16 стр

⁶⁴ ЧжаоЧжуцин. Вогогоцзилуньвэньбэйиньюнцзышуншэнчжишицзеди эр (). Кэсэюван, 31.10.2017., - <http://news.sciencenet.cn/htmlnews/2017/10/392606.shtml>

ним миллион (500 ҳазор) дархостҳо ҷиҳати гирифтани патент барои ихтироотҳо ворид гардидааст⁶⁵.

Вобаста ба масъалаи рушди иқтисоди инфрасохторӣ ва тижоратикунонии НФИТ-и дар МТОК дар Ҷумҳурии Мардумии Чин корҳо аз рӯи модели «спирали сегона» ба роҳ монда шудааст. Мувофиқи ин модел МТОК се имконоти тижоратикунонии донишро доранд:

- патенткунонӣ ва иҷозатномадиҳии технологияҳои инноватсионӣ;
- ҳамкориҳои мустақим бо корхонаҳо;
- гирифтани имтиёзҳои иловагӣ барои ҳамаи иштирокчиёни модели инноватсионии рушд (давлат, МТОК ва тижорат).

Вобаста ба масъалаи рушди фаъолияти инноватсионӣ, ташаккулдиҳӣ ва раванқи иқтисоди инноватсионӣ дар МТОК дар Ҷумҳурии Мардумии Чин барномаҳои зиёди давлатӣ қабул ва амалӣ гашта истодаанд, ки аз онҳо 2 барнома бо хусусиятҳои фарқкунандаи худ тафовут доранд. Инҳо «барномаи 211», ки аз соли 1995 татбиқ гашта истодааст ва он ба самти ташкили садҳо МТОК-и пешрафта дар кишвар (дар ҳоли ҳозир 112-то мавҷуд аст) нигаронида шудааст. Барномаи дигар ин «барномаи 985» мебошад, ки аз соли 1998 татбиқ гашта истодааст ва мақсади ин барнома баровардани даҳҳо МТОК-и Ҷумҳурии Мардумии Чин (айни ҳол 39 МТОК-ро дар бар мегирад) ба сатҳи ҷаҳонӣ ва дохил шудан дар садгонаи аввали рейтингҳои ҷаҳонӣ, ба ҳисоб меравад.

Таҷрибаи рушди фаъолияти инноватсионӣ ва таҳкими иқтисоди инноватсионӣ дар МТОК-и Ҷумҳурии Кореяи Ҷанубӣ тайи даҳсолаҳои охир диққати аксари олимони ва муҳаққиқони сатҳи ҷаҳониро ба худ ҷалб карда истодааст. Имрӯзҳо аксарияти МТОК-и Ҷумҳурии Кореяи Ҷанубӣ аз вазифаҳои анъанавии худ, яъне танҳо додани таълим берун баромадаанд. Бисёре аз онҳо дар масъалаи тижоратикунонии НФИТ қору фаъолиятро пеш бурда, аксари дигар МТОК дар фаъолияти худ тижорати инноватсиониро рушд дода истодаанд. Рушди ин равандҳо

⁶⁵ UNESCO Science Report: Towards 2030. Research and Development, 2016 [Electronic resource]. – Available at: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/unesco-science-report-towards2030-part2.pdf>

диққати аксари ташкилотҳои молиявӣ ва ширкатҳои машваратиро (консалтинги) ба худ ҷалб намуда, онҳо аллакай дар раванди тиҷоратикунони НФИТ пайваст гардиданд.

Дар солҳои 90-ум диққати пешбурди илм ва технология ба бахши хусусӣ гузашт. То 80%-и маблағгузорӣ ба корҳои илмӣ-тадқиқотии МТОК ва институтҳои илмӣ-тадқиқотӣ маҳз ба ташкилотҳои молиявӣ ва бахши хусусӣ рост меомаданд. Агар дар соли 1981 ҳамагӣ 46 МТОК ва институтҳои илмӣ-тадқиқотӣ аз маблағгузориҳои ин ташкилотҳо вобастагӣ доштанд, пас дар соли 1991 он ба 1000 адад ва дар соли 1999 ба 4810 адад расиданд. Ҷиҳати пуркуватсозии иқтисодии кадрӣ дар МТОК Ҳукумати Ҷумҳурии Кореяи Ҷанубӣ сиёсати ҷалби олимони мутахассисони корейгӣ, ки дар хориҷа кору фаъолият менамуданд, амалӣ сохтанд. Таъри 20-30 соли охири ҳазорҳо олимони мутахассисон бо таври доимӣ ё муваққатӣ ба ватан баргаштанд, ки ин як муваффақияти беназир дар рушди иқтисодии кадрӣ дар МТОК ба ҳисоб меравад.

Дар натиҷа ҳамасола Ҷумҳурии Кореяи Ҷанубӣ бо таври доимӣ ҳаҷми хароҷотҳо оид ба илм ва амалисозии фаъолияти инноватсионӣ дар тамоми муассисаҳои таълимӣ ва махсусан МТОК ва ҳиссаи он аз ҳисоби ММД-ро афзоиш дода истодааст, ки аз ҳисоби ҳиссаи ММД (4,24%) баробар ба 79,4 млрд доллар барои рушди илм дар дунё ҷои 2-юмро ишғол менамояд. Аз рӯи ин хароҷотҳо бахши давлатӣ 24,5%-ро ташкил дода, боқимонда 75,1% аз ҳисоби бахши хусусӣ ва 0,4% аз ҳисоби маблағҳои хориҷӣ ташкил доданд. Ҳиссаи маблағгузориҳо аз ҳисоби манбаҳо ва сарчашмаҳои хориҷӣ барои рушди илм ва КИТТК дар Ҷумҳурии Кореяи Ҷанубӣ дар сатҳи хеле паст (0,4%) қарор дорад, ки ин назар ба Фаронса (7,2%) ва Британияи Кабир (20,5%) камтар аст. Аз рӯи ин маълумотҳо ба назари мо КИТТК ва корҳои илмиро бештар давлат ва бахши хусусӣ дастгирӣ менамоян ва бо ин васила давлат вобастагии худро аз манбаҳо ва сарчашмаҳои хориҷӣ камтар менамояд⁶⁶.

⁶⁶ Фиговский О. Опыт инновационного развития за рубежом. М., 2013. 364 с.

Вобаста ба масъалаи рушди иқтисодии инфрасохторӣ дар МТОК-и Ҷумҳурии Кореяи Ҷанубӣ корҳои назаррас ва муваффақро дар ин ҷода ба роҳ мондааст. Фаъолияти инкубаторҳои кореягӣ аз соли 1991 (дар асоси таҷрибаҳои инкубаторҳои технологияи Давлати Исроил) оғоз гардидааст. Аввалин инкубатори хусусӣ (Jungbu Industrial Consulting Inc) дар Ҷумҳурии Кореяи Ҷанубӣ соли 1993 таъсис гардида, дар ин замина низ аввалин инкубатори халқӣ (Ansan Business Incubator) таъсис ёфт. Новобаста аз бӯҳрони дар соли 1997 сарзада ин икубаторҳо ба рушди системаи миллии инноватсионӣ саҳми назарраси хешро гузоштанд. Дар оянда чиҳати рушди иқтисодии инфрасохторӣ дар МТОК Ҷумҳурии Кореяи Ҷанубӣ соли 1997 (аз рӯи таҷрибаи Водии Силикон) лоиҳаи рушди технопаркҳо оғоз намуда, соли 1998 Ассосиятсияи технопаркҳои Корея ҳамчун сохтори идоракунандаи равандҳои инноватсионӣ ва амал ташкил карда шуд. Барномаҳои асосӣ дар он замон барномаҳои таъсиси инфрасохторҳо барои МТОК ва ташкилотҳои стартап дар асоси технологияҳои баланд, барномаҳои махсус барои озмоишгоҳҳо, барномаи рушди ғояҳо (идеяҳо), барномаҳои ояндадори рушди соҳибкорӣ ба ҳисоб мерафтанд.

Сар карда аз соли 2012 то соли 2014 дар Ҷумҳурии Кореяи Ҷанубӣ зиёда аз 130 санадҳо ва қонунҳои гуногун чиҳати рушди фаъолияти инноватсионӣ қабул гардидааст, ки аксарияти онҳо ба фаъолияти МТОК тааллуқ доранд⁶⁷. Масалан қонуни оид ба моликияти зеҳнӣ (соли 2014), санади махсус оид ба дастгирии рушди соҳаҳои илмӣ (соли 2013) аз ҷумлаи онҳо ба ҳисоб мераванд.

Қонуни асосӣ «Дар бораи илм ва технология» (Framework Act on Science and Technology), ки соли 2001 қабул шудааст, воситаҳои асосии рушди илм ва технологияро муайян кард. Дар асоси ин қонун дар ин

⁶⁷ Сайт ОЕСР, индекс благосостояния <http://www.oecdbetterlifeindex.org/ru/countries/korea-ru/> (дата обращения 02.10.2016).

мамлакат нақшаҳои асосии илм ва технология (Basic Plan for Science and Technology) татбиқ гашта истодааст, ки инҳо⁶⁸:

- нақшаи 1-ум солҳои 2002-2006 (соли 2003 ба солҳои 2003-2007 нигаронида шуд);
- нақшаи 2-юм солҳои 2008-2013;
- нақшаи 3-юм солҳои 2013-2017;
- нақшаи 4-ум солҳои 2018-2022.

Оид ба рушди иқтисоди зехнӣ дар МТОК ва умуман дар кишвар таҷрибаи Ҷумҳурии Кореяи Ҷанубӣ боиси таҳсин аст. Аз рӯи рейтинги Ташкилоти байналмиллалии моликияти зехнӣ (WIPO) аз рӯи додани дархостҳо барои дастрасии патент Ҷумҳурии Кореяи Ҷанубӣ соли 2017-ум дар ҷаҳон ҷои 4-ум ва патенткунони намунаҳои саноатӣ ҷои 3-юмро ишғол намуд. Аз рӯи арзёбиҳои байналмиллалӣ Ҷумҳурии Кореяи Ҷанубӣ дорои системаи пурқудрати патентӣ буда, қонуни амалкунанда дар ин самт «Оид ба ҳифзи моликияти зехнӣ» соли 2011 қабул карда шудааст. Дар соли 2010 дар Донишгоҳи Хончик (Hongik) оmodасозии зинаи магистратура аз рӯи ихтисоси «Моликияти зехнӣ (Master of IP)» ташкил карда шуд. Дар барномаи омӯзишии он самтҳои нав ба монанди мағзи маслуӣ ё зиёии сунъӣ (искусственный интеллект), маълумотҳои зиёд, биотехнология пайваст карда шуданд. Дар соли 2018-ум ба барномаи мазкур Донишгоҳҳои Данкук (Dankook) ва Донгкук (Dongkook) ҳамроҳ шуданд. Донишгоҳи Йонсей (Yonsei) ва Донишгоҳи миллии Сеул аз рӯи дархостҳо барои дастрасии патент дар ҷаҳон мавқеи пешсафро ишғол менамоянд⁶⁹. Инчунин 18 МТОК-и Ҷумҳурии Кореяи Ҷанубӣ дар Ҷамъияти таҳқиқоти байналмиллалӣ, ки соли 2011 дар атрофи шаҳри Дайҷон (Daejeon) таъсис ёфтааст, иштирок мекунанд ва дар он ҷо озмоишгоҳи (лабораторияи) тадқиқоти бисёрфунксионалии

⁶⁸ «Управление инновациями в Южной Корее» Дирекция по инновациям ФГБУ «РЭА» Минэнерго России 2019 г.

⁶⁹ World Intellectual Property Indicators 2018. WIPO (World Intellectual Property Organization). 2018.

РАОН (Лабораторияи Кореяи Чанубӣ оид ба физикаи зарраҳо) амал менамояд.

Тачрибаи рушди фаъолияти инноватсионӣ ва иқтидори инноватсионӣ дар МТОК-и Иттиҳоди Аврупо низ хеле назаррас аст. Давлатҳои Аврупо вобаста ба ин масъала аз рӯи стратегияи даҳсолаи «Аврупо-2020», ки моҳи июни соли 2010 қабул гардидааст бояд ҷиҳати рушди фаъолияти инноватсионӣ ва зиёд намудани маблағгузорӣ ба соҳаи илм ҳаҷми хароҷотҳоро барои КИТТК аз 1% то 3%-и ММД расонанд. Албатта, дар ин самт баъзе давлатҳо ба монанди Дания, Шветсия ва Финляндия ба муваффақиятҳо ноил гардидаанд, ки аллакай то 3% аз ҳаҷми ММД барои КИТТК хароҷот менамоянд. Дар ҷадвали иншондихандаҳо дар соли 2020 то ба ҳол фарқиятҳо мавҷуд ҳастанд, ки ба ин монанд давлатҳои Финляндия ва Шветсия меҳоянд ҳаҷми хароҷотҳоро аз рӯи ММД ба 4% расонанд ҳол он, ки баъзе давлатҳои Аврупо ба монанди Юнон, Кипр, Малта то ҳол 1% аз ҳаҷми умумии ММД барои КИТТК хароҷот менамоянд. Аз рушди фаъолияти инноватсионӣ ва иқтидори инноватсионӣ дар МТОК нишондихандаҳои давлатҳои Финляндия, Шветсия, Олмон, Британияи Кабир, Дания аз дигар давлатҳои Аврупо ба кулӣ фарқ менамоянд.

Финляндия дар ин самт яке аз аввалин давлатҳое ба ҳисоб меравад, ки концепсияи системаи милли инноватсиониро ҳамчун яке аз элементҳои асосии сиёсат дар соҳаи илм ва технология қабул намудааст. Дар амалия ин маънои зиёдшавии миқдори корхонаҳое, ки асоси фаъолияти онҳо аз инноватсия ва *ноу-хау* ташкил ёфтааст, инчунин ташкилотҳое, ки ба корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ машғуланд, мефаҳмонад. Нақши асосиро дар системаи маблағгузори инноватсионии финнӣ фондҳои давлатии дастгирии илм ва коркардҳои технологӣ мебозанд.

Молиякунонии илмҳои муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ (МТОК) бо воситаи Академияи Финляндия, ки аз тарафи Вазорати маориф назорат карда мешавад, амалӣ мегардад. Дар натиҷа МТОК

бомуваффақона корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ мебаранд, маълумотҳои асосӣ (касбӣ) ва баъдидипломӣ медиҳанд.

Донишгоҳҳои политехникӣ, ки донишгоҳҳои гуногунсоҳаи минтақавиро намояндагӣ мекунанд, асосан ба таҳқиқоти амалӣ тамаркуз мекунанд. Системаи инноватсионии Финляндия шумораи зиёди ташкилотҳоро дар бар мегирад, ки дар онҳо паркҳои технологӣ (STP) ва бизнес-инкубаторҳо (BICs) муҳарриқҳои рушди инноватсионӣ мебошанд. Онҳо кадрҳои илмӣ, ки интиқолдиҳандагони ғояҳои зарурӣ ва онҳое ҳастанд, ки метавонанд маҳсулоти инноватсиониро бомуваффақият офаранд, ба воя мерасонанд. Барои МТОК-ин сарчашмаи иловагии маблағгузорӣ ва рушд ва барои технопарк бошад содда кардани интихоб ва воридсозии корманди нав, нигохдории кадрҳо ва такмили ихтисоси онҳо ба ҳисоб меравад.

Қариб аз 3/2 ҳиссаи технопаркҳои Финляндия ба ширкати «Технополис» тааллуқ доранд. Ташкилкунандагони «Технополис» ҳамчун ширкат дар аввал мақомотҳои давлатӣ ва мунитсипиалӣ ба ҳисоб мерафтанд ва 70% ширкати «Технополис» ба давлат таалуқ дошт. Бо мурури замон дар ин бахш тағйиротҳо ба вучуд омаданд ва дар ҳоли ҳозир ширкати «Технополис» ширкати хусусӣ ба ҳисоб меравад.

Дар МТОК Олмон бошад, вобаста ба маълумотҳои соли 2020 зиёда аз 350 технопаркҳо фаъолият менамоянд, ки дар пойгоҳи онҳо 12 ҳазор ширкатҳои инноватсионӣ ва 90 ҳазор кормандон фаъолият менамоянд. Дар муддати 35 сола фаъолияти ин технопаркҳо бошад дар зертобеи онҳо 45 ҳазор корхонаҳои инноватсионӣ таъсис ёфтаанд, ки фаъолияти самараноки онҳо 99%-ро ташкил медиҳад ва ин нишондиҳандаи баландтарин дар ҷаҳон ба ҳисоб меравад. Ба инҳо метавон технопаркҳои Донишгоҳи Адлерсхофи шаҳри Берлин ва Маркази технологии шаҳри Дормунтро номбар намуд. Фаъолияти самараноки технопаркҳо ба рушд ва ташаккулёбии иқтисоди инноватсионии МТОК (иқтисоди инфрасохторӣ) ва тараққӣ ёфтани фаъолияти инноватсионӣ, оmodасозии кадрҳои соҳибтахассус (иқтисоди кадрӣ) ва донишҷӯён дар пойгоҳи

корхонаҳои ба самти инноватсия нигаронидашуда (корхонаҳои хурди инноватсионӣ), рушди иқтисодии молиявӣ (ташкили манбаҳои нави молиявӣ ғайрибюджетӣ) аз ҳисоби тижоратикунонии НФИТ таъсири мусбӣ расонад.

Дар маҷмӯъ, фаъолияти самараноки технопаркҳои МТОК-и давлатҳои Иттиҳоди Аврупо ба монанди технопарки «Левен-ла-Нев»-и Белгия, «София Антиполис»-и Фаронса, «Великополска Бизнес Инновэйшн Сентер, Инк»-и Полша, технопаркҳои МТОК-и Британияи Кабир, технопаркҳои «Сукуба» ва «Хамаматсу»-и Чопон ва дигар технопаркҳои Сингапур, Ҷумҳурии Мардумии Чин, Ҷумҳурии Кореяи Ҷанубӣ ҳамчун муҳаррики рушди иқтисодии инноватсионӣ (кадрӣ, молиявӣ, моддӣ-техникӣ, инфрасохторӣ ва нуфузӣ) ба ҳисоб мераванд. Технопаркҳои МТОК аз таъсиси корхонаҳои хурди инноватсионӣ, марказҳои инноватсионӣ, бизнес-инкубаторҳо, маркази трансфери (тижорати) технологияҳо, тижоратикунонии НФИТ маблағҳои зиёд ба даст оварда, вазъи молиявӣ муассисаро беҳтар мегардонанд ва тавре мо дар таҳқиқоти хеш маълум намудем, маҳз маблағҳои зиёд метавонад ба рушд ва ташаккулёбии иқтисодии инноватсионӣ аввалиндараҷа таъсир расонанд ва тавре маълум аст, татбиқи инноватсия дар муассиса маблағи калонро талаб менамояд. Таҷрибаи рушди фаъолияти инноватсионӣ ва иқтисодии инноватсионӣ дар МТОК-и хориҷа бисёрсоҳа буда дар ҳар як давлат ҳосияти ҳоси ҳудро дорад.

Муассисаҳои таҳсилоти олии касбии давлатҳои хориҷа (МТОК) дар бахши рушди фаъолияти инноватсионӣ ва иқтисодии инноватсионӣ ба муваффақиятҳои зиёде ноил гардидаанд, ки ба онҳо метавон дохил кард⁷⁰:

- сатҳи баланди таълим, ки ба онҳо имкон медиҳад мутахассисон ва кадрҳои рақобатпазир ва баландихтисосро дар соҳаҳои гуногуни илм, техника, технологияҳои баланд, иқтисодиёт, истехсолот, тижорат, тиб, биология, дорусозӣ ва ғ. омода намоянд;

⁷⁰ Фиговский О. Опыт инновационного развития за рубежом. М., 2013. С.228

- ҳолати сармояи инсонии дар натиҷаи сатҳи баланди таълим бадастомада имкони самаранок фаъолият намудани иқтисодиёти инноватсиониро дар ин давлатҳо меҷаҳад;
- таҳқиқотҳои илмӣ-амалии дар МТОК-и хориҷа гузаронидашуда, бевосита татбиқ гардонида мешаванд ва сари вақт дар соҳаҳои фаъолияти ҳаёти истифода мегардад, ки ин давлатҳо ба самтҳои иқтисодӣ ва иҷтимоию продуктивӣ пеш мебаранд.

Ҷумҳурии Тоҷикистонро мебарояд ин таҷрибаи рушди фаъолияти инноватсионӣ ва иқтисодии инноватсионии МТОК-и давлатҳои хориҷаро аввалин мавриди омӯзиш қарор дода, баъдан бо таври таҷрибавӣ дар МТОК-и ҷумҳури таҷриба созад ва вобаста ба вазъи молиявӣ, дигар имконоти мавҷуда онҳо марҳила ба марҳила ва сол ба сол татбиқ созад.

Ҳамин тариқ таҷрибаи хориҷии рушди фаъолияти инноватсионӣ ва иқтисодии инноватсиониро дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии давлатҳои мутаррақиро мавриди баррасӣ қарор дода, чунин натиҷагирӣ намудем:

1) омили рушддиҳандаи фаъолияти инноватсионӣ ва иқтисодии инноватсионӣ дар МТОК дар ин давлатҳо маблағгузори калон ба ҳисоб меравад, ки аз ҳисоби давлат (50%-60%) ва ҳам ширкатҳои хусусӣ (50%-40%) маблағгузорӣ карда мешаванд. 2) дар баъзе ин давлатҳо (маҳсусан Финляндия) аксарияти технопаркҳо ба бахши хусусӣ (3/2) таалуқ доранд. 3) ҷиҳати рушди иқтисодии кадрӣ дар МТОК ин давлатҳо ҳамасола то 20 млрд доллар ҷудо гардида, фаъолияти инфрасохтори инноватсионии онҳо баланд буда дар онҳо то 45 ҳазор олимону 150 ҳазор кормандон қарор фаъолият менамоянд. 4) ба афзоиши босуръати иқтисодии инноватсионӣ дар МТОК-и давлатҳои хориҷ системаи хуб таҳияшудаи сармояи венчурӣ мусоидат менамояд. 5) рушди иқтисодии зехнӣ ва инфрасохторӣ дар МТОК-и аксарияти давлатҳои хориҷа бо қарору барномаҳои махсуси қабулгардида, маблағгузорӣ ва назорат карда мешаванд.

БОБИ 2. ТАҲЛИЛ ВА АРЗЁБИИ ИҚТИДОРИ ИННОВАТСИОНИИ МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ ОЛИИ КАСБИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

2.1. Таҳлили вазъи кунунии иқтисодии инноватсионӣ ва омилҳои ба рушди он таъсиркунанда дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар замони муосир, равандҳои тезу тунди рақобатпазирӣ байни МТОК дар бозори хизматрасонии таълимӣ зарурати такмили фаъолияти инноватсионии МТОК, рушд ва ташаккулёбии иқтисодии инноватсиониро тақозо менамояд. Агар ҳар қадаре, ки МТОК ба самти инноватсия майл карда бошад, ҳамон қадар бартарияти худро назди рақибон таъмин месозанд. Вазъи кунунии иқтисодии инноватсионӣ дар худ характери комплексиро таҷассум намуда, ба арзёбии нишондиҳандаҳои ҷузъҳои захиравии иқтисодии инноватсионии МТОК, сатҳи касбияти ҲПО, заминаи моддӣ–техникӣ ва инчунин фаъолияти инноватсионии МТОК асоснок гардидааст.

Вобаста ба масъалаи муайянсозии вазъи ташаккулёбӣ иқтисодии инноватсионӣ дар МТОК аз ҷузъҳои захиравӣ ва нишондиҳандаҳои арзёбии иқтисодии инноватсионӣ истифода месозанд (ниг.ба ҷадвали 2.).

Аз ин рӯ, мо дар рисолаи хеш аз рӯи 5 нишондиҳанда (иқтисодии кадрӣ, зеҳнӣ, молиявӣ, моддӣ–техникӣ ва инфрасохторӣ) вазъи ташаккулёбии иқтисодии инноватсиониро дар МТОК–и ҷумҳурии мавриди таҳлилу таҳқиқ қарор додем:

1. Иқтисодии кадрӣ дар МТОК яке аз нишондиҳандаҳои асоситарин ба ҳисоб меравад, зеро маҳз он қувваи пешбарандаи фаъолияти МТОК ҳисобида мешавад.

Иқтисодии кадрӣ-ин асос, қувваи ҳаракатдиҳанда ва муваффақиятҳои иқтисодию рушди самараноки мамлакатро муайянкунанда мебошад. Аз тартиботи дурусти ҷойгиркунӣ ва сатҳи тахассуси кормандон, натиҷаи фаъолияти истеҳсолии рақобатпазирии дилхоҳ муассиса, ки бо сатҳи рушди илм пайваست аст вобастагӣ дорад.

**Чадвали 2. - Чузъҳои захиравӣ ва нишондиҳандаҳои арзёбии
иқтидори инноватсионӣ дар МТОК**

Чузъҳои захиравии иқтидори инноватсионӣ	Нишондиҳандаҳои арзёбии иқтидори инноватсионӣ
Иқтидори кадрӣ	Шумораи умумии ҲПО донишгоҳ бо дараҷаҳои илмӣ;
	Ҳиссаи кормандони донишгоҳ бо унвони доктори илм;
	Ҳиссаи кормандони донишгоҳ бо унвони номзади илм;
	Самаранокии докторантура (ҳиссаи докторанҳои рисолаҳои илмиро сари вақт ҳимоя карда, аз шумораи умумии докторантҳо.);
	Самаранокии аспирантура (ҳиссаи аспирантҳои рисолаҳои илмиро сари вақт ҳимоя карда, аз шумораи умумии аспирантҳо);
Иқтидори зехнӣ	Шумораи патентҳо ва дигар объектҳои моликияти зехнии дар МТОК қайдшуда;
	Фаъолияти нашркунии ҲПО – и МТОК;
Иқтидори молиявӣ	Ҳаҷми маблағгузориҳои бучетӣ ва ғайрибучетӣ ба фаъолияти илмӣ – тадқиқотӣ; млн.сом;
	Ҳаҷми хароҷотҳо ба соҳаи илмӣ – техникӣ;
	Ҳаҷми маблағгузорӣ дар чорчӯбаи лоиҳаҳои байналмиллалӣ;
Иқтидори моддӣ - техникӣ	Арзиши миёнаи солонаи умумии воситаҳои асосӣ (сомонӣ);
	Арзиши миёнаи солонаи мошинҳо ва таҷҳизот (сомонӣ);
	Ҳиссаи арзиши мошинҳо ва таҷҳизот дар арзиши фондҳои асосӣ (%)
	Таҷҳизотҳои беназир (дона)
Иқтидори инфрасохторӣ	Миқдори объектҳои инфрасохтори инноватсионии МТОК;
	Сифати кори инфрасохтори инноватсионии МТОК;

Сарчашма: чадвали мазкур аз рӯи маводҳои ҷамъоваришуда аз тарафи муаллиф тартиб дода шудааст.

Бо омӯзиши мунтазами принципҳо ва механизмҳои истифодаи оқилона ва рушди захираҳои инсонӣ барои расидан ба ҳадафҳои муассиса назарияи идоракунии (менеджменти) кадрҳо машғуланд⁷¹.

Дар идоракунии муосир ҳангоми муайян кардани нақш ва ҷойи шахс дар муассиса одатан якчанд концепсияҳои асосӣ амал мекунанд.

Ҳайат, кадрҳо-кормандони доимии корхона ё муассиса мебошанд. Онҳо ба ҳайати идоракунанда (кормандони идоракунанда, роҳбарият, менечерон)⁷² ва кормандони иҷрокунанда (кадрҳо, мутахассисон, коргарон ва кормандон) тақсим мешаванд.

⁷¹ Аксенова Е.А., Базаров Т.Ю., Беков Х.А. идр. Управление персоналом в системе государственной службы: Учеб.пособ. М. : Институт повышения квалификации государственных служащих РАГС,1997.

⁷² Грачев М.В. Суперкадры. Управление персоналом в международной корпорации. М.: Дело, 1993.

Ҳайати кадрӣи МТОК-ро метавонд ҳамчун захираҳои системавӣ муайян намуд. Онҳо ба амалисозии тамоми захираҳои дигари муассиса (моддӣ-техникӣ, молиявӣ, иттилоотӣ ва ғ.) таъсири ҳалқунанда мерасонанд. Дар ниҳоят аз онҳо, самаранокии маҷмуи захираҳои ташкилӣ вобаста аст.

Рушди иқтисодии кадрӣ самаранокии усулҳои идоракунии, истифодаи муваффақиятҳои муосир дар соҳаи идоракунии меҳнат ва рушдро таъмин месозад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2022 мувофиқи маълумотҳои оморӣ 41 муассисаи таҳсилоти олии касбӣ қору фаъолият менамуданд. Аз ҷамъи онҳо дар шаҳри Душанбе 25 муассисаи таҳсилоти олий, вилояти Хатлон 6 муассисаи таҳсилоти олий, вилояти Суғд 8 муассисаи таҳсилоти олий, НТМ 1 муассисаи таҳсилоти олий, ВМКБ 1 муассисаи таҳсилоти олий ҷойгир мебошанд.

Мувофиқи ҷузъи захиравии иқтисодии кадрӣ нишондиҳандаҳои арзёбии он дар МТОК чунин тақсимбандӣ мешаванд:

- а) Шумораи умумии ҲПО–и МТОК бо дараҷаҳои илмӣ;
- б) Самаранокии аспирантура;
- в) Самаранокии докторантура.

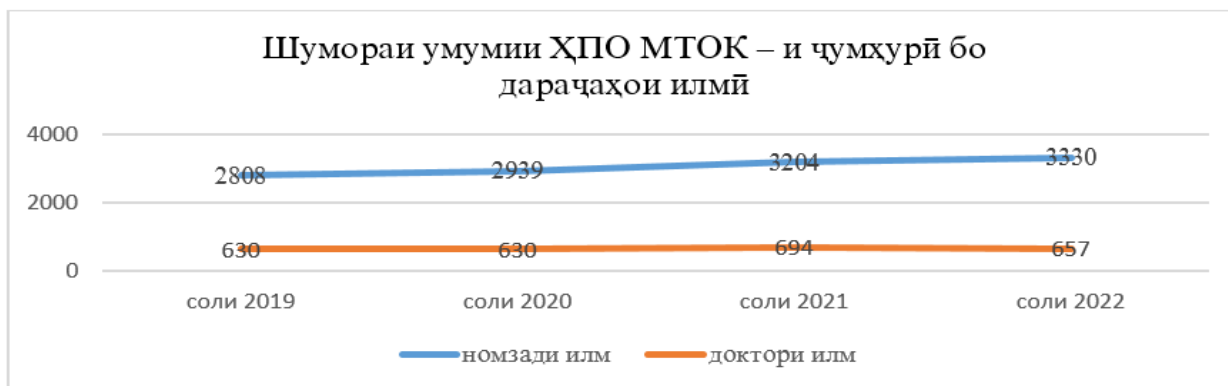
а) Шумораи умумии ҲПО-и МТОК бо дараҷаҳои илмӣ. Мувофиқи маълумотҳои оморӣ шумораи умумии ҲПО бо дараҷаҳои илмӣ дар МТОК - и ҷумҳурӣ чунин мебошад: (ҷадвали 3.)

Ҷадвали 3. - Шумораи умумии ҲПО МТОК – и ҷумҳурӣ бо дараҷаҳои илмӣ

Солҳо	Миқдори муассисаҳои таҳсилоти олий	Ҳамагӣ (хайати асосӣ)	Кормандони дучоякор	Аз шумораи умумӣ унвони илмӣ доранд			
				Номзади илм	аз ҷумла занон	Доктори илм	аз ҷумла занон
2018/19	39	10581	1227	2808	832	630	88
2019/20	40	11681	1179	2939	923	630	97
2020/21	41	11746	1261	3204	952	694	108
2021/22	41	12642	1276	3330	979	657	104

Сарчашма: ҷадвали мазкур аз рӯи маълумотҳои Маҷмуаи оморӣи Агентии оморӣи назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон С.2022, саҳ.98 аз тарафи муаллиф тартиб дода шудааст.

Тавре аз маълумотҳои дар ҷадвали 3 овардашуда маълум гардид дар давраи солҳои 2019 – 2022 шумораи муассисаҳои таҳсилоти олий аз 39 адад ба 41 адад расида, шумораи номзадҳои илм аз 2808 нафар ба 3330 нафар (афзоиш ба андозаи 522 нафар ё 19 %) ва доктори илм аз 630 нафар ба 657 нафар (афзоиш ба андозаи 25 нафар ё 4 %) расиданд.

Диаграммаи 1. - Афзоиши шумораи номзадҳо ва доктори илм тайи солҳои 2019 – 2022

Яке аз нишондиҳандаҳои муҳимми оmodасозии кадрҳои илмӣ ҷалби ҷавонони боистеъдод тавассути таҳияи механизмҳои ҷалбсозӣ ба магистратура, аспирантура ва докторантура (докторантураи Phd) беҳтарин хатмкунандагони дигар МТОК (аз ҷумла донишгоҳҳои хориҷӣ); татбиқи барномаҳои мубодилаи донишҷӯён бо донишгоҳҳои шарикӣ хориҷӣ; ба қор даъват намудани шаҳрвандони хориҷӣ, ки маълумот ва таҷрибаи кориро дар МТОК - и пешқадам гирифтаанд, ҳам барои ишғоли вазифаи профессорӣ ва ҳам ба дигар вазифаҳои таҳқиқотӣ, ки баъди хатми аспирантура таъсис дода шудааст.

б) Самаранокии аспирантура.

Аз рӯи маълумотҳои оморӣ давоми солҳои 2017–2021 (ниг. ба ҷадвали 4) миқдори муассисаҳое, ки аспирантҳоро тайёр менамуданд дар соли 2017-19 адад дар соли 2021 бошад 20 ададро ташкил дод. Аз ин ҷо маълум шуд, ки миқдори муассисаҳое, ки аспирантҳоро омода намудааст 1 адад ё 4% афзоиш ёфтааст.

Самаранокии кори аспирантура низ ба яке аз ҷузъҳои захиравии иқтисодии кадрӣ МТОК дохил мешавад. Мувофиқи маълумотҳои оморӣ

вазъи кори аспирантураҳо дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии ҷумҳурӣ чунин аст:

Ҷадвали 4. - Нишондиҳандаҳои асосии фаъолияти аспирантураҳо дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ (таъри солҳои 2017 – 2021)

Солҳо	Шумораи ташилотҳои, ки аспирантҳоро тайёр мекунанд	Шумораи аспирантҳо	Қабул ба аспирантура	Аспирантураро хатм кардаанд	аз он ҷумла бо ҳимояи рисолаи номзадӣ
2017	24	941	264	321	24
2018	24	769	157	265	49
2019	24	510	9	216	43
2020	24	272	8	209	30
2021	25	173	31	113	28

Сарчашма: Ҷадвали мазкур аз тарафи муаллиф вобаста ба маълумотҳои маҷмӯаи омории Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон С.2022, сах.100 тартиб дода шудааст.

Аз рӯи маълумотҳои овардашудаи ҷадвал маълум мегардад, ки аз ҷамъи ҳамаи муассисаҳои, ки аспирантҳоро омода менамуданд, миқдори муассисаҳои таҳсилоти олии, (ба ғайр аз институтҳои илмӣ – таҳқиқотӣ) ки ба омодагии аспирантҳо машғул буданд дар соли 2021 дар қиёс ба соли 2017 – ум ба андозаи 1 адад зиёд гардид, яъне дар соли 2017 – 19 муассисаи таҳсилоти олии ба омода намудани аспирантҳо машғул буданд дар соли 2021 ин нишондиҳанда ба 20 адад расид. Вале, мутассифона, бо зиёд гардидани муассисаҳои нишондиҳандаҳои қабул ба аспирантура ба миқдори 233 нафар ва хатм аз аспирантура ба миқдори 208 нафар коҳиш ёфта, нишондиҳандаи ҳимояи рисолаҳои илмӣ бошад 4 адад афзоиш ёфт. Агар дар соли 2017 миқдори аспирантҳои, ки рисолаи номзадӣ ҳимоя карданд, аз ҷамъи умумии аспирантураро хатм намуда 7,5 % - ро ташкил меод, дар соли 2021 бошад ин нишондиҳанда 17,5% афзоиш ёфта, 25% - ро ташкил дод.

Шумораи аспирантҳо дар ҷамъи умум дар соли 2021 - 173 нафар ташкил меод (коҳишбӣ нисбат ба соли 2017 ба миқдори 768 нафар). Аз ҷамъи умумии аспирантҳо дар соли 2021-33 нафарашон (аз ин шумора 17 нафарашон занҳо) аз истехсолот ҷудо шуданд, ки ҳамаи онҳо аз ҳисоби

муассисаҳои таҳсилоти олии мебошанд. Боқимонда 140 нафар аспирантҳо (аз ин шумора 47 нафарашон занҳо) аз истеҳсолот ҷудо нашуданд.

Дар ҷумҳурии ба омода намудани аспирантон аз ҳисоби донишгоҳу донишкадаҳои Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон 20 муассисаи таълимӣ дар соли 2021 машғул буда, шумораи аспирантон дар ин сол 173 нафар, қабул ба аспирантура 31 нафар ва хатм аз аспирантура 113 нафарро ташкил доданд.

Тайи 5 соли охир (солҳои 2017-2021) коҳиш ёфтани аспирантон дар МТОК ва дигар институтҳои илмӣ–таҳқиқотӣ ин ба низоми кредитии таҳсилот гузаштани Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад, ки дигар кадрҳои омодашуда чун анъана аз рӯи бахши унвонҷӯӣ ва аспирантура имконияти омода намудани рисолаи илмӣ надоранд. Минбаъд онҳо дар зинаи магистратура баъди хатм ба зинаи докторантура (доктор PhD) дохил гардида дар ин зина рисолаи илмӣ омода месозанд ва барои ҳамин талабот ба дохил гардидан ба аспирантура коҳиш ёфтааст. Аз ин рӯ, коҳиши дохилшавӣ ба зинаи аспирантура ва унвонҷӯӣ дар МТОК – и ҷумҳурии боиси нигаронӣ набуда, балки талаботи нави системаи таҳсилоти кредитӣ ба ҳисоб меравад. Минбаъд таҳқиқотчиёне, ки рисолаи илмӣ ҳимоя менамоянд дараҷаи илмии доктори фалсафа ё доктор аз рӯи ихтисосро соҳиб мешаванд, ки ба дараҷаи илмии номзади илм баробар аст.

в) Самаранокии фаъолияти докторантура.

Аз рӯи нишондиҳандаҳои оморӣ тӯли солҳои 2017 – 2021 (ҷадвали 5) миқдори докторантҳо аз 101 нафар ба 50 нафар расида ба миқдори 51 нафар коҳиш ёфтааст. Аз ин нишондиҳанда дар соли 2017 – 84 нафар докторантҳо дар муассисаҳои таҳсилоти олии ва 17 нафар дар институтҳои илмӣ – таҳқиқотӣ таҳсил намуда, ин нишондиҳанда дар соли 2021 дар МТОК 43 нафар ва ИИТ 17 нафар расид, ки нишондиҳандаи коҳиш 41 нафарро ташкил медиҳад.

Фаъолияти самараноки докторантура низ ба яке аз чузъҳои захиравии иқтисодии кадрӣ МТОК дохил мешавад. Вазъи фаъолияти докторантураи МТОК-и ҷумҳури дар ҷадвали 5 оварда шудааст.

Ҷадвали 5. - Нишондиҳандаҳои асосии фаъолияти докторантураҳо дар муассисаҳои таҳсилоти олии ва институтҳои илмӣ – таҳқиқотӣ ⁷³

Солҳо	Шумораи докторантҳо	Қабул ба докторантура	Докторантура хатм кардаанд	аз он ҷумла бо Ҳимояи рисолаи докторӣ
2017	101	40	14	2
2018	79	26	13	5
2019	43	15	13	6
2020	35	7	13	4
2021	50	26	13	3

Сарчашма: Ҷадвал дар асоси маълумоти Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон/ Агентии омори назди ПҚТ. - Душанбе, 2022. - С.109 ва ва ҳисобкунҳои муаллиф тартиб дода шудааст

Бо коҳиш ёфтани шумораи докторантҳо тайи солҳои 2017 -2021 нишондиҳандаи қабул ба докторантура ба миқдори 14 нафар ва хатм аз докторантура ба миқдори 1 нафар коҳиш ёфта, нишондиҳандаи ҳимояи рисолаҳои илмӣ бошад 1 нафар боло рафт. Агар дар соли 2017 – ум миқдори докторантҳо, ки рисолаи докторӣ ҳимоя намудаанд аз ҷамъи умумии докторантураро хатм намуда 2 нафар ё 14,2% - ро ташкил мекард, дар соли 2021 бошад ин нишондиҳанда ба миқдори 1 нафар афзоиш ёфт, аммо аз ҷамъи умумии хатмкунандагон 23%- ро ташкил ташкил дод.

Ғайр аз ин дар ҷумҳури, тайи 5 соли охир қабул ба зинаи докторантураи (*PhD*) ба роҳ монда шудааст. Дар ҷадвали 6 маълумотҳо оид ба нишондиҳандаҳои асосии фаъолияти докторантура (*PhD*) дар муассисаҳои таҳсилоти олии оварда шудаанд.

Аз рӯи маълумотҳои ҷадвали 6 дар соли 2017–2021 253 нафар докторант (*PhD*) дар муассисаҳои таҳсилоти олии (аз ҳисоби умумӣ 37 нафар занҳо) машғули омодагии рисолаҳои доктории худ буданд.

⁷³ Маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: Маҷмуаи омории Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2019 с 99, Душанбе «РТН МД МКҲ Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон»

Ҷадвали 6. - Нишондиҳандаҳои асосии фаъолияти докторантура (PhD)

дар муассисаҳои таҳсилоти олии

Солҳо	Шумораи докторантҳо (PhD)	Қабул ба докторантура (PhD)	Докторантура хатм кардаанд	аз он ҷумла бо химояи рисолаи докторӣ
2017	253	115	4	-
2018	450	216	64	6
2019	869	487	106	6
2020	1039	415	168	-
2021	920	300	240	-

Сарчашма: Ҷадвал дар асоси маълумоти Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон/ Агенсии омори назди ПҚТ. - Душанбе, 2022. - С.112 ва ҳисобкуниҳои муаллиф тартиб дода шудааст

Тавре маълум гардид, дар солҳои 2018 ва 2019 ҳамагӣ 12 нафар аз ҳисоби муассисаҳои таҳсилоти олии рисолаҳои докторӣ (PhD) химоя намуданд. Дар соли 2021 бошад 300 нафар ба докторантураи (PhD) дар муассисаҳои таҳсилоти олии (аз ҷамъи умумӣ 118 нафарашон занон) дохил шуданд.

Боиси қайд аст, ки ба ғайр аз ташаккул додани зинаи аспирантура, докторантура ва докторантураи (PhD) бояд ҷамъияти илмии донишҷӯён (ҶИД) дар МТОК рушд дода шавад ва онҳо дар тамоми зинаҳои раванди фаъолияти инноватсионӣ фаъолона иштироки худро таъмин карда тавонанд.

Бунёд, дастгирӣ ва рушди ҷамъияти илмии донишҷӯён (ҶИД) ва мутахассисони МТОК барои таҳқиқотҳои лабораторӣ, коркардҳо ва таҳияи лоиҳаҳои инноватсионӣ вазифаи аввалиндараҷаи садорати МТОК - и мамлакат бояд ба ҳисоб равад. Зеро маҳз ин марказҳо асоси рушди иқтисоди инноватсионӣ дар МТОК мегарданд ва бо воситаи онҳо инноватсия ба системаи таълим ҷорӣ гардида, ташаккул, татбиқ ва рушд дода мешаванд.

Тавре ки дар боло қайд намудем, ҶИД ва мутахассисони МТОК ба монанди маҳфилҳои фанӣ, марказҳои рушди истеъдодҳо, рушди касбият, марказҳои рушди инноватсия ва рушди ғояҳои навгонидошта ва навоарона ба ҷузъҳои захиравии иқтисоди кадрӣ дохил мешавад.

Мутаассифона чамъияти илми донишчӯён, ки воситаи асосии чалби донишчӯён ба корҳои илмию таҳқиқотӣ мебошад, шаклан ва мазмунан ба талаботи рӯз на он қадар ҷавобгӯ аст. Аммо, хушбахтона, дар соли 2016 аз тарафи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон Низомномаи озмуни ҷумҳуриявии корҳои илмӣ-таҳқиқотии донишчӯён - «Донишчӯ ва пешрафти илмию техникӣ» (бо қарори мушовараи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22.08.2016, № 12/17 тасдиқ шудааст) қабул карда шуд.

Масъалаи тайёр кардани кадрҳои илмӣ тибқи аспирантура ва докторантура ва докторантураи (PhD) нисбати солҳои пешин беҳтар шуда бошад ҳам, сари вақт ҳимоя гардидани рисолаҳои илмӣ аз ҷониби аспиранту докторантҳо ва унвончӯён беҳбудиро тақозо менамояд.

2. Иқтидори зехнии МТОК системаи иқтидорҳои ба ҳам алоқаманд ва ба ҳам вобастаи донишчӯён, омӯзгорон, кормандон ва маъмурияти МТОК мебошад. Вазифаи стратегии Ҷумҳурии Тоҷикистон гузариши марҳила ба марҳилаи иқтисодиёт ба роҳи инноватсионии рушд мебошад ва вобаста ба ин сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба хавасмандгардонии рушди нерӯи инсон ва эҷодиёти зехнӣ нигаронида шудааст.

Ташаккулёбии бозори моликияти зехнӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар охири қарни XX ва аввалҳои қарни XXI оғоз гардид. Ба ин омилҳои зерин мусоидат намуданд:

- а) табдилёбии дониш ба омили асосии рушди иқтисодиёт бо захираи асосӣ худ, ки ин технологияи иттилоотӣ мебошад;
- б) баромадан ба бозори объектҳои нави моликияти зехнӣ;
- в) ҷаҳонишавии бозорҳои молӣ, молиявӣ ва илмӣ – техникӣ;
- с) гузариш ба иқтисодиёти инноватсионӣ.

Дар давлатҳои пешрафтаи ҷаҳон ба монанди Ҷопон, Олмон, Амрико, Хитой, Куриёи Ҷанубӣ дар бозори моликияти зехнӣ ниҳоят рақобатҳои тезу тунд рафта истодааст. Ҳамаи кӯшишҳои олимони ҷавон, муҳаққиқон, мутахассисони ин давлатҳо ин ҳарчи бештар ба даст

овардани патент барои ихтироотҳои нави муосир мебошад. Пешниҳоди дархост барои гирифтани патент дар ин ё он соҳа аз тарафи донишгоҳҳои Ҷопон ва Олмон беназир аст. Ба ҳамаи ин ҳамкориҳои зичи корхонаҳои саноатӣ бо донишгоҳҳои донишқадаҳо сабабгор мебошанд. Қариб 60–80% ихтироотҳои МТОК аз тарафи корхонаҳои саноатӣ фармоиш дода мешаванд ё харида дар истеҳсолот истифода мегарданд.⁷⁴

Аммо мутаассифона ин омил дар Ҷумҳурии Тоҷикистон қариб ба назар намерасад, ки ин яке аз омилҳои манфии таъсиррасонанда ба рушди бозори моликияти зеҳнӣ дар ҷумҳурӣ мебошад.

Ба нишондиҳандаҳои арзёбии иқтисодии зеҳнии МТОК дохил мешаванд:

1. Шумораи патентҳо ва дигар объектҳои моликияти зеҳнии дар МТОК қайдшуда;
2. Фаъолияти нашркунии ХПО – и МТОК.

Мувофиқи маълумотҳои ММПИ-и (Маркази миллии патенту интилооти) Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон тайи солҳои 2017–2020 аз тарафи МТОК мамлакат дар умум 175 дархост барои гирифтани патенти хурд ва патент ворид гардида, ҳамагӣ дар тӯли ин солҳо МТОК зиёда аз 66 патенти хурд ва 11 патент дастрас намуданд (ниг. ба диаграммаи 2).

Аз рӯи маълумотҳои диаграмма маълум мегардад, ки миқдори дархостҳо барои дастрасии патент ва патенти хурд аз тарафи МТОК ба андозаи 21 адад коҳиш ёфта, (танҳо дар соли 2019 20 адад афзоиш ёфт) дастрасии патенти хурд дар қиёс ба соли 2017 ба андозаи 28 адад ва патент 3 адад афзоиш ёфтаанд. Ин нишондиҳандаҳои ҷузъи захиравии иқтисодии зеҳнии МТОК тайи солҳои 2018-2020 нигаронкунанда боқӣ мемонад.

⁷⁴ Сафаров З.А. Рушди иқтисодии зеҳнӣ дар мактабҳои олии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, Душанбе 2018, № 7 - сах.91 – сах.96

Диаграммаи 2. - Миқдори дархостҳои додасуда ва дастрасии патентҳои хурд ва патент аз тарафи МТОК-и ҷумҳурии тайи солҳои 2019 - 2020.

Лозим аст, ки ҷиҳати рушди фаъолияти зеҳнӣ ва такмили иқтидори зеҳнӣ МТОК сари ин масъала чораҷӯӣ намоянд. Аз рӯи фаъолияти нашркунии ҲПО-и МТОК дар ҷумҳурии (аз рӯи маълумотҳои оморӣ аз 29 адад МТОК дастрас карда шуда) дар солҳои 2019 – 2020 ҳамагӣ миқдори мавзӯҳо 159 адад, миқдори нашр 13405 адад, ки аз ин 209 адад китоб, 257 адад монография, 856 адад мақола, 319 адад тезисҳо, 117 адад дигар навъи нашр, ҳуҷҷатҳои ҳифзшаванда 25 адад бо бақайдгирии давлатӣ ва 1 адад бе бақайдгирии давлатӣ, ки аз онҳо 11 адад патенти хурд бо бақайдгирии давлатӣ ва 1 адад бе бақайдгирии давлатӣ, 1 патенти аврупоӣ, рисолаҳои Ҳимоягардида 570 адад, ки аз онҳо 519 адад рисолаи номзадӣ ва 49 адад рисолаҳои докторӣ ташкил доданд⁷⁵.

3. Иқтидори молиявии МТОК дар давлатҳои мутараққии ҷаҳон тайи даҳсолаҳои охир тавачҷуҳ ба маблағгузориҳои соҳаи илм хеле зиёд гадидааст. Дар он давлатҳо системаи идоракунии муассисаҳои илмӣ ба монанди институтҳои илмӣ таҳқиқотӣ ва МТОК аз рӯи ҳаҷми ММД маблағгузорӣ карда мешаванд. Махсусан, системаи идоракунии маблағгузориҳои соҳаи илм аз рӯи консепсияи институти виртуалӣ, (Virtual Institute Program-VIP), ки қодир аст, таҳлилгоҳҳое, ки

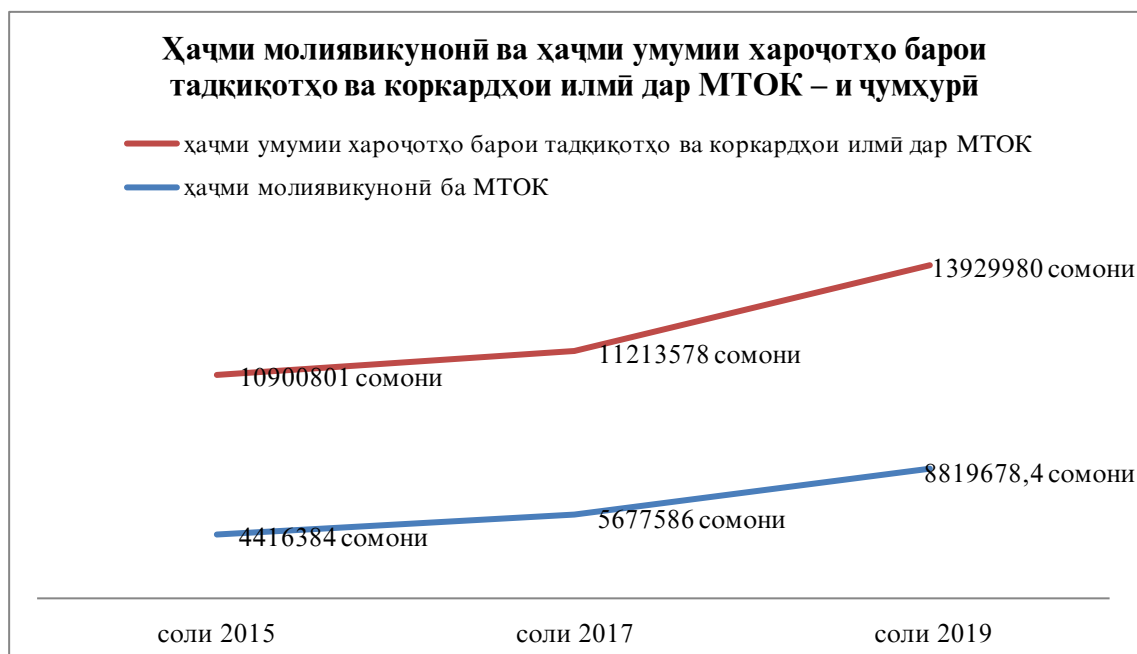
⁷⁵Маҷмуаи таҳлилии ММПИ – Вазорати рушди иқтисод ва савдои ҚТ. Душанбе 2021. – С. 101

технологияҳои баланду пешрафта коркард менамоянд, пайваст намояд, ба роҳ монда шудааст.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон омиле, ки рушди иқтисодиётро коҳиш медиҳад ҷудошавии илм аз амалияи хоҷагидорӣ ба ҳисоб меравад. То ба имрӯз объектҳои асосии дар самти илм амалкунанда дар ҷумҳурӣ институтҳои илмӣ – тадқиқотӣ ва МТОК ҳисобида мешаванд. Аммо, мутаассифона, фаъолияти ин муассисаҳои илмӣ бо муҳити беруна, хусусан, бо истехсолот ва тичорат алоқаи густастанӣ надоранд. Дар давраи солҳои 2019–2020 ҳаҷми молиявикунонӣ ба МТОК (аз рӯи ҳисоботи омории дастраснамуда аз 29 МТОК дар ҷумҳурӣ) дар умум 8819678,4 сомониро ташкил дод, ки дар қиёс ба соли 2015 – ум 44032944 сомони зиёд мебошад (дар соли 2015–ум ҳаҷми молиявикунонӣ ба МТОК ҳамагӣ 4416384 сомониро ташкил медод), ки аз ҳисоби буҷети давлатӣ 7977467,4 сомони, маблағҳои ғайрибуҷетӣ 200000 сомони, маблағҳои худӣ 642211 сомони молиягузорӣ шудаанд⁷⁶. Ҳаҷми умумии хароҷотҳо барои таҳқиқотҳо ва коркардҳои илмӣ дар МТОК – и ҷумҳурӣ (аз рӯи ҳисоботҳои омории аз 20 адад МТОК бадастомада) давоми ин солҳо 13929980 сомониро ташкил дод, ки дар қиёс ба соли 2015–ум 3029179 сомони зиёдтар мебошад (дар соли 2015 ҳаҷми умумии хароҷотҳо барои таҳқиқотҳо ва коркардҳои илмӣ дар МТОК–и ҷумҳурӣ ҳамагӣ аз ҳисоби ҳамаи сарчашмаҳо 10900801 сомониро ташкил дод) ва аз ин 11834200 сомони барои музди маош бо ҳисоби бимҳои иҷтимоӣ, 575828 сомони барои хароҷотҳо барои таҷҳизотҳо, 546761 сомони барои дигар намудҳои хароҷот, 761986 сомони барои хароҷотҳои дигар, 88174 сомони барои хароҷотҳои сармоявӣ, 123031 сомони барои хароҷотҳои беруна барои коркардҳо ва таҳқиқот ҷудо карда шуданд (ниг.ба диаграммаи 3).

Ғайр аз ин, таҳлилҳои гузаронидашудаи мо дар рисолаи илмии хеш вобаста ба ин масъала нишон дод, ки тайи даҳсолаи охир (2011 - 2021) ҳаҷми хароҷотҳо ба соҳаи илм вобаста ба ҳаҷми ММД дар ҷумҳурӣ на он қадар афзоиш ёфтааст.

⁷⁶ Маҷмуаи таҳлилии ММПИ – Вазорати рушди иқтисод ва савдои ҚТ. Душанбе 2021. – с.57

Диаграммаи 3. - Ҳаҷми молиявикунонӣ ва ҳаҷми умумии хароҷотҳо барои тадқиқотҳо ва коркардҳои илмӣ дар МТОК – и ҷумҳурӣ тайи солҳои 2015 – 2019

Ҳамагӣ ҳаҷми ин хароҷотҳо 0,1 % ММД–ро ташкил медиҳад, ки барои дастгирии илм, махсусан воридсозии инноватсия ва навгониҳо ба он кифоя нест. Ин нишондод гувоҳӣ ба он аст, ки рушди илм дар МТОК ва умуман вазъи корҳои илмӣ–таҳқиқотӣ дар ҳолати костагӣ қарор дорад. Дар байни давлатҳои Осиёи Миёна аз рӯи ҳаҷми маблағгузорӣ ба соҳаи илм вобаста ба ҳаҷми ММД Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҷои 4–ум қарор дорад. Барои ба эътидол омадани вазъи корҳои илмӣ – таҳқиқотӣ ҷумҳуриро мебоҷад, ки ҳаҷми маблағгузорию ба андозаи 3% ё 4% аз ҳаҷми умумии ММД (ин нишондиханда дар соли 2020 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон 0,1%–ро ташкил дод) зиёд намояд. Ғайр аз ин МТОК бо роҳи рушд ва тақмил додани инфрасохтори инноватсионии худ метавонанд маблағҳои иловагиро аз ҳисоби манбаҳои ғайрибучетӣ аз самаранокии фаъолияти худ ҷалб намоянд. Новобаста ба он, ки ҳаҷми маблағгузорию аз ҳисоби бучети давлатӣ ба соҳаи маориф тайи солҳои 2017–2021 аз 3572,7 млн. сомонӣ ба 5375,7 млн. сомонӣ афзоиш ёфта бошад, он то ҳол барои анҷоми корҳои илмӣ–таҳқиқотӣ, татбиқи

лоихаҳои инноватсионӣ ва умуман рушди фаъолияти инноватсионӣ дар МТОК кифоягӣ намекунад⁷⁷.

Системаи молиявигунонии илм ба монанди тамоми низоми оқилонаи молиявигузори, ки мақсадҳои баландбардории ҳаҷм ва самаранокии истифодаи захираҳои молиявиро муайянкунанда аст, бояд тамоюли бозорӣ дошта бошад.

4. Иқтидори моддӣ-техникии МТОК: яке аз чузъҳои захиравии иқтидори инноватсионии МТОК ин иқтидори моддӣ-техникӣ ба ҳисоб меравад. Базаи моддию техникӣ (БМТ) дар худ мавҷудияти техника, таҷҳизот, омодагӣ ва дигар захираҳои барои таҳқиқот ва коркард дарбар мегирад. Самаранокии таҳқиқоти илмӣ, рақобатпазирии олимон ва рушди самтҳои муосири ҷустуҷӯ аз бисёр ҷиҳат аз мавҷудият ва ҳолати заминаи моддию техникӣ вобаста аст. Иқтидори моддӣ-техникии МТОК аз рӯи арзиши миёнаи солонаи умумии воситаҳои асосӣ, арзиши миёнаи солонаи мошинҳо ва таҷҳизот, ҳиссаи арзиши мошинҳо ва таҷҳизот дар арзиши фондҳои асосӣ ва мавҷудияти таҷҳизотҳои беназир муайян карда мешаванд. Ҳаҷми маблағҳои ин нишондиҳандаҳо ва миқдори таҷҳизотҳои беназир дар давоми солҳои 2018-2020 дар МТОК – и ҷумҳурӣ (аз рӯи ҳисоботҳои дастрасгардида аз 29 адад МТОК) чунин буданд: арзиши миёнаи солонаи умумии воситаҳои асосӣ 386025674 сомонӣ, арзиши миёнаи солонаи мошинҳо ва таҷҳизот 44800877 сомонӣ, **ҳиссаи арзиши мошинҳо ва таҷҳизот дар арзиши фондҳои асосӣ 451,16 %**, таҷҳизотҳои беназир 57 дона⁷⁸. Инчунин хароҷотҳо барои воридсозӣ ва истифодабарии технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар МТОК (аз рӯи ҳисоботҳои оморӣ бадастомадаи 29 адад МТОК) аз рӯи ҳаҷми хароҷот барои амалисозии ТИК 6128913 сомонӣ, хароҷотҳо барои дастрасӣ ва истифодаи шабакаи Интернет 1976502 сомонӣ, дигар навъҳои хароҷот 4152411 сомонӣ ва миқдори компютерҳои фардӣ 17569 доноро ташкил медоданд. Вобаста ба ин МТОК-и ҷумҳуриро мебояд

⁷⁷ Маҷмуаи омили Агентии омили назди Президенти ҶТ, Душанбе 2022. С. 9

⁷⁸ Маҷмуаи таҳлилии ММПИ – Вазорати рушди иқтисод ва савдои ҶТ. Душанбе 2020. – с.48

барои таъминоти моддӣ-техникии худ ҳаҷми маблағгузорию дар ин самт дар истифода аз тамоми манбаҳо ва имконот дар ҳамкорӣ бо давлат густариш диҳанд.

5. Иқтидори инфрасохтори МТОК: ба чузъи захиравии иқтидори инфрасохторӣ миқдори объектҳои инфрасохтори инноватсионӣ ва сифати кори инфрасохтори инноватсионии МТОК дохил мешаванд. Дар шароити имрӯза ҷиҳати рушди фаъолияти инноватсионӣ ва ташаккули иқтидори инноватсионӣ МТОК-ро лозим меояд, ки дар зерсохтори худ инфрасохтори инноватсионӣ зеринро таъсис диҳанд ва пайваста барои такмили он бо ҷалби тамоми захираҳои худӣ ва имконоти мавҷуда чораҷӯӣ намояд:

1. технопаркҳо;
2. тижорат-инкубаторҳо;
3. марказҳои инноватсионӣ-технологӣ;
4. бюроҳои конструкторӣ;
5. марказҳои трансфераи технологияҳо;
6. ташкилотҳо оид ба хизматрасонии машваратӣ ва ғайра;
7. корхонаҳои хурди технологӣ-инноватсионӣ.

Ҳангоми таъсиси инфрасохтори инноватсионӣ дар МТОК бояд омилҳои зерин ба инобат гирифта шаванд: шакли моликият, самтҳои илмӣ ва таълимии аз ҷониби муассиса татбиқшаванда, ҳудуди ҷойгиршави он, иқтидори захиравӣ ва захираҳои пулӣ. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон заминаи ҳуқуқии ташаккули инфрасохтори инноватсионӣ дар МТОК тибқи қонунгузориҳо дар ин самт амалӣ гардонда мешаванд. Сифатнокии кори инфрасохтори инноватсионӣ дар МТОК дар ҷумҳурӣ то ҳол қонунҷунанда нестанд. Паркҳои технологияи МТОК пурра ба самти фаъолияти инноватсионӣ нигаронида нашуда, раванди тижоратикунони НФИТ қонунҷунанда набуда, маблағҳои аз ин ҳисоб бадастомада (аз 180 ҳаз.сомонӣ то 250 ҳаз. сомонӣ) дар қиёс бо МТОК–и давлатҳои мутараққӣ хеле ночиз мебошад. Барои муайянсозии сифати кори инфрасохтори инноватсионӣ фикру мулоҳизаҳои ҷамъияти дохили

муассиса (донишҷӯён, ХПО ва дигар кормандони техникӣ) ва беруна (корхонаҳои саноатӣ ва ташкилотҳои хизматрасон) ба назар гирифта мешавад. Дар кори илмӣ ҳеш вобаста ба ин масъала таҳлил гузаронида шудааст ва ин масъала дар қисмати арзёбии иқтидори инноватсионии МТОК аз рӯи иқтидори инфрасохторӣ муфассалан баён гардидааст. Имрӯзҳо дар МТОК-и ҷумҳурӣ дар маҷмуъ чунин инфрасохторҳои инноватсионӣ амал менамоянд:

- технопаркҳо;
- марказҳои рушди касбият ва дастгирии истеъдодҳо;
- маркази рушди касбият ва инноватсия;
- озмоишгоҳҳои таҷрибагузаронии назди кафедраҳо;
- сеҳҳои хурди истехсолӣ;
- маркази ташхисию табобатӣ, маркази таълимию-клиникии стоматологӣ, озмоишгоҳи марказии илмӣ-таҳқиқотӣ (ОМИТ);
- институтҳои илмӣ-таҳқиқотӣ (бо мавҷудияти корҳои ба самти инноватсия нигаронидашуда);
- кафедраҳои таҳассусии бо ихтисосҳои инноватсионӣ;
- раёсат ё шӯъбаи илм ва инноватсия.

Дар ин масъала оид ба рушд ва ташакулдиҳии инфрасохтори инноватсионӣ дар МТОК-и дар қисми поёнтари рисолаи илмӣ дар қисматҳои арзёбии инфрасохтори инноватсионӣ, таъсис ва тақмили инфрасохторҳои инноватсионӣ дар МТОК аз ҷониби муаллиф камбудихо ва ғайриқаноатбахш будани самти фаъолияти онҳо, омилҳои таъсиркунанда, пешниҳодҳо барои беҳтаршавии фаъолияти онҳо ва модели намунавии таъсиси инфрасохтори инноватсионӣ дар МТОК-и ҷумҳурӣ мухтасаран ва муфассалан мавриди таҳлилу таҳқиқ қарор дода шуда, оварда шудааст.

Вобаста ба ҷузъҳои захиравӣ ва нишондиҳандаи арзёбии иқтидори инноватсионӣ ҳолати кунунии МТОК дар ин самт муайян карда шуданд. Аз рӯи маълумотҳои овардашуда маълум карда шуд, ки вазъи иқтидори

кадрӣ, иқтидори зеҳнӣ, иқтидори молиявӣ, иқтидори моддӣ–техникӣ ва иқтидори инфрасохторӣ дар кадом вазъ қарор доранд. Дар масъалаи иқтидори молиявӣ ва моддӣ–техникӣ чунин хулоса баровардан мумкин, ки маблағҳои ҷудогардида аз ҳисоби буҷети давлатӣ, маблағҳои ғайрибуҷетӣ, маблағҳои худӣ барои молиявӣкунонии самти илм ва хароҷотҳои барои корҳои илмӣ–таҳқиқотӣ дар МТОК қонеъкунанда нестанд. Вазъи корҳои илмӣ–таҳқиқотӣ қаноатбахш ҳисобида намешавад ва рушди илм дар ҳолати костагӣ қарор дорад. Иқтидори кадрӣ МТОК–и дар минтақаҳо ҷойгир буда (Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А. Рӯдакӣ, Донишгоҳи давлатии Данғара, Донишкадаи технология ва менеҷменти инноватсионӣ дар шаҳри Кӯлоб, ДДХ ба номи М. Назаршоев ва ғ.) аз МТОК–и дар марказ ҷойгир буда тафовути калон доранд. Месазад, ки ин МТОК таҷрибаи онҳоро дар худ вобаста ба вазъи молиявӣ ва иқтидори мавҷуда истифода созанд.

Вазъи ҷузъҳои захиравии иқтидори инноватсионӣ (иқтидори кадрӣ, молиявӣ, моддӣ–техникӣ, инфрасохторӣ ва нуфузӣ) дар МТОК–и ҷумҳурӣ аз рӯи мавқеъ, маҳалли ҷойгиршавӣ ва захираҳои молиявӣ аз ҷаҳди тафовут доранд. Аз ин рӯ, тавсия дода мешавад, ки МТОК–и дар минтақаҳои ҷумҳурӣ ҷойгир буда аввалан таҷрибаи МТОК–и дар марказ ҷойгир бударо мавриди омӯзиш қарор дода, баъдан марҳила ба марҳила дар худ татбиқ намоянд. Инчунин кормандони ҳешро пайваста ба тақмили ихтисос ва мубодилаи таҷриба ба онҳо фиристонанд, манбаҳои нави молиявии ғайрибуҷетӣ аз ҳисоби тижораткунонии НФИТ, иштирок дар лоиҳаҳои байналмиллалӣ инноватсионӣ, ҷалби маблағҳои ширкатҳои хусусиро барои КИТТК дар худ ташкил намоянд ва дар худ кафедраҳои соҳибкорӣ (таҷрибаи МТОК–и Олмон) ва ихтисосҳои наву замонавӣ ба монанди соҳибкорӣ инноватсионӣ, менеҷменти инноватсионӣ, молиявӣ зеҳнӣ (таҷрибаи МТОК–и Кореяи Ҷанубӣ) ташкил диҳанд.

Баъди муайянсозии вазъи кунунии иқтидори инноватсионӣ МТОК–и ҷумҳурӣ аз рӯи 5 ҷузъҳои захиравӣ ва нишондиҳандаҳои арзёбӣ

(иктидори кадрӣ, зеҳнӣ, молиявӣ, моддӣ-техникӣ ва иқтидори инфрасохторӣ) зарурати муайянсозии омилҳои ба рушди он таъсиркунанда ба вучуд омад. Вобаста ба ин мо дар рисолаи хеш дар ин қисмат омилҳои ба рушди иқтидори инноватсионӣ дар МТОК таъсиркунандаро мавриди таҳлил қарор додем.

Баъди таҳлилҳо муайян карда шуд, ки чунин омилҳои мавҷуда ба ташаккулёбӣ ва рушди иқтидори инноватсионӣ дар МТОК–и ҷумхури таъсирҳои ҳархела (мусбӣ ва манфӣ ё монеаэҷодкунанда ва мусоидаткунанда) мерасонанд:

1. Омилҳои иқтисодӣ ва технологӣ:

а) монеаэҷодкунанда-норасоии маблағ барои маблағгузориҳои лоиҳаҳои инноватсионӣ, суст будани заминаи моддӣ ва илмӣ - техникӣ, мавҷуд набудани иқтидорҳои захиравӣ;

б) мусоидаткунанда-мавҷудияти захираи воситаҳои молиявӣ ва моддию техникӣ, технологияҳои пешрафта, инфрасохтори зарурии иқтисодӣ ва илмӣ-техникӣ;

2. Омилҳои сиёсӣ–ҳуқуқӣ:

а) монеаэҷодкунанда-маҳдудиятҳо аз ҷониби қонунгузориҳои зиддиинҳисорӣ, андоз, патенткунонӣ ва литсензия;

б) мусоидаткунанда-чораҳои қонунгузорӣ (хусусан имтиёзҳо), ки навоариро ташвиқ мекунад, дастгирии давлатӣ дар самти фаъолияти инноватсионӣ;

3. Омилҳои иҷтимоӣ-равонӣ ва фарҳангӣ:

а) монеаэҷодкунанда-муқовимат ба тағироте, ки метавонад чунин оқибатҳоро ба монанди тағйир додани мақоми қарордорон, зарурати ҷустуҷӯи қори наву таҷдиди сохтори қори наву таҷдиди шаклҳои муқарраргардидаи фаъолият, вайрон кардани қолибҳои рафторӣ ва анъанаҳои муқарраршударо ба бор орад;

б) мусоидаткунанда-ҳавасмандгардонии маънавии иштирокчиёни раванди инноватсионӣ, эътирофи ҷомеа, фароҳам овардани

имкониятҳо барои худшиносӣ, озодии меҳнати эҷодӣ. Иқлими муқаррарии равонӣ дар коллективи меҳнатӣ;

4. Омилҳои ташкилӣ-идоракунии:

а) монеаэҷодкунанда-сохтори муқарраршудаи ташкилии ширкат, мутамарказгардонии аз ҳад зиёд, услуби идоракунии авторитарӣ, паҳншавии чараёнҳои амудии иттилоотӣ, ҷудоии шӯъбаҳо, душвории ҳамкориҳои байнисоҳавӣ ва байни ташкилотҳо, саҳтгирӣ дар банақшагирӣ, таваҷҷӯҳ ба бозорҳои муқарраршуда;

б) мусоидаткунанда-чандирии сохтори ташкилӣ, услуби демократии идоракунии, бартариҳои чараёнҳои уфуқии иттилоот, худидоракунии, тағйирот, ғайримарказикунонӣ, мустақилият, ташкили гурӯҳҳои кори мақсаднок.

Дар натиҷаи таҳлил, ки ҳамаи омилҳои дар боло зикршуда тарафи мо аз 0 то 100% арзёбӣ шуда буданд, натиҷаҳои зерини ҳиссаи таъсиррасонӣ барои ҳар як омил дар алоҳидагӣ ба даст оварда шуданд. (ниг. ба ҷадвали 7)

Ҷадвали 7. - Ҳиссаи таъсири омилҳо ба ташаккулёбии ва рушди иқтисодии инноватсионӣ дар МТОК

№	Номгуи омилҳо	Ҳиссаи таъсир
1	Омилҳои иқтисодӣ ва технологӣ:	40,5%
2	Омилҳои сиёсӣ – ҳуқуқӣ	20%
3	Омилҳои иҷтимоӣ-равонӣ ва фарҳангӣ	25%
4	Омилҳои ташкилӣ – идоракунии	14,5%
	Ҳамагӣ	100%

Сарчашма: Ҷадвал дар асоси арзёбӣ ва ҳисобкуниҳои муаллиф тартиб дода шудааст

Аз маълумотҳои дар ҷадвал овардашуда маълум мегардад, ки ба ташаккулёбии ва рушди иқтисодии инноватсионӣ дар МТОК ҳиссаи таъсири омилҳо чунин аст: омилҳои иқтисодӣ ва технологӣ-40,5%, омилҳои сиёсӣ-ҳуқуқӣ-20%, омилҳои иҷтимоӣ-равонӣ ва фарҳангӣ– 25%, омилҳои ташкилӣ-идоракунии–14,5%.

Ғайр аз ин, аз тарафи муаллиф дар МТОК-и ҷумҳурӣ (бо роҳи интихобӣ) оид ба муайянсозии омилҳои ба рушд ва ташаккулёбии

иктидори инноватсионӣ таъсиркунанда таҳлил дар шакли гузаронидани пурсишнома (**замимаи 1**) гузаронида шуд. Пурсишнома дар маҷмуъ интихобан дар 13 МТОК–и ҷумҳурӣ гузаронида шуданд, ки аз ин 6 МТОК–и шаҳри Душанбе (ДМТ, ДАТ ба номи Ш.Шоҳтемур, ДДТТ ба номи А. Сино, ДДТТ, ДСРТ, ДТТ ба номи М. Осимӣ), 2 МТОК-и вилояти Суғд (ДДХ ба номи Б. Ғафуров, ДДХБСТ), 4 МТОК–и вилояти Хатлон (ДДБ ба номи Н. Хусрав ва ДДК ба номи А. Рӯдакӣ, ДДД, ДТМИК) ва 1 МТОК-и ВМКБ (ДДХ ба номи М. Назаршоев) иштирок намуданд. Пурсишномаи санҷишӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии дар боло номбаршуда дар шакли мусоҳиба ва хонапурии пурсишномаҳо (анкета) гузаронида шуд. Саволҳои, ки бо мусоҳибон муҳокима шуданд атрофи идоракунии фаъолияти инноватсионӣ, рушди фаъолнокии инноватсионӣ, молиявикунонии инноватсионӣ, манфиатнокии фаъолияти инноватсионӣ, ҷалби донишҷӯён, омӯзгорон, унвонҷӯён, докторантон (доктор PhD) ба равандҳои фаъолияти инноватсионӣ ва омилҳои ба ташаккулёбӣ ва рушди иқтидори инноватсионӣ таъсиркунанда буданд.

Дар мусоҳибаи гузаронидашуда мусоҳибон дар МТОК-и номбаршуда ба сифати роҳбарони технопаркҳо, ноибони ректор ва директор оид ба илм ва инноватсия, мудирон ва сардорони шуъбаҳо ва раёсатҳои илм, инноватсия ва дигар зерсохторҳои инфрасохтори инноватсионӣ қору фаъолият менамуданд.

Мусоҳибон, аз ҷумла, роҳбарияти баъзе аз сохторҳои муассисаҳои таҳсилоти олии (технопаркҳо, шуъбаҳои илм ва инноватсионӣ, марказҳои рушди инноватсионӣ) омилҳои зиёди таъсиррасонро мисол оварданд, ки яке аз инҳо норасоии манбаҳои молиявӣ ҳам аз ҳисоби маблағҳои худӣ ва ҳам аз ҳисоби дигар сарчашмаҳо ҷалбмешуда ба ҳисоб меравад. Ба ақидаи онҳо розӣ шуда ба хулосае омадан мумкин, ки омилҳои асосии ба ташаккулёбӣ ва рушди фаъолияти инноватсионӣ таъсиркунанда дар муассиса ин таъминоти захираҳои молиявӣ аз сарчашмаҳои гуногун ба ҳисоб меравад (ниг.ба ҷадвали 8).

Чадвали 8. - Ҳиссаи манбаҳои молиявikuнонӣ барои рушд ва ташаккулёбии иқтисодии инноватсионӣ дар МТОК (бо ҳисоби %)

Солҳои таҳсил	Ҳамагӣ	Маблағҳо аз ҳисоби бучети давлатӣ	Маблағҳои худӣ	Маблағҳо аз ҳисоби лоиҳаҳои инноватсионии байналмиллалӣ	Дигар манбаҳо
2018 - 2019	100%	60%	20%	15%	5%
2019 - 2020	100%	65%	27%	5%	3%
2020 - 2021	100%	53%	30%	12%	5%

Сарчашма: ҳисобкунҳои худӣ муаллиф аз рӯи маводҳои натиҷаи пурсишномаи гузаронидашудаи аз МТОК бадастомада.

Аз рӯи ҳисобҳои дар чадвал овардашуда ба хулоса омадан мумкин, ки то ба ҳол барои рушд ва ташаккулёбии иқтисодии инноватсионӣ бештар маблағҳои аз ҳисоби бучети давлатӣ ҷудогардида (мутаносибан 53%-65%), баъдан аз ҳисоби маблағҳои худӣ (мутаносибан 20%-30%) ва боқимонда аз ҳисоби маблағҳо аз лоиҳаҳои инноватсионии байналмиллалӣ (мутаносибан 12%-15%) ва дигар манбаҳо (мутаносибан 3%-5%)—ро ташкил медиҳанд. Рақамҳои овардашуда шаҳодат аз он медиҳанд, ки МТОК дар ҷустуҷӯи маблағҳо барои рушди фаъолияти инноватсионӣ аз ҳисоби манбаҳои ғайрибучетӣ фаъол нестанд. Мебоис МТОК корхоро дар ин самт ҷоннок намоянд, зеро тавре маълум аст худӣ татбиқи инноватсия маблағи калонро тағозо менамояд.

Ғайр аз ин, дар пурсишнома ба мусоҳибон аз ҳисоби шахсони муттасадӣ дар мусоҳиба иштирокнамуда саволе дода шуд, ки оё дар муассисаи шумо «**нақшаи дурнамои инноватсионӣ**» вобаста ба амалигардонии «Барномаи рушди инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2020»⁷⁹ таҳия гардидааст? Қисми зиёди мусоҳибон (70%) қайд намуданд, ки нақшаи дурнамои инноватсионӣ дар муассисаҳои онҳо таҳия ва қабул гардидааст, 25% дигари мусоҳибон қайд намуданд, ки аллакай баъзе бандҳои нақша-чорабинӣ дар муассиса амалӣ гашта истодаанд ва 5 %-дигари мусоҳибон қайд сохтанд, ки нақшаи дурнамои инноватсионӣ таҳия гардидааст ва дар ояндаи наздик

⁷⁹ Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30.04.2011, №227

қабул ва марҳила ба марҳила амалӣ хоҳад гашт. Бояд қайд созем, ки «**нақшаи дурнамои инноватсионӣ**» ба истехсоли маҳсулотҳои нав, табдили дониш ба мол, ҷустуҷӯ ва воридсозии инноватсия ба самти таълим, сифатнок намудани таълим ва рақобатпазиргардонии худ ва кадрҳои омодашуда дар байни дигар МТОК нигаронида шудааст. Дар сурати амалишавӣ, рушд ва татбиқи иқтисодии инноватсионӣ МТОК дар бозори хизматрасониҳои таълимӣ бо тамоми самтҳои рақобатпазиргардида метавонад. Аз ин рӯ МТОК-и ҷумҳуриро мебояд пайи ҷустуҷӯ ва воридсозии инноватсия дар самти таълими худ бошанд ва барои амалишавии он дар ҳоли имрӯз қариб тамоми шароитҳо ва имконот дар онҳо муҳайё мебошанд ва танҳо аз МТОК истифодаи самараноки ин имконияту шароитҳо тақозо карда мешавад.

Аз мусоҳиба инчунин маълум карда шуд, ки омилҳои дигар низ ба рушди иқтисодии инноватсионӣ дар МТОК монеаҳо эҷод месозанд. Тавре мусоҳибон қайд сохтанд (75%) омили муҳим ва асосие, ки ба рушди иқтисодии инноватсионӣ дар муассиса таъсир мерасонад ин норасоии иқтисодии кадрӣ ба ҳисоб меравад. Ғайр аз ин аз пурсишнома маълум карда шуд, ки омилҳои дигари таъсиррасон ба иқтисодии инноватсионӣ дар МТОК ин нокифоя будани дастгирии давлатӣ дар самти фаъолияти инноватсионӣ (45%), мавҷуд набудани «**нақшаи дурнамои инноватсионӣ**» (35%-40%), воридсозӣ ва ҷорисозии инноватсия ба системаи таълим (65 %-70 %), норасоии маблағҳои худӣ оид ба рушди фаъолияти инноватсионӣ (55%-65%), вучуд надоштани дигар сарчашмаҳо оид ба рушди фаъолияти инноватсионӣ ва иқтисодии инноватсионӣ дар муассиса (85 %), арзиши баланд доштани навгониҳо (85%), дастгирии наёфтани корҳои илмӣ–таҳқиқотӣ дар самти инноватсионӣ (80%), қонеъкунанда набудани фаъолияти инфрасохторҳои инноватсионӣ (75%) мебошанд.

Аз натиҷаи мусоҳибаи гузаронидашуда бо мусоҳибон мо ба хулосае омадем, ки омилҳои ба ташаккулёбӣ ва рушди иқтисодии инноватсионӣ дар МТОК таъсиррасонро ба ду навъ ҷудо созем:

1. Омилҳои аввалиндарача ва асосии ба ташаккулёбӣ ва рушди иқтисодии инноватсионӣ дар МТОК таъсиркунанда:

- паст будани иқтисодии кадрӣ (дарача ва унвони илмӣ дошта ва соҳибтаҷриба аз ҷумла дар самти инноватсионӣ) (75%);
- дар сатҳи паст қарор доштани ҳавасмангардонии кадрҳо (75%);
- арзиши баланд доштани навғониҳо (85%);
- норасоии маблағҳои худӣ оид ба татбиқи фаъолияти инноватсионӣ (65%);
- мавҷуд набудани фазои инноватсионӣ (55%);
- воридсозӣ ва ҷорисозии инноватсия ба системаи таълим (70%);
- кам ва ба талабот на он қадар ҷавобгӯ будани инфрасохтори инноватсионӣ дар муассиса (60%);
- ҷалби омӯзгорон ва донишҷӯён ба фаъолият ва лоиҳаҳои инноватсионӣ (70%);
- дастгирии давлатӣ дар самти фаъолияти инноватсионӣ (45%);
- қонеъкунанда набудани фаъолияти инфрасохторҳои инноватсионӣ (75%).

2. Омилҳои дуюмдараҷа ба ташаккулёбӣ ва рушди иқтисодии инноватсионӣ дар МТОК таъсиркунанда:

- вуҷуд надоштани ҳамкориҳо байни инфрасохтори МТОК ва корхонаҳои истеҳсолӣ (90%);
- ҳавасмангардонии пасти омӯзгорон ва донишҷӯён дар самти навғониҳо ва инноватсия (75%);
- мавҷуд набудани нақшаи дурнамои инноватсионӣ (35%);
- кам будани талабот ба маҳсулотҳои МТОК аз тарафи корхонаҳои саноатӣ (85%);
- дастгирии нафти корҳои илмӣ – таҳқиқотӣ дар самти инноватсия (80%).

Ба ғайр аз ин, бо мусоҳибони МТОК дар пурсишнома (анкета) саволе омода намудем, ки «**Барои пурқувват намудани мавқеъ ва баландбардории иқтисодии инноватсионӣ дар муассисаи шумо кадом омилҳо**

метавонанд таъсири мусбӣ расонанд». Мо ҷавобҳои мусоҳибонро аз 0 % то 100 % баҳогузорӣ намудем, ки чунин натиҷаҳо ба даст омаданд (ниг. ба ҷадвали 9):

Ҷадвали 9. - Омилҳои, ки ба баландбардории иқтидори инноватсионӣ дар МТОК таъсири мусбӣ мерасонанд

№	Омилҳо	Сатҳи таъсиррасонӣ (бо %)
1	Нақшаи дурнамои инноватсионӣ	60 %
2	Кадрҳои соҳибтаҳассус ва унвониилмидошта	80 %
3	Рушди инфрасохторҳои инноватсионӣ	55 %
4	Ҷалби маблағҳо аз сарчашмаҳои гуногуни беруна	70 %
5	Ҳамкорӣҳои мутақобила байни сохторҳои воҳидии инноватсионии мактаби олий бо корхонаҳои истеҳсоли	65 %
6	Амалисозии пайвастаи лоиҳаҳои инноватсионӣ дар муассиса	70 %
7	Баландбардории ҳавасмангардонҳои ХПО ва донишҷӯёни муассиса дар ҷалбнамоии ба фаъолияти инноватсионӣ	65 %
8	Баландбардории талабот ба маҳсулотҳои илмӣ–инноватсионӣ	60 %
9	Табдили дониш ба мол	55 %
10	Истифодаи пайвастаи технологияҳои муосири илмӣ ва навгониҳо, истифодаи таҷрибаҳои пешрафтаи муассисаҳои таҳсилоти олии дигар мамлакатҳо дар раванди таълим	75 %

Сарчашма: аз рӯи пурсишномаи гузаронидашуда дар МТОК аз тарафи муаллиф тартиб дода шудааст.

Баъди муайянсозии ин омилҳо ба мусоҳибон саволи дигар пешниҳод шуда буд, ки «**Қадам омилҳо барои рушд ва ташаккулёбии иқтидори инноватсионӣ дар муассисаи шумо таъсири манфӣ мерасонанд**». Ҷавобҳои мусоҳибонро мо боз аз рӯи 0 % то 100 % баҳогузорӣ намуда, натиҷаҳо чунин ба даст омаданд (ниг. ба ҷадвали 10):

**Чадвали 10. - Омилҳое, ки ба баладбардории иқтисодии инноватсионӣ дар
МТОК таъсири манфӣ мерасонанд**

№	Омилҳо	Сатҳи таъсиррасонӣ (бо %)
1	Мавҷуд набудани нақшаи дурнамои инноватсионӣ ё амалӣ нагардидани бандҳои саривақтии он дар муассиса	55 %
2	Нокифоягии маблағҳои худӣ ҷиҳати амалисозии лоиҳаҳои инноватсионӣ	65 %
3	Маҳдуд будани сарчашмаҳои маблағгузорию беруна ҷиҳати рушд додани фаъолияти инноватсионӣ	45 %
4	Норасоии кадрҳои баланихтисос ва унвониилмидошта	80 %
5	Дар сатҳи хеле кам ва паст амалишавии лоиҳаҳои инноватсионӣ дар муассиса	50 %
6	Истифодаи усулҳои ғайрифаволи дар раванди таълим	75 %
7	Ҳавасманд набудани донишҷӯён ба фаъолияти инноватсионӣ ва иштирок дар таҳияи лоиҳаҳои инноватсионӣ	80 %
8	Мавҷуд набудани фазои инноватсионӣ	70 %
9	Сарфаҳм нарафтани ва истифодаи нодурусти баъзе навгониҳо ва инноватсия дар раванди таълим	35 %
10	Набудани талабот ба молу хизматрасониҳои муассисаҳои таҳсилоти олии аз тарафи корхонаҳои истеҳсоли	70 %
11	Нокифоягии дастгириҳои давлатӣ дар самти фаъолияти инноватсионӣ	65 %
12	Дар сатҳи паст қарор доштани тичоратикунони натиҷаҳои корҳои илмӣ – тадқиқоти донишҷӯён ва ҲПО	60 %

Сарчашма: аз рӯи пурсишномаи гузаронидашуда дар МТОК аз тарафи муаллиф тартиб дода шудааст.

Қобили қайд аст, ки то ба имрӯз МТОК-ҷумҳурӣ ба таври пурра ба самти рушди фаъолияти инноватсионӣ майл накардаанд, ки омилҳои асосии ба он таъсиркунанда то ба имрӯз ин ба кадрӣ кофӣ надидани манфиати иқтисодӣ ва даромадҳо аз фаъолияти инноватсионӣ ё худ навгониҳо мебошад. Яъне то ба имрӯз МТОК барои гирифтани даромадҳои иловагӣ аз фаъолияти инноватсионӣ (**тичоратикунони**

натичаҳои фаъолияти илмӣ - техникӣ) ё худ навгониҳо майл накардаанд ва дар самти майл намудан ба он кӯшишҳои нақшабарорӣ намекунанд.

Аз таҳлили маводҳои зербоби 2.1. мо чунин хулосабарорӣ намудем:

1) вазъи кунунии иқтисодии инноватсионии МТОК-и аз рӯи ҷузъҳои захиравии иқтисодии инноватсионӣ (иқтисодии кадрӣ, молиявӣ, моддӣ-техникӣ, инфрасохторӣ ва нуфузӣ) муайян карда шуданд. 2) ҳаҷми хароҷотҳо барои КИТТК дар МТОК-и ҷумҳурӣ аз ҳаҷми ММД то 0,1 % ҷудо карда мешаванд, ки барои рушди илм кифоя нестанд. 3) омилҳои ба рушди иқтисодии инноватсионӣ таъсиркунанда бо воситаи гузаронидани пурсишномаи санҷишӣ дар МТОК муайян карда шудаанд. 4) ҳиссаи таъсири омилҳо ба ташаккулёбии иқтисодии инноватсионӣ дар МТОК муайян ва муқаррар карда шудаанд. 5) ҳиссаи манбаҳои молиявӣ барои рушд ва ташаккулёбии иқтисодии инноватсионӣ дар МТОК муайян ва пешниҳод шудаанд.

2.2. Арзёбии маҷмуии иқтисодии инноватсионии муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон

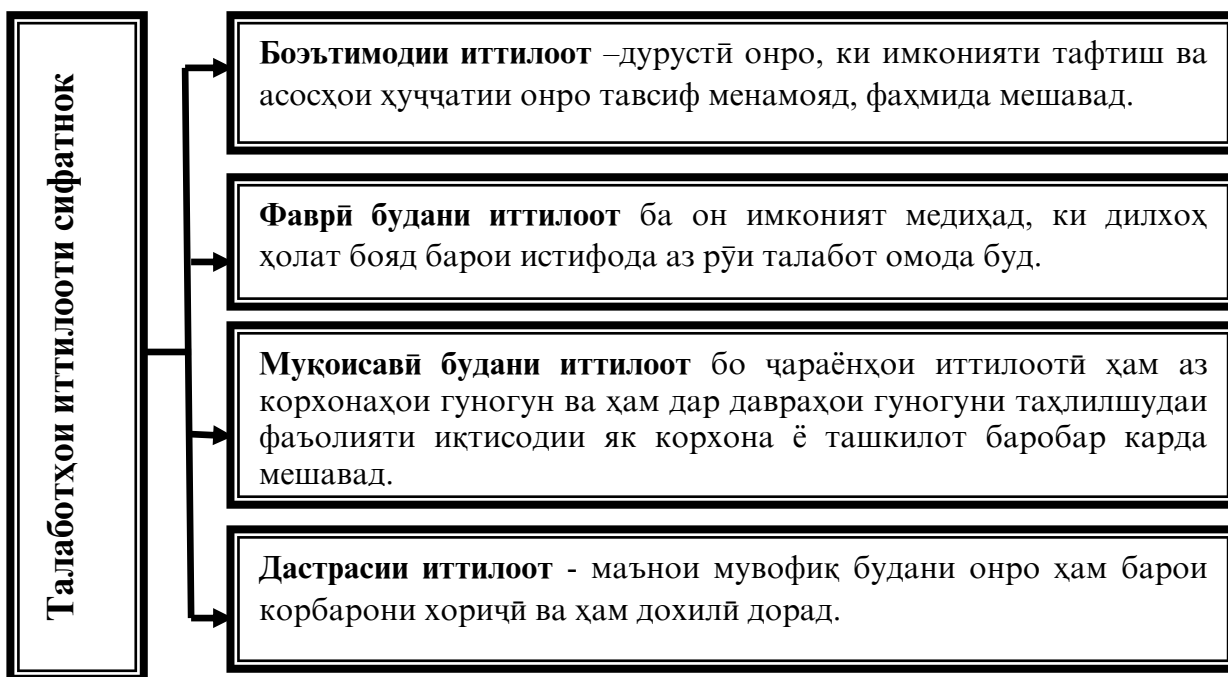
Дар шароити имрӯза барои амалисозии фаъолияти инноватсионӣ дар МТОК иқтисодии (потенсиали) инноватсионӣ ҳамчун асос хизмат намуда, аҳамияти махсусро арзёбии он касб менамояд.

Ба андешаи мо барои гузаронидани арзёбии ҳамачонибаи иқтисодии инноватсионӣ дар МТОК дастрасӣ ба иттилооти баландсифат талаб карда мешавад ва иттилооти баландсифат он иттилоотест, ки пеш аз ҳама мувофиқати хусусиятҳои он ба талаботҳои муайян фаҳмида шавад. Дар ин асно иттилооти дастрасшуда бояд ба талаботҳои эътимодноӣ, дастрас будан, муқоисавӣ, пурра будан ва ғайра ҷавобгӯ бошанд (ниг. ба расми 4).

Дар сурати нопурагии иттилоот, эътимодноӣ, муқоисавӣ ва дастрас набудан он ҳолатҳоеро ба вучуд меорад, ки қарорҳои қабулмегардида дар ин самт метавонанд нодуруст ва ғалат бошанд.

Ҳамин тариқ, равиши пешниҳодшуда оид ба арзёбии иқтисодии инноватсионии МТОК ва самаранокии истифодаи он имкон медиҳад, ки

тамоми равандҳои асосии дар воҳидҳои гуногуни сохти муҳити дохилии он рухдодаро фаро гирад, назари муназзамро ба МТОК, ки он имкони тарафҳои қавӣ ва заифи он муайян карданро дорад, бартариятҳои рақобатпазирӣ, инчунин дар бозори хидматрасонии таълимӣ рақобатпазир буданро таъмин месозад.

Расми 4. Талаботҳои иттилооти сифатнок (таҳияи муаллиф)

Методикаи арзёбии иқтидори инноватсионии МТОК (бо назардошти равишҳои ташаккулёфта) метавонад шомили марҳилаҳои зерин бошад⁸⁰:

1. Чудо намудани таркибҳо дар сохтори потенциали инноватсионии муассисаи таҳсилоти олий.

Дар марҳилаи мазкур таркиби ҷузъҳои захиравии иқтидори инноватсионӣ муайян карда мешавад (мутобиқ ба сохтори иқтидори инноватсионии аз ҷониби муаллифон пешниҳодшуда метавонанд ҷузъҳои кадрӣ, зехнӣ, моддию техникӣ, молиявӣ, инфрасохторӣ, имичӣ чудо карда шаванд). Ҷузъҳои функционалӣ барои арзёбии ибтидоӣ ба кор бурда намешаванд, вале минбаъд ҳамчун асос барои арзёбии потенциали инноватсионӣ аз рӯи самтҳои истифода хизмат мекунанд.

⁸⁰ Кортон С.В. Инновационный потенциал и инновационная активность вузов УрФО [Текст] // Университетское управление. – 2004. - № 1(29).,

2. Ташаккули системаи нишондиҳандаҳои баҳодихии чузъҳои захиравии иқтисодии инноватсионии МТОК.

Дар ин марҳилаи мазкур таркиби нишондиҳандаҳои арёбикунанда муайян карда мешавад, онҳоро метавон ба се гурӯҳ тақсим кард:

1) нишондиҳандаҳои мутлақии миқдорӣ (андозагиришаванда дар воҳидҳои натуралӣ ё пулӣ);

2) нишондиҳандаҳои нисбии миқдорӣ (дар ҳиссаҳо андозагиришаванда);

3) нишондиҳандаҳои сифатӣ. Хусусияти истифодаи нишондиҳандаҳои сифатӣ барои арзёбии потенциали инноватсионии МТОК аз он иборат аст, ки нишондиҳандаҳои мазкур дорои андозагирии миқдорӣ нестанд, аз ин рӯ бақорбарии арзёбии баллии эксперти (масалан, аз рӯи меъёри «баланд», «миёна», «паст»)–ро талаб менамоянд.

3. Муайян кардани иқтисодии инноватсионии МТОК аз рӯи ҳар як чузъи захиравӣ:

$$P_i = \sum_{j=1}^m n_{ij} * s_j \sum_{j=1}^m = 1$$

ки дар он - n_{ij} –унсури j -и нишондиҳандаи унсури i – потенциали инноватсионии мактаби олии иқтисодӣ (бо назардошти меъёрбандие, ки дар марҳилаи 2 гузаронида мешавад); s_j – вазни ҳолиси нишондиҳандаи j (ба таври эксперти аз рӯи ҳар як нишондиҳандаи чузъи дахлдори потенциали инноватсионӣ бо назардошти дараҷаи таъсири нишондиҳандаҳо ба татбиқи равандҳои дохилии инноватсионӣ муайян карда мешавад); m – шумораи нишондиҳандаҳо дар таркиби унсури i – и потенциали инноватсионӣ мебошанд.

4. Муайян намудани иқтисодии инноватсионии МТОК ҳамчун ҷамъи чузъҳои асосии захиравии он:

$$P = \sum_{j=1}^M P_{i * r_1} \sum_{j=1}^M r_{i=1}$$

ки дар он: p_i – i - и унсури потенциали инноватсионии МТОК; r_i – вазни холиси унсури i дар андозаи иқтидори инноватсионии МТОК (ба таври экспертӣ аз $r_{\bar{u}}$ ҳар як унсури иқтидори инноватсионии МТОК дар асоси арзёбии дараҷаи ҷузъҳои дахлдори потенциали инноватсионии МТОК барои ноил шудан ба натиҷаҳои фаъолияти инноватсионӣ бо назардошти хусусияти фаъолияти донишгоҳ муайян карда мешавад); M – шумораи унсурҳои иқтидори инноватсионӣ, P – нишондиҳандаи маҷмуии иқтидори инноватсионии муассисаи таҳсилоти олий мебошанд.

Ба ин ба ақидаи мо ба арзёбии иқтидори инноватсионии МТОК ғайр аз таркиботи кадрӣ, таҳсилотӣ, илмию таҳқиқотӣ, маъмурию идоракуноӣ, молиявӣ, иттилоотӣ, моддию техникӣ, зеҳнӣ таркиботи маркетингӣ, сармоягузорӣ, андозӣ, молиявию ҳуқуқӣ, иҷтимоӣ ва минтақавӣ шомил кардан зарур аст. Ин нишондиҳандаҳо бояд натиҷанокии фаъолияти инноватсионӣ ва дараҷаи татбиқи иқтидори инноватсионӣ дар шакли маҳсулот ва хизматрасониҳои таҳсилотӣ, сатҳи сифати донишҳо, иттилоот ва интеллект-маҳсулот, дороиҳо, литсензияҳо, таъсирҳо ва бозорҳоро инъикос намоянд (ниг.ба ҷадвали 11).

Ҳар як аз меъёрҳои дар ҷадвал овардашуда бо гурӯҳи нишондиҳандаҳо аз даҳ то бист индикторҳо баҳо дода мешаванд. Аз ин $r_{\bar{u}}$, баҳодиҳии комплекси иқтидори инноватсионии муассисаи таҳсилоти олий иборат аз тақрибан сесад нишондиҳандаҳо мебошанд, ки бо тамсилаи дахлдори имитатсионӣ метавонанд тавсиф карда шаванд.

Ҳамин тариқ, натиҷаҳои арзёбии иқтидори инноватсионии муассисаи таҳсилоти олий ҳамчун асос барои муайян намудани дараҷаи пуррагии ташаккулёбии захираҳои инноватсионии МТОК ва ченаки омодагии он барои амалӣ сохтани фаъолияти инноватсионӣ хизмат мекунанд.

Муҳаққиқ ва олими рус Житс Г.И. ду равиши методологии арзёбии иқтидори инноватсионии МТОК аз ҳамдигар ҷудо менамояд:

○ равиши аввал иқтидори инноватсиониро ҳамчун маҷмуи захираҳои муайян мекунад, ки барои истифода дар фаъолияти инноватсионӣ таъйин шудаанд;

○ равиши дуом иқтидори инноватсиониро ҳамчун қобилияти таъмини ноилшавӣ ба натиҷаи матлуб, яъне, пеш аз ҳама, ҳамчун категорияи сифатӣ шарҳ медиҳад⁸¹.

Ҷадвали 11. - Арзёбии иқтидори инноватсионӣ аз рӯи меъёрҳо бо индексҳо

№ п.п	Меъёрҳои (чӯзҳо - омилҳои) баҳодиҳии иқтидори инноватсионии МТОК	Индекси мутахидшавӣ бо нишондиҳанда
1.	Таъминоти кадрӣ фаъолияти инноватсионӣ	J_H
2.	Фаъолияти маъмурию идоракунӣ	J_{AY}
3.	Фаъолияти илмӣ – тадқиқотӣ	J_N
4.	Таъминоти молиявӣ фаъолияти инноватсионӣ	J_F
5.	Самаранокии омодамоии кадрҳо барои фаъолияти таълимии инноватсионӣ ва иқтисодиёт	J_{EK}
6.	Самаранокии фаъолияти илмӣ инноватсионӣ	J_{ENI}
7.	Фаъолияти таълимӣ	J_O
8.	Таъминоти моддӣ – техникаи фаъолияти инноватсионӣ	J_M
9.	Дастгирии фаъолияти инноватсионӣ бо пойгоҳи иттилоотӣ	J_{IV}
10.	Иқтидори зехнии МТОК	J_{IP}
11.	Таъминоти маркетинги фаъолияти инноватсионӣ	J_{MO}
12.	Таъминоти инвеститсионии фаъолияти инноватсионӣ	J_{IO}

Сарчашма: Ашмарина С.И., Плаксина И.А., Оценка инновационного потенциала высших учебных заведений // Управление экономическими системами. Инновации. Инвестиции. 2013. № 11 (59)

Бартарияти равиши аввал соддагии он аст. Моҳиятан иқтидори инноватсионӣ ҳангоми истифодаи он иборат аст аз маҷмӯи захираҳои иқтисодие, ки барои фаъолияти инноватсионӣ таъин шудаанд. Маҳз ҳамин тавр иқтидори инноватсионӣ дар концепсияи ҳукумати муайян карда мешавад. Ҳамин тариқ, андозаи иқтидори инноватсионии ташкилот ҳангоми шарҳи анъанавӣ бо формулаи зерин тавсиф дода мешавад:

⁸¹ Г. И. Жиц. Инновационный потенциал и экономический рост. Саратов: Саратов. гос. техн. унт, 2000. С.57

$$IP = \sum_{i=1}^n Ri,$$

ки дар он-IP-иктидори инноватсионии системаи иқтисодӣ; R i-захираи намуди i, ки дар фаъолияти инноватсионӣ истифода бурда мешавад; i-намуди захира, ки дар фаъолияти инноватсионӣ истифода бурда мешавад (i=1, 2, 3, ..., n).

Боиси қайд аст, ки марҳилаҳои пешниҳодгардида ва методикаҳои арзёбӣ то ба ҳол иқтидори инноватсионии муассисаи таҳсилоти олии касбиро (МТОК) пурра ва ҳаматарафа арзёбӣ карда наметавонанд. Олимони хориҷӣ ба монанди Владика М.В., Житс Г.И., Кортов С.В., Борисловская Л.Н., Емелянов С.Г., Тсуканова Н.Е., ва ватанӣ Қодирова З.Ҷ., Ибодзода З.Ҷ., ва ғ. иқтидори инноватсионии МТОК-ро аз рӯи иқтидорҳои инноватсионии мавҷуда (фаъолияти таълимӣ, илмӣ-таҳқиқотӣ, байналмиллалӣ, таъминотҳои кадрӣ, моддӣ-техникӣ, молиявӣ) арзёбӣ намудаанд.

Имрӯзҳо равишҳои гуногуни арзёбии иқтидори инноватсионии МТОК мавҷуд ҳастанд. Ба инҳо метавонд дохил намуд:

- арзёбии иқтидори инноватсионӣ аз рӯи схемаи захира (З), вазифа (В), лоиҳа (Л). Моҳияти равиш аз арзёбии омодагии ташкилот ба татбиқи як лоиҳаи нав ё баҳодихии вазъи кунунии ташкилот дар робита бо ҳама ё як гурӯҳи лоиҳаҳои амалишаванда иборат аст⁸²;
- арзёбии иқтидори инноватсионӣ аз рӯи нишондиҳандаи фаъолияти илмӣ-таҳқиқотӣ. Моҳияти равиш: иқтидори инноватсионӣ ҳамчун маҷмӯи меъёрҳои инъикоскунандаи захираҳои ташкилот, тавлиди дониш ва ғояҳо, менечмент ва инфрасохтор баррасӣ карда мешавад⁸³;
- арзёбии иқтидори инноватсионӣ ҳамчун системаи мураккабе, ки намудҳои гуногуни фаъолиятҳоро амалӣ мегардонад. Моҳияти

⁸² Управление организацией: учебник /Под ред. А.Г. Поршнева, З.П.Румянцевой, Н.А. Соломатина. М.: ИНФРА М, 2001. – 669 с.

⁸³ С.В. Кортов. Инновационный потенциал и инновационная активность вузов УрФО. Инновационный менеджмент. 2004, № 1 (29).

равиш: иқтидори инноватсионӣ ҳамчун маҷмуи иқтидорҳои инноватсионии се самти фаъолият ба ҳисоб меравад: таълимӣ, илмӣ-техникӣ ва маъмурӣ ва идоракунии⁸⁴.

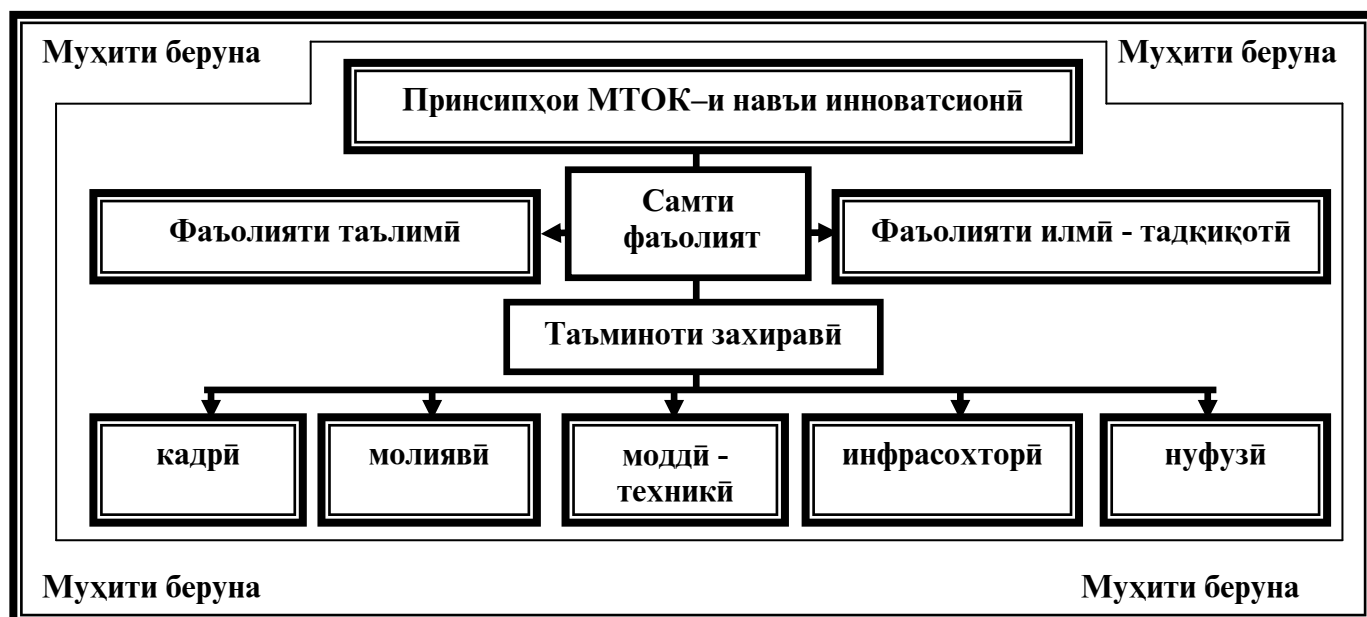
Мубрамияти арзёбии иқтидори инноватсионӣ дар МТОК то ба имрӯзҳо низ мушоҳида карда мешавад, зеро он равишҳои мавҷуда оид ба арзёбӣ то ҳол наметавонанд тамоми иқтидори инноватсиониро тавсифкунанда бошанд. Муҳаққиқ ва таҳқиқотчи Ю. Похолков⁸⁵ вобаста ба ин масъала арзёбии иқтидори инноватсиониро дар МТОК аз рӯи 7 принципи мактаби олии навъи инноватсионӣ ва фазои арзёбии меъёри татбиқи онҳо пешниҳод менамояд. Аз рӯи пешниҳоди ин муҳаққиқ МТОК аз рӯи 3 навъи самти фаъолият (фаъолияти таълимӣ, фаъолияти илмӣ–таҳқиқотӣ, фаъолияти маъмурӣ - идоракунии) ва 4 навъи таъминоти захиравӣ (кадрӣ, молиявӣ, моддӣ–техникӣ) ва муҳити беруна (инфрасохтори инноватсионии минтақавӣ) арзёбӣ карда мешаванд. Вобаста ба он, ки то ба ҳол ҳар як муҳаққиқ ва таҳқиқотчӣ, олимон ва таҳлилгарон вобаста ба масъалаи арзёбии иқтидори инноватсионӣ дар МТОК фикру андешаҳои хешро пешниҳод намуда, дар ин самт низ корҳои назаррасро ба сомон расонидаанд мо низ дар рисолаи хеш қарор додем МТОК–и ҷумҳуриро аз рӯи равиши методологии арзёбии иқтидори инноватсионӣ бо воситаи ин 7 принципи МТОК-и инноватсионӣ (бо тағйиру иловаҳои назаррас) арзёбӣ намоем (ниг.ба расми 5).

Тафовути равиши арзёбии иқтидори инноватсионии мо аз рӯи принципҳои пешниҳодгардида аз принципҳои пешниҳоднамудаи муҳаққиқ Ю. Похолков дар он аст, ки дар принципҳои қайд намудаи ӯ аз рӯи 3 навъи самти фаъолият, 3 навъи таъминоти захиравӣ ва 1 омили муҳити беруна арзёбӣ мешаванд ва принципҳои пешниҳоднамудаи мо бошад аз рӯи 2 навъи самти фаъолият (фаъолияти таълимӣ, фаъолияти

⁸⁴ Начаркин В.А. Анализ формирования и оценки инновационного потенциала высшей школы // Альманах «Продуктивное образование»: проекты в продуктивном образовании. М.: Экшэн, 2005. □ Вып. 5. с. 103 -109.

⁸⁵ Ю. Похолков. Опора на семь принципов. Критерии университетов инновационного типа с точки зрения профессионалов высшей школы. // Поиск. 2006, № 12, с. 56.

илмӣ- таҳқиқотӣ), 5 навъи таъминоти захиравӣ (кадрӣ, молиявӣ, моддӣ-техникӣ, инфрасохторӣ ва нуфузӣ) арзёбӣ карда мешаванд.

Ин равиши пешниҳодгардидаи мо имконият медиҳад, ки:

- ҳар як самти фаъолият ва таъминоти захиравии МТОК дар алоҳидагӣ арзёбӣ карда шавад;
- захираҳои истифоданошуда барои рушд ва ташаккулдиҳии иқтисодии инноватсионӣ дар муассиса ошкор карда шавад;
- барои самаранок истифода бурдани иқтисодии инноватсионӣ тавсияҳо дода шавад.

Вобаста ба ин мо 7 принсипи пешниҳодшавандаро барои арзёбии иқтисодии инноватсионӣ дар МТОК ба самти фаъолият ва таъминоти захиравӣ ҷудо намуда, ҳар як принсипро ба 9 қисми дигар тақсим сохта, дар МТОК-и ҷумҳурӣ ҷиҳати арзёбии иқтисодии инноватсионӣ аз рӯи ин принсипҳо таҳлил ва таҳқиқот гузаронидем.

Аз рӯи ин 7 принсипи пешниҳодгардида вобаста ба самти фаъолият ва таъминоти захиравӣ мо метавонем иқтисодии инноватсиониро дар МТОК арзёбии маҷмӯи намудем. Вобаста ба ин ҷиҳати амалисозии усулҳои комплекси арзёбии иқтисодии инноватсионӣ матритсаҳои мантиқӣ омода намуда, ба коршиносон (мумайзгон, экспертҳо) аз ҳисоби роҳбарияти зерсохторҳои МТОК пешниҳод намудем.

Матритсаҳои мантиқӣ аз тарафи онҳо аз рӯи чадвали фосилавӣ, ки аз 4 баҳои сифатнок: (1) паст, (2) миёна, (3) хуб (4) аъло иборат ҳастанд, хонапурӣ карда шуданд. **(замимаи 2)**

Вобаста ба ин иқтисодии инноватсионии муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ (МТОК)-и Ҷумҳурии Тоҷикистон (МТОК аз тарафи муаллиф интихобӣ гирифта шудаанд) аз рӯи самти фаъолият (фаъолияти таълимӣ, илмӣ-таҳқиқотӣ) ва таъминоти захиравӣ (кадрӣ, моддӣ-техникӣ, молиявӣ, инфрасохторӣ, нуфузӣ) арзёбӣ карда шуданд. Барои арзёбӣ ба ҳар як нишондиҳанда аз тарафи коршиносон (мумайзон экспертҳо,) ки аз роҳбарони зерсохторҳои МТОК, корфармоён, мутахассисони корхонаҳои истеҳсоли ва хизматрасон буданд, баҳои дахлдор аз рӯи чадвали фосилавии 1-4 (р) гузошта шуда, коэффитсиенти вазн аз рӯи усули зинанизомӣ⁸⁶ (w) муайян карда шуд. Арзёбии ҳар як МТОК дар алоҳидагӣ гузаронида шуда, натиҷаи он дар шакли чадвал мурағаб сохта шуданд. **(замимаи 3)**

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон: дар арзёбии иқтисодии инноватсионӣ ДМТ дар зиннаи аввал қарор дода шуд, зеро аз рӯи якҷанд принципҳои пешниҳодгардида (фаъолияти таълимӣ, илмӣ–таҳқиқотӣ, таъминоти кадрӣ, моддӣ–техникӣ, молиявӣ) ин муассиса нишондиҳандаи назаррас дорад. Арзёбии ин муассиса аз рӯи 7 принципҳои дар боло номбаргардида гузаронида шуд.

Натиҷаҳои арзёбии иқтисодии инноватсионӣ аз рӯи чадвали баҳогузори зерин муайян карда мешавад:

- 1 – 1,75 баҳои 1 (паст);
- 1,76 – 2,5 баҳои 2 (миёна);
- 2,51 – 3,25 баҳои 3 (хуб);
- 3,26 – 4 баҳои 4 (аъло);

Вобаста ба ин аз рӯи арзёбии гузаронидашуда маълум мегардад, ки вазъи сатҳи иқтисодии инноватсионии ДМТ дар маҷмӯъ ба 3, 3, 3, 3, 2, 2, 4 баробар аст, ки дар он нишондиҳандаи фаъолияти таълимӣ ба баҳои 3,

⁸⁶ Т. Саати. Принятие решений. Метод анализа иерархий. – М.: Радио и связь, 1993. – 320с

илмӣ – таҳқиқотӣ ба 3, таъминоти кадрӣ ба 3, таъминоти моддӣ – техникӣ ба 3, таъминоти молиявӣ ба 2, таъминоти инфрасохторӣ ба 2 ва таъминоти нуфузӣ ба 4 баробар буда, ин гувоҳи он аст, ки сатҳи иқтисодии инноватсионии муассиса дар умум ба баҳои 3 (**хуб**) баробар буда, дар ин самт натиҷаи назаррас дар он мушоҳида мешавад.

Донишгоҳи давлатии тиббии Тоҷикистон ба номи Абуалӣ ибни Сино Сино. Дар баробари ДМТ Донишгоҳи давлатии тиббии Тоҷикистон ба номи Абуалӣ Сино дар самти рушди фаъолияти инноватсионӣ ва ташаккулдиҳии иқтисодии инноватсионӣ корҳои зиёде ба анҷом расонида, то ба имрӯз баҳри дастрасии натиҷаҳои самарнок дар ин самт кӯшиши зиёд намуда истодаанд. Вобаста ба ин иқтисодии инноватсионии ДДТТ ба номи А. Сино аз рӯи 7 принцип дар шакли зерин арзёбӣ карда шуд: вазъи сатҳи иқтисодии инноватсионии ДДТТ ба номи А. Сино аз рӯи арзёбӣ дар маҷмӯъ ба 3, 3, 4, 3, 3, 3, 4 баробар аст, ки дар он нишондиҳандаи фаъолияти таълимӣ ба баҳои 3, илмӣ–таҳқиқотӣ ба 3, таъминоти кадрӣ ба 4, таъминоти моддӣ–техникӣ ба 3, таъминоти молиявӣ ба 3, таъминоти инфрасохторӣ ба 3 ва таъминоти нуфузӣ ба 4 баробар буда, ин гувоҳи он аст, ки сатҳи иқтисодии инноватсионии муассиса дар умум ба баҳои 4 (**аъло**) баробар буда, самти фаъолияти рушди инноватсионӣ дар муассиса қаноаткунанда ба ҳисоб меравад.

Донишгоҳи славянии Русия–Тоҷикистон (ДСРТ). Яке аз муассисаҳои таълимии дигар, ки ба корҳои илмӣ – таҳқиқотии самти инноватсия аҳамияти махсус медиҳад Донишгоҳи славянии Русия–Тоҷикистон ба ҳисоб меравад. Арзёбии ДСРТ низ аз рӯи усули маъмулӣ (фаъолияти таълимӣ, илмӣ–таҳқиқотӣ, таъминотҳои кадрӣ, моддӣ–техникӣ, молиявӣ, инфрасохторӣ ва нуфузӣ) низ гузаронида шуд: сатҳи иқтисодии инноватсионии ДСРТ аз рӯи арзёбӣ дар маҷмӯъ ба 3, 3, 3, 3, 2, 2, 3 баробар аст, ки дар он нишондиҳандаи фаъолияти таълимӣ ба баҳои 3, илмӣ – таҳқиқотӣ ба 3, таъминоти кадрӣ ба 3, таъминоти моддӣ – техникӣ ба 3, таъминоти молиявӣ ба 2, таъминоти инфрасохторӣ ба 2 ва таъминоти нуфузӣ ба 3 баробар буда, ин гувоҳи он аст, ки сатҳи

иктидори инноватсионии муассиса дар умум ба баҳои 3 (**хуб**) баробар мебошад.

Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон (ДДХБСТ). Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон дар минтақаи вилояти Суғд ҷойгир буда, яке аз муассисаҳои таълимии бонуфуз ба ҳисоб рафта, бе шак дар самти рушд додани фаъолияти инноватсионӣ, фароҳам овардани шароит барои бунёди фазои инноватсионӣ хеле фаъол ҳаст. Аз ин рӯ иқтидори инноватсионии ДДХБСТ ҳамчун муассисаи дар он фаъолияти инноватсионӣ дар ҳоли рушд чунин арзёбӣ карда шуд: дар воқеъ сатҳи иқтидори инноватсионии ДДХБСТ аз рӯи арзёбӣ ба 3, 3, 3, 3, 2, 2, 3 баробар аст, ки дар он нишондиҳандаи фаъолияти таълимӣ ба баҳои 3, илмӣ–таҳқиқотӣ ба 3, таъминоти кадрӣ ба 3, таъминоти моддӣ–техникӣ ба 3, таъминоти молиявӣ ба 2, таъминоти инфрасохторӣ ба 2 ва таъминоти нуфузӣ ба 3 баробар буда, сатҳи иқтидори инноватсионии муассиса дар умум ба баҳои 3 (**хуб**) баробар аст, ки ин нишондиҳанда хуб арзёбӣ карда мешавад.

Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ. (ДДК ба номи А. Рӯдакӣ). Дар минтақаи вилояти Хатлон Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А. Рӯдакӣ дар самти фаъолияти таълимӣ ва корҳои илмӣ – таҳқиқотӣ, рушди фаъолияти инноватсионӣ нишондиҳандаи назаррас дорад. Ин муассиса низ бо шакле, ки дигар муассисаҳои дар боло овардашуда арзёбӣ шуданд, арзёбӣ карда шуд:

Аз рӯи арзёбии гузаронидашуда маълум гардид, ки сатҳи иқтидори инноватсионии ДДК ба номи А. Рӯдакӣ аз рӯи принципҳои пешниҳодгардида ба 3, 2, 2, 3, 2, 2, 3 баробар аст, ки дар он нишондиҳандаи фаъолияти таълимӣ ба баҳои 3, илмӣ–таҳқиқотӣ ба 2, таъминоти кадрӣ ба 2, таъминоти моддӣ – техникӣ ба 3, таъминоти молиявӣ ба 2, таъминоти инфрасохторӣ ба 2 ва таъминоти нуфузӣ ба 3 баробар буда, сатҳи иқтидори инноватсионии муассиса дар маҷмӯъ ба баҳои 2 (**миёна**) баробар аст, ки ин нишондиҳанда далолат ба он месозад,

ки ДДК ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ корхоро дар самти нишонихандаҳое, ки баҳои 2 (**миёна**) гирифтанд (фаъолияти илмӣ–таҳқиқотӣ, таъминоти кадрӣ, молиявӣ, инфрасохторӣ) ҷоннок намоянд.

Дар маҷмуъ, арзёбии гузаронидашуда, имконият доданд, ки вазъи кунунии иқтисодии инноватсионии МТОК–ҳои ҷумҳури маълум карда шуда, аз рӯи он рейтингҳои муассиса муайян гардад. (ниг ба ҷадвали 12.) Инчунин муайян карда шуд, ки МТОК–и дар марказ ҷойгир буда, (ДМТ, ДДТТ ба номи А. Сино, ДСРТ) аз рӯи нишондихандаҳои иқтисодии инноватсионӣ баҳои хубтар соҳиб гардиданд, ки ин аз пешрафти корҳои онҳо дар самти таълим, илмӣ–таҳқиқотӣ ва рушди фаъолияти инноватсионӣ шаҳодат медиҳад. Месазад, ки дигар МТОК–и ҷумҳури таҷрибаи пешрафтаи муассисаҳои таълимии дар марказ ҷойгирбударо дар самти фаъолияти таълимӣ, илмӣ–таҳқиқотӣ, рушди фаъолияти инноватсионӣ, ташаккулдиҳии иқтисодии инноватсионӣ истифода намоянд.

Ҷадвали 12. - Муайянсозии рейтингҳои муассиса аз рӯи арзёбии сатҳи иқтисодии инноватсионӣ

№	Номгӯи муассисаҳои таълимӣ	Номгӯи меъёрҳо							сатҳи иқтисодии инноватсионӣ (дар маҷмуъ)	Рейтингҳои муассиса
		Фаъолияти таълимӣ	Фаъолияти илмӣ – таҳқиқотӣ	Таъминоти кадрӣ	Таъминоти моддӣ - техникӣ	Таъминоти молиявӣ	Таъминоти инфрасохторӣ	Таъминоти нуфузӣ		
1	ДМТ	3	3	3	3	2	2	4	3	2
2	ДДТТ ба номи А. Сино	3	3	4	3	3	3	4	4	1
3	ДСРТ	3	3	3	3	2	2	3	3	3
4	ДДХБСТ	3	3	3	3	2	2	3	3	3
5	ДДК ба номи А. Рӯдакӣ	3	2	2	3	2	2	3	2	4

Сарчашма: ҷадвали мазкур дар асоси маълумотҳои нишондихандаҳои иқтисодии инноватсионӣ аз рӯи арзёбии МТОК – ҳо ба дастамада аз тарафи муаллиф тартиб дода шудааст.

Аз рӯи маълумотҳои чадвал маълум мегардад, ки аз арзёбии номгӯи меъёрҳо баҳои сатҳи иқтисодии инноватсионии ДДТТ ба номи А. Сино дар маҷмӯъ ба 4 (аъло), ДМТ ба 3 (хуб), ДСРТ ва ДДХБСТ ба 3 (хуб) ва ДДК ба номи А. Рӯдакӣ ба 2 (миёна) баробар гардида, аз рӯи рейтинг мавқеи 1–ро ДДТТ ба номи А. Сино, мавқеи 2 – ро ДМТ, мавқеи 3–ро ДСРТ ва ДДХБСТ ва мавқеи 4–ро ДДК ба номи А. Рӯдакӣ касб намуданд. Аз сабаби он, ки аз рӯи арзёбии номгӯи меъёрҳо ДМТ баҳои баландтар ба даст овард, новобаста аз сатҳи иқтисодии инноватсионии баҳои 3 (хуб) сазовор гардидани аз ДСРТ ва ДДХБСТ пештар гузашт.

Дар адабиёти иқтисодӣ то ба ҳол методикаҳои ба таври умум қабулшудаи таҳлили иқтисодии инноватсионии муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ташаккул наёфтаанд. Дар ин робита ба душворӣ метавон гуфт, то ба ҳол методикае вучуд надорад, ки мавқеи татбиқшуда ва ба таври умум эътирофшударо гирифта бошад.

Вобаста ба натиҷаҳои аз зербоби 2.2. бадастомада чунин натиҷагирӣ ва хулосабарорӣ намудан мумкин аст: 1) барои гузаронидани арзёбии ҳамаҷонибаи иқтисодии инноватсионии МТОК аввалан дастрасӣ ба иттилооти баландсифат талаб карда мешавад. 2) марҳилаҳои методикаи арзёбии иқтисодии инноватсионӣ дар МТОК бо назардошти равишҳои ташаккулёфта муайян карда шуданд. 3) бо истифода аз 7 принциби донишгоҳи инноватсионӣ бо тағйири иловаҳои вориднамуда аз рӯи самти фаъолият ва таъминоти захиравӣ баъзе МТОК бо таври инҳобӣ бо истифода аз баҳои дахлдор аз рӯи чадвали фосилавии 1-4 (р) ва коэффитсиенти вазн аз рӯи усули зинанизомӣ (w) арзёбии маҷмӯӣ карда шуданд.

БОБИ 3. САМТҲОИ АСОСИИ РУШДИ ИҚТИДОРИ ИННОВАТСИОНИИ МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ ОЛИИ КАСБИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

3.1. Тиҷоратикунонии натиҷаҳои фаъолияти илмӣ - техникӣ ҳамчун таъмингари бартарияти рақобатпазири муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ

Яке аз омилҳои асосии татбиқи иқтисодии инноватсионии МТОК ин раванди тиҷоратикунонии натиҷаҳои тадқиқотҳои илмӣ, ки имконияти ба даст овардани бартарияти рақобатпазиро таъмин месозад, ба ҳисоб меравад. Тиҷоратикунонии натиҷаҳои тадқиқотҳои илмӣ ҳамчунин робитаҳои наздикро бо саноату тиҷорат таъмин сохта ба зиёдшавии даромад, болоравии мақоми иқтисодӣ, нуфузӣ, иҷтимоӣ ва моддии МТОК таъсири мусбӣ мерасонад.

Ба назар чунин мерасад, ки афзоиши минбаъдаи «миқдори изофии иқтисодии инноватсионӣ» бо зарурияти тиҷоратикунонии натиҷаҳои тадқиқотҳои илмӣ пайваст аст, яъне гузариш аз мавқеи объективӣ ба субъективӣ он қисми системаи инноватсионӣ, ки иқтисодии инноватсионӣ ва зарурияти амалишавии онро ташкил медиҳад⁸⁷.

Тиҷоратикунонӣ дар худ раванди табдилёбии дониш ба маҳсулот, хизматрасонӣ ва фаъолият, ки бо мақсади гирифтани фоида метавонанд истифода шаванд, таҷассум менамояд.

Тиҷоратикунонӣ-ин чорабинии судманди иҷтимоӣ буда, аз амалишавии он тамоми иштирокчиёнаш ба монанди муаллифон, ҳуқуқшиносон, корфармоён, фармоишгарон, ашхоси мусоидгар, истеъмолгарон, сармоягузoron ва давлат манфиат мебинанд⁸⁸.

Дар маҷмӯъ раванди тиҷоратикунонӣ ҷустуҷӯ, арзёбӣ, интиҳоби ояндадор ва коркардхоро мисли натиҷаҳои фаъолияти зеҳнӣ барои молиякунонӣ, ҷалбсозии маблағҳо, нигоҳдошти ҳуқуқии ҳуқуқ ба

⁸⁷ Новикова, Е. Н. Развитие инфраструктуры коммерциализации инноваций / Новикова Е. Н., Парахина В. Н. // Вестник Северо—Кавказского федерального университета. - 2013. - № 2 (35). - С. 258-262.

⁸⁸ Владыка, М.В. Коммерциализация результатов научно-технической деятельности вузов: цели, формы, проблемы// Университетское управление: практика и анализ. - 2009. - № 5 (63). - С. 54-63.

НФИТ, чорисозии он ба истехсолот, инчунин тағйирдиҳӣ дар минбаъда ва ҳамроҳии маҳсулотҳои истехсолшударо пешниҳод менамояд⁸⁹.

Дар ҳоли имрӯз ҳар як донишкадаи илмӣ ва МТОК маҷбур аст бо ҳар роҳе барои худ роҳҳои нави рушдро ҷустуҷӯ намоянд. Яъне дар ин асос тиҷоратикунонии натиҷаҳои илмӣ – тадқиқотӣ бояд ба роҳ монда шавад.

Ба назари мо пайвандгари асосӣ ва калидии рушди фаъолияти инноватсионӣ дар МТОК ин пул ба ҳисоб намеравад, балки омодагии кадрҳо, мутахассисоне, ки метавонанд оқилона тиҷоратикунонии НФИТ ба роҳ монда, бо шарикони хориҷӣ пайваста дар тамос шавад, ихтироот ва тадқиқотҳои худро ба бозорҳои ҷаҳонӣ бароварда тавонанд, ба ҳисоб меравад.

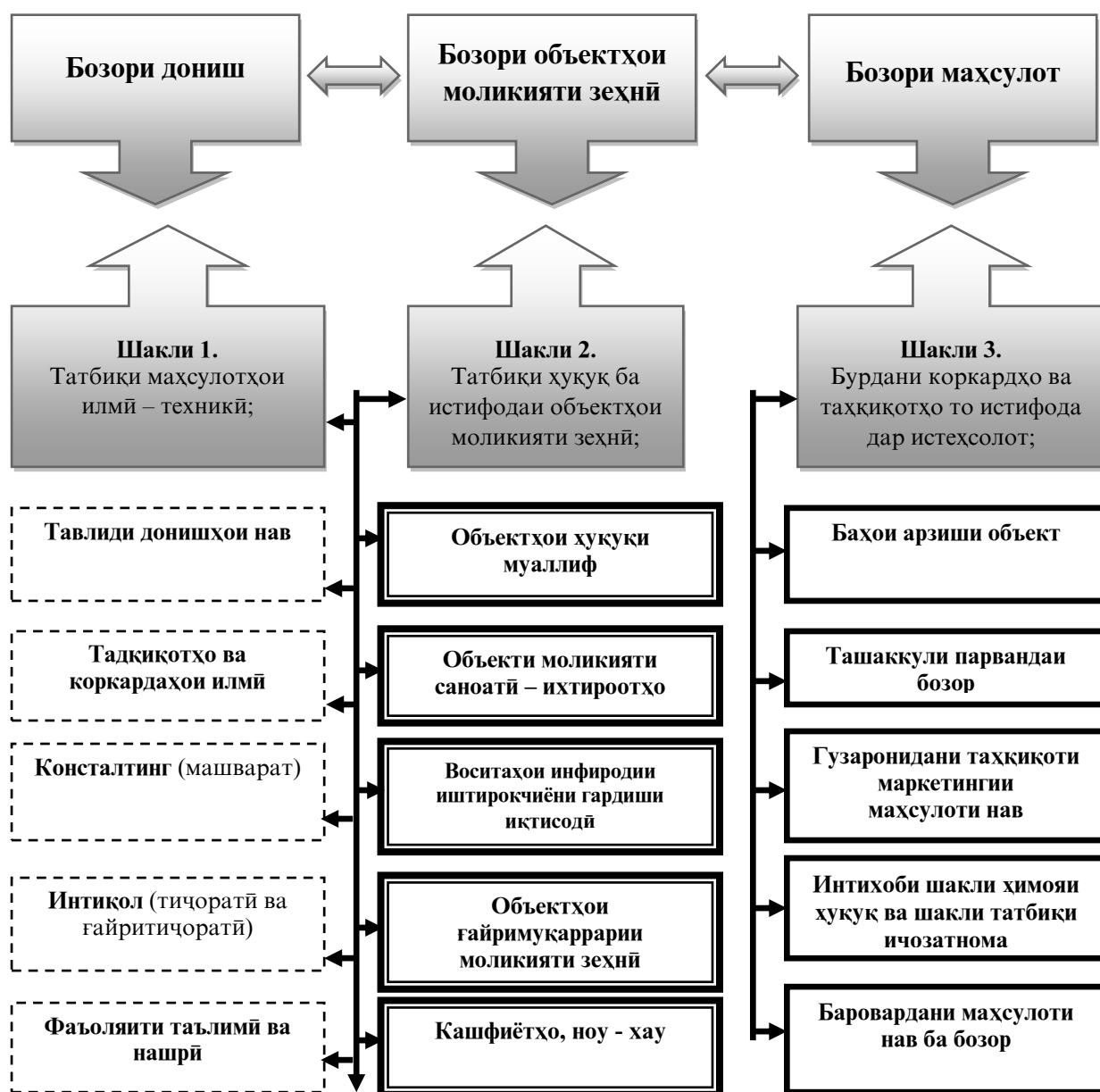
Дар адабиёти иқтисодӣ ва таҷрибаҳои пешрафтаи давлатҳои мутараққӣ дар самти тиҷоратикунонии НФИТ–и МТОК асосан 3 шакли тиҷоратикунонии НФИТ мавҷуд аст: **(ниг. ба расми б)**

- татбиқи маҳсулотҳои илмӣ – техникӣ;
- татбиқи ҳуқуқ ба истифодаи объектҳои моликияти зеҳнӣ;
- бурдани коркардҳо ва таҳқиқотҳо то истифода дар истехсолот.

Дар раванди тиҷоратикунонӣ ҳатман фурушанда ва харидор иштирок менамояд. Дар ин асно нақши фурушандаро аллакай илм мебозад ва дорои ин қудрат низ гардидааст.

Ғояи тиҷоратикунонӣ аллакай фикрҳои роҳбарияти МТОК-ро ҷалб карда истодааст. Онҳо акнун дарк карда истодаанд, ки давлат имрӯз дар ҳолати сарфи маблағ дар ин самт қарор надоранд ва хоҳони дар худ ба душ гирифтани ин таваккалро нест. Давлат акнун шарикони ягона барои иштирокдорони раванди табдилдиҳии натиҷаи тадқиқот ба мол ҳисобида намешавад. Вале дар ягон кишвар тиҷоратикунонӣ бе дастгирии давлатӣ наметавонад васеъ инкишоф ёбад.

⁸⁹ Майкова, С.Э. Коммерциализация результатов научно— исследовательской деятельности как основной фактор инновационного развития национально—исследовательских университетов / Майкова С.Э., Головушкин И.А. // Известия высших учебных заведений. Поволжские региональные общественные науки. - 2012. - № 4. - С. 110—112

Расми 6. Шаклҳои тиҷоратикунонии НФИТ

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон пайдо намудани харидор барои раванди тиҷоратикунонии НФИТ–и МТОК хеле ва хеле мушкил аст. Корхонаҳои саноатӣ, ки бояд нақши харидорро иҷро намоянд, ба таҳқиқотҳои муассисаҳои таҳсилоти олии он қадар таваҷҷуҳ зоҳир наменамоянд. Онҳо дар мадди аввал таҳқиқотҳо ва пешравӣҳои давлатҳои хориҷиро дар худ истифода месозанд, ки ин яке аз сабабҳои рушд накардани раванди тиҷоратикунонии НФИТ дар МТОК боқӣ мемонад.

Яке аз механизмҳои ташаккули муҳити тиҷоратикунонӣ дар МТОК таъминоти инфрасохторӣ ба ҳисоб меравад, ки он ташкили сохторҳои

махуси ташкилӣ, марказҳо, агентҳо ва фондҳо дар назар дорад, ки ба чунин равандҳо нигаронида шудаанд⁹⁰:

- расонидани кумаки молиявӣ, маркетингӣ, ҳуқуқӣ, кадрӣ, иттилоотӣ ва дигар кумакҳо ба таҳиягарон;
- фароҳам овардани шароити мусоид барои татбиқи фаъолияти инноватсионӣ ва тиҷоратикунони навоариҳо;
- ҳамоҳангсозии фаъолияти инноватсионӣ ва ғайра.

Инфрасохтори инноватсионӣ дар худ маҷмуи субъектҳои фаъолияти инноватсиониро таҷассум менамояд, ки вазифаҳои хизматрасонӣ ва кумак ба равандҳои инноватсиониро иҷро мекунанд.

Аслан ду навъи (моделӣ) асосии бунёди инфрасохтори инноватсиониро аз ҳамдигар ҷудо менамоянд⁹¹:

➤ модели давлатӣ, ки ба татбиқи барномаҳои давлатии рушди соҳаҳои пешрафта бо маблағгузорию бучетӣ ба ташкилотҳо, ки тадқиқотҳои фундаменталӣ ва амалӣ мебаранд, таъя мекунад. Стратегияи рушди инноватсионӣ дар чунин модел татбиқи барномаҳои умумимиллии рушди барномаҳои бисёрсолаи таълимро (пеш аз ҳама таҳсилоти олиро) дар бар мегирад. Ғайр аз ин, дар ин модел ҷалби корпоратсияҳои инноватсионии технологияи хориҷӣ ба иқтисодиёти ватанӣ, пешниҳоди имтиёзҳои назаррас ба тиҷорати миллии илмӣ – техникӣ, ширкатҳои инноватсионии фаъол, ки маҳсулоти соҳаҳои технологияи баландро содир мекунанд, дар назар дошта шудааст;

➤ модели кооперативӣ, ё модели «инноватсияи кушода». Он хусусияти байнидавлатӣ дошта, ба ҳамкорию иштирокчиёни бозори инноватсионӣ таъя мекунад ва сатҳи пасти бюрократизатсия, омезиши самараноки захираҳои дохилии корпоративӣ ва манбаъҳои беруниро дар назар дорад.

⁹⁰ Секерин В.Д., Горохова А.Е. Инновационная среда как фактор эффективности коммерциализации инноваций. // Известия МГТУ «МАМИ». – 2014. - № 2(20), Т. 5. - С.39-43.

⁹¹ Новикова Е.Н., Парахина В.Н. Развитие инфраструктуры коммерциализации инноваций. // Вестник Северо-Кавказского федерального университета. - 2013. - № 2(35). - С.258-262.

Дар шароити имрӯза дилхоҳ модели инфрасохтори инноватсионӣ аз се ҷузъи ҳатмии алоқаманд иборат мебошад, ки ба ин самтҳо нигаронида шудаанд:

1. Ба таъминоти таҳқиқотҳои илмӣ ва инкишофи он;
2. Ба дастгирӣ ва ҳавасмандгардонии тижоратикунонии натиҷаҳои фаъолияти зеҳнӣ;
3. Ба фароҳам овардани шароити зарурӣ барои истехсоли таҳқиқотҳои пешрафта.

Дар идомаи кор мо инфрасохторҳои инноватсионӣ, ки ба тижоратикунонии НФИТ дар МТОК имкон медиҳанд, муфассалан мебинем:

1. **Маркази интиқоли технологияҳо, (МИТ)** ки як қатор чорабиниҳоро оид ба интиқоли технологияҳо, «ноу-хау», таҷҳизот, иттилоот ва дигар манбаҳои моддӣ ва ғайримоддӣ, дорандагони дониш аз бахши коркард то соҳаи татбиқ амалии онҳо амалӣ мегардонад. Пеш аз ҳама он пешрафти тадқиқоти илмиро дар саноат, ки бо истифодаи маблағҳои буҷетӣ бунёд ёфтаанд, метезонад. Яке аз вазифаҳои асосии марказ ба лоиҳаи тижоратӣ табдил додани тадқиқоти илмӣ мебошад;

2. **Технопарк**–комплекси амволиест, ки дар он институтҳои тадқиқотӣ, иншооти саноатӣ, марказҳои тижоратӣ, майдонҳои намоишгоҳ, муассисаҳои таълимӣ, инчунин иншоотҳои хидматрасонӣ муттаҳид гардидаанд. Бо ибораи дигар технопарк -ин ташкилотест, ки аз ҷониби мутахассисон идора карда мешавад, ки ҳадафи асосии он баланд бардоштани некуаҳволии ҷомеаи маҳаллӣ тавассути пешбурди фарҳанги инноватсионӣ, инчунин рақобатпазирии тижорати инноватсионӣ ва ташкилотҳои илмӣ мебошад. Барои ин, технопарк чараҳои дониш ва технологияҳои навро дар байни МТОК, ташкилотҳои илмӣ, ширкатҳои тижоратӣ ва муассисаҳои бозор бармеангезад ва равона мекунад;

3. **Бизнес–инкубатор**–ин ташкилоти бисёрсоҳавӣ мебошад, ки ба дастгирии лоиҳаҳои стартапи ихтирооткорони ҷавон дар тамоми марҳилаҳои рушд аз таҳияи ғоя (идея) то тижоратисозии он сару кор

дорад. Бизнес-инкубатсия бо мақсади таъмин намудани ташкилотҳо бо чунин ҷузъҳои муҳими соҳибкории инноватсионӣ, ба монанди биноҳо, алоқа, таҷҳизоти идоравӣ, таҷҳизот, омӯзиши кормандон, машварат ва ғ. пешбинӣ шудааст;

4. Марказҳои тижоратикунонии корҳои илмӣ–тадқиқотӣ ва таҷрибавӣ –конструкторӣ (КИТТК) ба гурӯҳҳои гуногуни ашхоси ба ҳайати муассисаи таҳсилоти олии дохилшаванда кумак мерасонад. Вазифаҳои марказҳои тижоратикунонии КИТТК аз инҳо иборат мебошад:

- ҷамъоварӣ ва таҳлили маълумот аз рӯи натиҷаҳои фаъолияти илмӣ–тадқиқотӣ, ки аз гузаронидани мониторинги коркардҳои илмӣ–техникӣ хулосабандӣ мегардад;

- бунёд ва рушди пойгоҳи маълумотҳои КИТТК;

- ташкили назорати технологӣ барои ошкорсозии инноватсияҳои тижоратшаванда;

- ташаккули нақшаи тижоратикунонӣ, ки таъминоти ташкилотро бо воситаҳои моддию техникӣ ба роҳ мемонад, инчунин гузаронидани тадқиқотҳои маркетингӣ, патентӣ ва фаъолияти намоишгоҳӣ;

- ташкили базаи лоиҳаҳои илмӣ–техникӣ, ки барои ҷойгиркунӣ ба бизнес-инкубатор ва таҳсил барои татбиқи онҳо гурӯҳҳои иҷрокунандагон пешниҳод карда шуданд;

- сабти ноу–хау, гузаронидани корҳои патентӣ, патенткунонии инноватсияҳо ва бастании шартномаҳои иҷозатномавӣ (литсензионӣ);

- интиқоли маълумотҳо дар бораи навоариҳо ба ҷоп барои феҳристи коркардҳо ва таҳқиқот;

- интиқоли КИТТК бузург ва лоиҳаҳо барои татбиқи самаранок, ки барои бунёди корхонаҳои хурди инноватсионӣ лозиманд, инчунин ҷалби маблағҳои фондҳо ва бонкҳо.

5. Корхонаҳои хурди инноватсионӣ (КХИ) шакли мушаххаси тижоратикунонии инноватсияҳо барои ташкилотҳо мебошанд, ки худ мақсад надоранд, ки навоариҳоро татбиқ кунанд, балки танҳо онро эҷод мекунанд. Ба инҳо дохил мешаванд МТОК, институтҳои илмӣ –

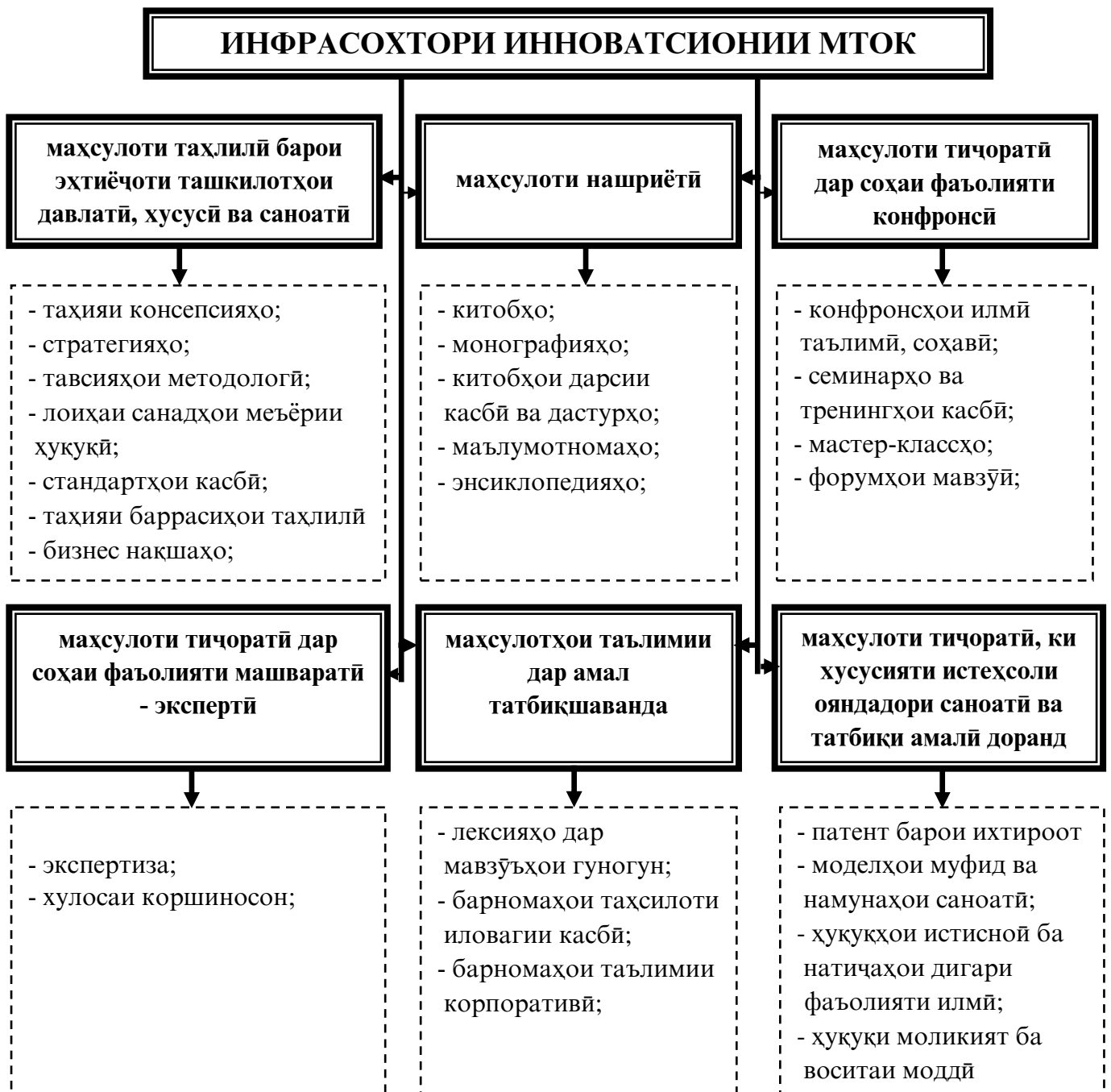
тадқиқотӣ, институтҳои АИ ва ғайра. Дар заминаи КХИ натиҷаҳои фаъолияти илмию техникии МТОК ба сатҳи саноатӣ оварда мешаванд. Чунин корҳо ба таври назаррас ҷолибияти инноватсияро барои санҷиши минбаъдаи онҳо дар корхонаҳои калони саноатӣ баланд мебардорад.

Аз рӯи маълумоти овардашуда, яъне инфрасохторҳои, ки дар МТОК ба тичоратикунонии НФИТ имкон медиҳанд, ба хулосае омадан мумкин, ки МТОК-и ҷумҳуриро мебояд пайи такмили ин инфрасохторҳои худ машғул гарданд. Агар дар пойгоҳи муассиса яке аз ин инфрасохторҳо мавҷуд набошад, бо истифода аз тамоми имконот (сараввал аз оmodасозии ҳуҷчатгузориҳои меъёри ҳуқуқӣ) ва манбаҳои маблағгузори (вазъи молиявӣ) ин инфрасохтори инноватсиониро дар заминаи худ таъсис ва такмил диҳанд ва ё ҳадди ақал дар нақшаи дурнамои инноватсионии худ барои таъсисаш дар оянда онро ҷойгир созанд.

Инфрасохторҳои инноватсионии МТОК метавонанд номгӯи зерини маҳсулоти тичоратишавандаро, ки аз ҷониби онҳо дар асоси фаъолияти илмӣ–тадқиқотӣ ба даст меояд, пешниҳод намоянд: (ниг. ба расми 7)

- ❖ маҳсулоти таҳлилӣ барои эҳтиёҷоти ташкилотҳои давлатӣ, хусусӣ ва саноатӣ;
- ❖ маҳсулоти нашриётӣ;
- ❖ маҳсулоти тичоратӣ дар соҳаи фаъолияти конфернсӣ;
- ❖ маҳсулотҳои таълимии дар амал татбиқшаванда;
- ❖ маҳсулоти тичоратӣ дар соҳаи фаъолияти машваратӣ – экспертӣ;
- ❖ маҳсулоти тичоратӣ, ки хусусияти истехсоли ояндадори саноатӣ ва татбиқи амалӣ доранд.

Дар асл агар назар афканем, барои пешниҳоди номгӯи маҳсулоти тичоратишаванда ки аз ҷониби МТОК-и ҷумҳурӣ дар асоси фаъолияти илмӣ–тадқиқотӣ ба даст меояд, инфрасохторҳои инноватсионии онҳо иқтидору имконият доранд.

**Расми 7. Номгӯи маҳсулотҳои тичоратишавандаи МТОК
(таҳияи муаллиф)**

Аксарияти МТОК-и пешрафтаи ҷумҳурӣ (ДМТ, ДДТТ ба номи А. Сино, ДТТ ба номи М. Осимӣ, ДДТТ, ДАТ ба номи Ш. Шохтемур, ДСРТ, ДДХБС) дар зерсохторҳои инноватсионии дар ихтиёрдоштаи хеш дар шароити имрӯза дар асоси фаъолияти илмӣ-таҳқиқотӣ маҳсулотҳои тичоратишавандаро метавонанд дар намуди маҳсулоти таҳлилӣ барои эҳтиёҷоти ташкилотҳои давлатӣ, хусусӣ ва саноатӣ, маҳсулоти нашриётӣ, маҳсулоти тичоратӣ дар соҳаи фаъолияти конфронсӣ,

маҳсулотҳои таълимии дар амал татбиқшаванда, маҳсулоти тиҷоратӣ дар соҳаи фаъолияти машваратӣ-экспертӣ, маҳсулоти тиҷоратӣ, ки хусусияти истеҳсоли ояндадори саноатӣ ва татбиқи амалӣ доранд, ба муҳити дохила (таҳқиқгарон, таҳиягарон, ҲПО, ихтирокорон ва муҳаққиқони ҷавон) ва беруна (корхонаҳои саноатӣ, хизматрасон, соҳибкорони хусусӣ) пешниҳод созанд. Барои таҳия ва истеҳсоли ин маҳсулотҳои тиҷоратишаванда вазъи ҳозираи молиявии МТОК-и ҷумҳурӣ имконият медиҳад.

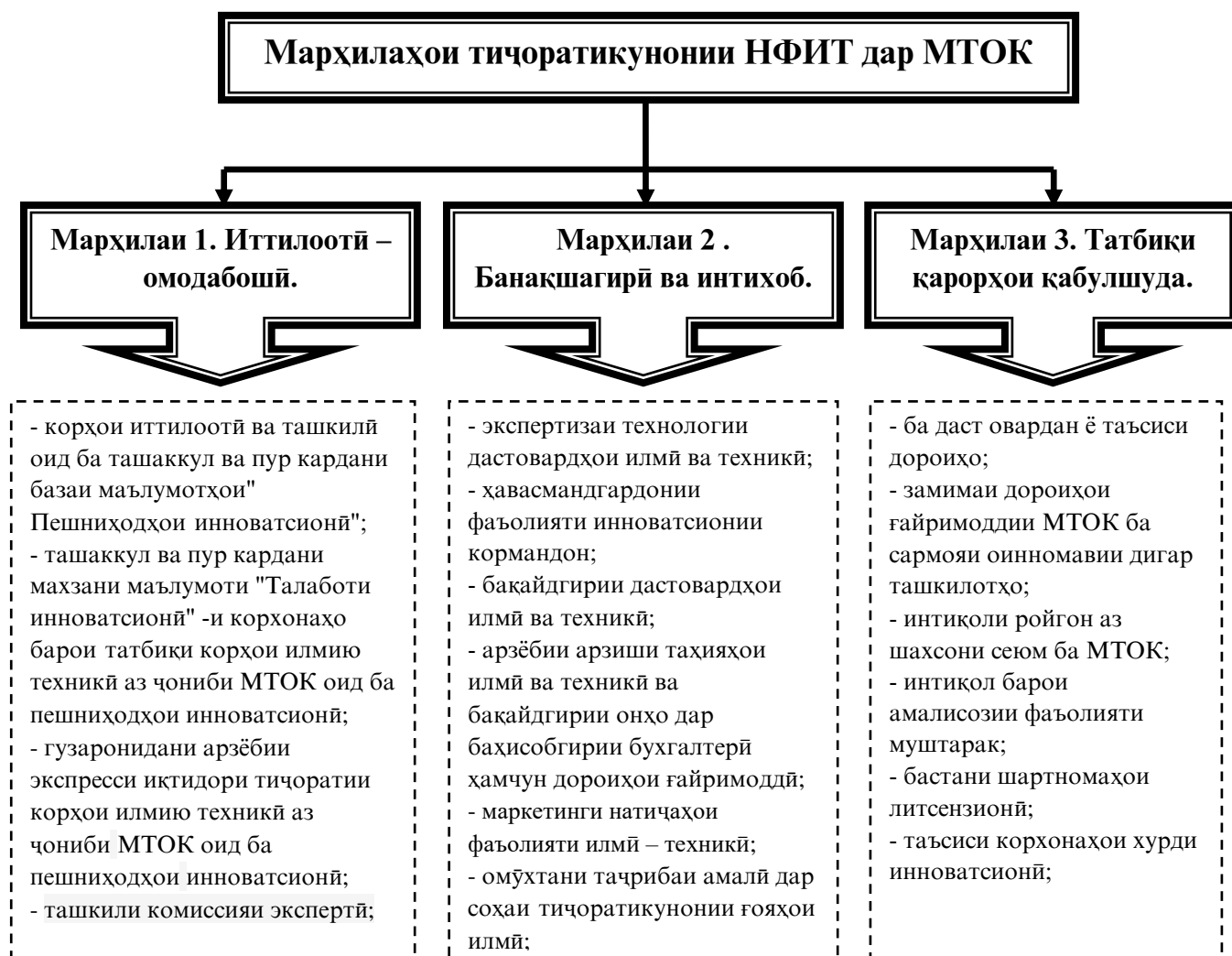
Ҷиҳати таъмини бартарияти рақобатпазирӣ дар бозори хизматрасониҳои таълимӣ ва боло бурдани рейтинги худ МТОК дар шароити муосир дар аҳамияти афзояндаи фаъолияти худ, ки ба тиҷоратикунони натиҷаҳои фаъолияти илмию техникӣ бо роҳи пешниҳод намудани маҳсулотҳои илмиасоси рақобатпазир ба бозор нигаронида шудааст, бештар аҳамият медиҳанд.

Одатан раванди тиҷоратикунони НФИТ дар МТОК аз рӯи 3 марҳилаи асосӣ ба роҳ монда мешавад: (ниг. ба расми 8)

1. марҳилаи 1-ум иттилоотӣ омодабошӣ. (таҳқиқ ва таҳлили вазъи ФИТ дар МТОК);
2. марҳилаи 2-юм банақшагирӣ ва интиҳоб. (табдил додани ҳадафҳои умумӣ ба самтҳои мушаххаси кор. Амалҳо ва нишондиҳандаҳои мушаххас);
3. марҳилаи 3-юм татбиқи қарорҳои қабулшуда. (таҳияи роҳҳои самараноки расидан ба ҳадафҳо, вазифаҳо, фаъолиятҳо. ва ғайра).

Иттифоқҳои стратегии шакли муассиртарини ҳамкорӣ ва ҳамгирии корхонаҳо ва ширкатҳои саноатӣ, институтҳои тадқиқотӣ ва МТОК мебошанд. Корхонаҳои саноатӣ дар худ норасоии фаъолияти инноватсиониро ба хубӣ дарк мекунанд ва барои аз худ кардани технологияҳои сабӣ мекунанд, ки ба онҳо ҷойгузини воридотро фароҳам оварда, рақобатпазирии онҳоро баланд бардоранд. Дар ин раванд МТОК ва ташкилотҳои илмӣ, ки бонкҳои маълумоти пурқувват дар

борои таҳияҳои нави умедбахши лоиҳаҳои инноватсионӣ доранд, омодаанд онҳоро ба саноат интиқол диҳанд.

Расми 8. Марҳилаҳои раванди тижоратикунонии НФИТ дар МТОК (таҳияи муаллиф)

Дар шароити имрӯза дар раванди тижоратикунонии НФИТ дар МТОК-и ҷумҳурӣ чунин мушкилотҳо мавҷуд ҳастанд:

- маҳдуд будани талабот аз тарафи субъектҳои иқтисодӣ (корхонаҳо ва ташкилотҳо) ба коркардҳои илмӣ-таҳқиқотӣ;
- ба кадрӣ кофӣ рушд ва амал накардани инфрасохторҳои инноватсионии МТОК;
- ҷалби нокифояи маблағҳои ғайрибюджетӣ ва сармоягузори (сармоягузори хусусӣ) ба корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ. Сабаб дар он аст, ки дар ҳоли ҳозир сармоягузори хусусӣ барои гузоштани

маблағ ба таҳқиқотҳои илмӣ, ки дар раванди он ғояҳои нав бояд ба мол ва маҳсулот табдил ёбанд омода ва ҳавасманд нестанд. Диккати онҳоро аллақай мол ва маҳсулоти омодашуда ҷалб намоёнд ва тадқиқоти дар он гузаронидашуда ба онҳо он қадар муҳим нест.

- нокифоя будани рушди муносибатҳо дар доираи шароити давлат бо бахши хусусӣ дар раванди тиҷоратикунонии НФИТ. Дар ин раванд давлат бояд баҳри дастгирии фаъолияти инноватсионии МТОК сармоягузори хусусиро баҳри маблағгузорӣ ба самти корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ ҷалб намоёнд.

Вобаста ба ин масъала мо чунин мешуморем, ки баҳри ҷалби харидорони беруна (корхонаҳои истеҳсоли ва хизматрасон) ва иштироки онҳо дар раванди тиҷоратикунонии натиҷаҳои фаъолияти илмӣ-техникӣ МТОК-и ҷумҳурӣ чунин корҳоро анҷом диҳанд:

- гузаронидани таҳқиқоти маркетингӣ дар бозорҳои инноватсионӣ;
- зиёд намудани ҳаҷми маблағгузориҳо ба корҳои илмӣ-тадқиқотӣ аз ҳисоби маблағҳои ғайрибюджетӣ;
- истеҳсоли мол ва маҳсулотҳои ба маҳсулоти бозорҳои дохила ва хориҷа рақобаткунанда;
- омода ва омӯзонидани менечерони технологӣ;
- харчи зудтар табдил додани ғоя ба натиҷаҳои (мол ё маҳсулоти) тиҷоратишаванда;
- ҷалби мутахассисони соҳибтаҷриба дар раванди корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ;
- бунёди корхонаҳои хурди инноватсионии истеҳсоли дар заминаи МТОК.

Қобил ба зикр аст, ки дар сурати амалисозии ин равандҳо тиҷоратикунонӣ байни МТОК бо муҳити беруна (корхонаҳои истеҳсоли ва хизматрасон) дар ояндаи наздик ба марҳилаи нави рушд дохил хоҳад гашт. Тиҷоратикунонии НФИТ ба тамоми иштирокчиёни он (корхона, МТОК, тоҷирон, соҳибкорон, давлат) манфиат оварда, махсусан барои

МТОК манбаи нави маблағгузори дар самти корҳои илмӣ–таҳқиқотӣ мегардад.

Ғайр аз харидор ва фурӯшанда дар раванди тиҷоратикунонӣ нақши муҳимро инфрасохтори МТОК, ки меҳвари он парки технологӣ аст, мебозад. Дар ҳоли имрӯз дар МТОК–и ҷумҳурӣ ягона инфрасохтори инноватсионӣ, ки ба тиҷоратикунонии НФИТ имкон медиҳад, паркҳои технологӣ (дар якҷоягӣ бо зерсохторҳои худ) ба ҳисоб мераванд.

Мақсади асосии ташкили Парки технологӣ тиҷоратикунонии натиҷаи таҳқиқотҳои илмӣ, хизматрасониҳои мухталифи дар бозори истеъмолӣ талаботдошта ва ба даст овардани фоида мебошад, ки дар ин самт бояд корхонаҳои хурди истеҳсоли низ ташкил карда шаванд. Яъне ҳар як муассисаи таҳсилоти олии касбӣ новобаста аз шакли ташкилию ҳуқуқӣ ва моликият вазифадор аст, ки парки технологияи худро ҳамчун шахси ҳуқуқӣ, ки дорои муҳр ва дигар нишонаҳои шахси ҳуқуқӣ мебошад, дар сохтори худ ташкил намояд. Дар шароити имрӯза бо назардошти талабот ва сиёсати давлатӣ доир ба рушди фаъолияти инноватсионӣ дар ин самт бояд кадрҳои лаёқатманди баландихтисос, серҳаракат ва аз ҳар як наоварию ихтирооти дар сатҳи байналмилалӣ ба вуқӯ омада хабардору интиҳоб ва таъйин гарданд.

Ба мақсад мувофиқ мебошад, ки роҳбарияти МТОК-и ҷумҳурӣ аз таҷрибаи давлатҳои дигар дар ин самт истифода намоянд. Дар ин раванд муассисаҳои таҳсилоти олии касбии байни давлатҳои ИДМ Федератсияи Русия ва Ҷумҳурии Қазоқистон аллақай ба муваффақиятҳои беназир ноил шудаанд. Таъсиси технопаркҳо дар Федератсияи Русия аз солҳои 80-уми асри гузашта оғоз гардидаанд. Бояд ҳар як сафари роҳбарият ва кормандони донишгоҳу донишкадаҳо ба хориҷи кишвар омӯзиши масъалаи мазкурро низ мувофиқи имконият дар бар гирад. Истифодаи маълумотҳо тибқи шабакаи Интернет низ аз фоида холӣ нест. Албатта, ба андешаи мо, дар таъсиси парки технологӣ ва дигар инфрасохторҳои инноватсионӣ (маркази интиқоли технологияҳо, тиҷорат-инкубатор, марказҳои тиҷоратикунонии корҳои илмӣ–таҳқиқотӣ ва таҷрибавӣ-

конструкторӣ, корхонаҳои хурди инноватсионӣ) вазъи молиявӣ донишгоҳу донишкада низ бояд ба инобат гирифта шавад. Шояд ба мақсад мувофиқ бошад, ки дар зинаи аввал паркҳои технологӣ бештар ба хизматрасонӣ мутобиқи оинномаи худ машғул шаванд, ки ғоидаи бештар меоранд ва вобаста ба имкониятҳои молиявӣ ба дастоварда зина ба зина дар доираи нақшаи дурнамо ба таъсиси корхонаҳои хурди инноватсионӣ, ташкили истеҳсолот дар ин самт кӯшиш намоянд. Ба мақсад мувофиқ мебошад, ки паркҳои технологӣ аз ҳисоби буҷети давлатӣ низ маблағгузорӣ карда шаванд. Дар ин раванд муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ чумхурӣ бояд бо Шурои координатсионии назди Вазорати рушди иқтисод ва савдо ҳамкориҳои судманд намоянд. Барои ҳалли масъалаҳои мубрами хароҷоти калони молиявиро талабкунанда мутобиқи Низомнома донишгоҳу донишкадаҳо имконият доранд, ки якҷоя амал намуда, дар асоси саҳмгузорӣ ин ё он таҷҳизот, моликият ва технологияи навро доро шаванд, ки он ба манфиати онҳо хизмат намояд. Дар шароити имрӯзаи чумхурӣ ҳоло ҳам имкониятҳои зиёди харидорӣ намудани объектҳои истеҳсоли хизматрасонӣ мавҷуданд, ки дар мавриди сари вақт харидорӣ намудани онҳо имконияти ташкил ва ташаккули ҳама гуна паркҳо имконпазир мегардад.

Ба андешаи мо, дар ин самт таъсис додани Шурои ҳамроҳсози муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ва ба он ҷалб намудани роҳбарияти муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ ба манфиати ҳар чи беҳтару сифатнок ҳал намудани масъалаҳои ба фаъолияти самаранок оғоз намудани паркҳои технологӣ мебошад. Аз ҷумла, пояи моддию техникаи аксарияти муассисаҳои таҳсилоти ибтидоии касбӣ чумхурӣ нопурра истифода мегардад. Истифодаи пояи моддию техникаи, нерӯи арзони корӣ ва бо ин мақсад мавриди истифода қарор додани техникаю таҷҳизоти онҳо аз манфиат ҳолӣ нест. Барои таъсис додани паркҳои воқеии технологӣ ва дигар инфрасохторҳои инноватсионӣ барои тижоратикунонии НФИТ маблағҳои калон заруранд, ки ин маблағҳо бояд пеш аз ҳама худ донишгоҳу донишкадаҳо бо истифодаи

имконияти аввалиндараҷаи тиҷоратикунонии фаъолият ва хизматрасониҳо ба даст оранд.

Вобаста ба ин тибқи Нақшаи чорабиниҳои Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон⁹² бояд ҳамкориҳои байнипарки технологӣ ва инноватсионии Академияи илмҳо бо паркҳои муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, инчунин ҷиҳати дар истеҳсолот ба роҳ мондани дастовардҳои инноватсионӣ байни Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон ва муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ барқарор карда шаванд.

Дар таҷрибаи ҷаҳонии пешрафти раванди тиҷоратикунонии НФИТ дар МТОК се роҳи асосии интиқол ва тиҷоратикунонии натиҷаҳои фаъолияти таҳқиқотҳои илмӣ ва технологияҳо мавҷуд аст⁹³:

- гузаронидани КИТТК дар асоси фармоишҳои корхонаҳои саноатӣ ва дигар ташкилотҳо;
- иҷозатномадиҳӣ (литсензақунонӣ) ва додани ҳуқуқи патентӣ;
- ташкили ширкатҳои хурд дар заминаи дастовардҳои илмии МТОК.

Аз рӯи пешрафти роҳи 1–ум татбиқи бомуваффақияти КИТТК бо фармоиши корхонаҳои саноатӣ ва ташкилотҳо метавонад боиси ташкили озмоишгоҳҳои муштарак, инчунин марказҳои махсуси илмӣ, таълимӣ ва технологӣ дар муассиса гардад. Дар сурати таъсис ёфтани озмоишгоҳҳои муштарак он метавонад мутахассисони сатҳи касбӣ ва ҷаҳониро ки қодиранд ҳалли масъалаҳои бунёдӣ ва амалии илмиро дар самти эҷоди мавод ва технологияҳои нав барои корхонаҳои саноатӣ ва дигар ташкилотҳои илмии ҷумҳурӣ иҷро намоянд, омода намояд.

Роҳи 2-юм ин иҷозатномадиҳӣ (литсензақунонӣ) ва додани ҳуқуқи патентӣ. Бо истифодаи ин роҳ аксарияти МТОК метавонанд дар худ манбаҳои молиявӣ ва пулии ғайрибуҷетиро созмон дода, сатҳи маблағгузориро ба самти корҳои илмӣ–таҳқиқотии худ ба маротиб афзоиш диҳанд. Ин роҳ дар аксарияти МТОК-и давлатҳои хориҷӣ

⁹² Фармоиши вазири маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 13 феввали соли 2015, № 365

⁹³ О. Г. Дьяченко., С. А. Карев., Пути и проблемы коммерциализации вузовских технологий. Научный журнал «Инновационная Россия, проблемы и опыт», сфера инновации № 6 (104), 2007 с. 15

хамчун манбаи назарраси даромад ба ҳисоб меравад. Масалан, дар портфели патентии Донишкадаи технологии Массачусетси ИМА зиёда аз 3 ҳазар патент мавҷуд аст, ки ин амал соли 2005–ум ба он зиёда аз 50 млн. доллар даромад овардааст. Аммо дар портфели патентии МТОК – чумхурӣ ин нишондиҳанда дар 3 соли охир (2016-2018) зиёда аз 103 патентро (ҷамъи умумии патент, патенти хурд ва патенти аврупоӣ) ташкил доданд. Миқдори зиёди ихтироот ба соҳаҳои «Тиб»-(41,7%), «Химия» (9,7%), «Металлургия»-(8.74%), «Кишоварзӣ»-(7.84%), «Соҳтмон»-(6,8%), «Механика»-(5,82%), «Саноат»-(4,85%), «Физика»-(3,88%), «Барқ»-(3,88%), «Байторӣ»-(1,94%), «Қонеъсозии эҳтиёҷоти ҳаётии инсон»-(1,94%), «Равандҳои гуногуни технологӣ»-(1,94%) ва «Текстил»-(0,97%) рост омаданд⁹⁴.

Роҳи 3–юм ин ташкили ширкатҳои хурд дар заминаи дастовардҳои илмӣ МТОК ба ҳисоб меравад. Аз рӯи ин роҳ тайи 10 солаи охир дар заминаи МТОК – и чумхурӣ (ДМТ, ДАТ ба номи Ш.Шоҳтемур, ДТТ ба номи М. Осимӣ, ДСРТ ва ғ.) ширкатҳои хурд нею балки озмоишгоҳҳо, марказҳои илмӣ-таҳқиқотӣ, институтҳои тадқиқотӣ дар самти бурдани корҳои илмӣ–таҳқиқотӣ дар бахши илмҳои дақиқ, табиӣ ва техникӣ ташкил карда шуданд.

Мушкилоти асосии пешбурди ин 3 роҳи тичоратикунонии НФИТ дар МТОК-и чумхурӣ ба андешаи мо ин норасоии кадрҳо, мутахассисон, олимон ва менечерони соҳибтахассус, ки дониш ва таҷрибаи пешбурди раванди тичоратикунонии НФИТ, идора кардани лоиҳаҳои инноватсиониро дар муассиса дошта бошанд, ба ҳисоб меравад. Барои ҳамин бояд МТОК дар заминаи инфрасохторҳои инноватсионии худ дар доираи лоиҳаҳо, нақша-чорабиниҳо, барномаҳо омӯзиши мутахассисонро дар доираи идораи ширкатҳои хурди инноватсионӣ, асосҳои менечменти инноватсионӣ, оmodасозии менечерони баландихтисос ба роҳ монда, курсҳои махсуси тақмили ихтисосро дар пойгоҳҳои дар самти инноватсия фаъолияткунанда ба роҳ монанд.

⁹⁴ Маҷмӯаи таҳлилии ММПИ – Вазорати рушди иқтисод ва савдои ҚТ. Душанбе 2020. – с.87

Ба андешаи мо хуб мебуд агар ҳамагуна ихтирооту кашфиёт ва навҷӯиву навоарӣ, бахусус фаъолияти Паркҳои технологии назди муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ва илмӣ (дар ин замина дигар инфрасохторҳои инноватсионӣ) аз ҷониби роҳбарони муассисаҳои таълимӣ ва мақомоти дахлдор дастгирӣ ёфта, аз имтиёзҳо бархурдор бошанд. Дар ин самт ҳамчунин ба манфиати кор аст, ки байни Паркҳои технологӣ ва муассисаҳои илмию корхонаҳои саноатӣ ҷиҳати рушди раванди тичоратикунонии НФИТ ҳамкорихои доимӣ мавҷуд бошад.

Вобаста ба ин, аз нуқтаи назари мо ба маврид мебуд агар дар МТОК барои рушди иқтидор ва фаъолияти инноватсионӣ, беҳтарсозии раванди тичоратикунонии НФИТ чунин корҳо мавриди амал қарор дода мешуданд:

1) дар доираи Парки технологӣ ташкилот ва ё марказҳои илмию таҳқиқотӣ, иншооти саноатӣ, муассисаҳои таълимӣ, ҳамчунин иншооти хизматрасониро муттаҳид шуда, бо истифода аз технологияҳои аълосифат барнома ва лоиҳаҳои инноватсионӣ амалӣ гардонида шаванд;

2) ба ташаккул ва такмили низоми тайёр кардан ва баланд бардоштани тахассуси мутахассисон дар соҳаи фаъолияти инноватсионӣ, андешидани чораҳо оид ба дастгирӣ ва ҳавасмандгардонии фаъолияти ихтироъкорӣ ва корҳои патентиву литсензионӣ ба ихтироъкорону навоарони муассисаҳои таълимӣ ҷиҳати дастрасии Шаҳодатномаи муаллифӣ ё Шаҳодатнома дар бораи бақайдгирии давлатии захираи иттилоотӣ, ки ба фехристи давлатии захираҳои иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон дохил мешаванд, дар ҳамкорӣ бо Муассисаи давлатии Маркази миллии патенту иттилооти назди Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидат карда шавад;

3) ба таъсиси заминаи моддию техникӣ ва технологии фаъолияти инноватсионӣ (тичорат-инкубаторҳо, марказҳои иттилоотӣ ва маркетинг, марказҳои трансфераи технологияҳо ва ғайра) диққат дода шуда, барномаҳои инноватсионии муассисаҳои таълимӣ таҳия ва татбиқ мегардид.

Тавре дар боло қайд намудем, дар шароити ҳозира дар МТОК–и ҷумҳурӣ ягона инфрасохтори инноватсионии ба тичоратикунонии НФИТ имкондиҳанда паркҳои технологӣ ба ҳисоб мераванд. Бояд қайд намуд, ки дар МТОК-и Ҷумҳурии Тоҷикистон Паркҳои технологии таъсисдодашуда бо номҳои «**Парки технологӣ**», «**Парки инноватсионӣ-технологӣ**», «**Парки фановарӣ-инноватсионӣ**», «**Парки илмӣ-инноватсионӣ**», «**Парки технологияҳои инноватсионӣ**» таъсис дода шуда, дар мақомоти дахлдор аз қайди давлатӣ гузаштаанд.

Дар заминаи паркҳои технологии МТОК–и пешрафтаи ҷумҳурӣ ҷиҳати рушди раванди тичоратикунонии НФИТ аксаран сеҳҳо, озмоишгоҳҳо, институтҳои илмӣ-таҳқиқотӣ, марказҳои муҳандисию техникӣ, таълимӣ–тренингӣ, ташхисию табобатӣ сару кор доранд ва дар ин самт фаъоланд. Масалан дар доираи парки технологии ДМТ сеҳҳои сангҳои қимматбаҳо, сеҳи хурди замбурӯғпарварӣ, институти илмӣ–таҳқиқотӣ ва дигар озмоишгоҳҳо, ДАТ ба номи Ш.Шоҳтемур озмоишгоҳҳои «**Ихтиология**», «**Лимупарварӣ**», «**Гулпарварӣ**», Институти илмӣ-тадқиқотии «**Биотехнология**», ДТТ ба номи М. Осимӣ маркази муҳандисию техникӣ, озмоишгоҳи «**Энергияи соф**», озмоишгоҳҳои кафедраи «**Технологияи мошинсозӣ, дастгоҳҳои металбурӣ ва олотҳо**», устохонаи таълимии кафедраи «**Истифодабарии нақлиёти автомобилӣ**», ДТТ маркази тренингӣ ва таълимӣ, ДДТТ ба номи А. Сино маркази ташхисию табобатӣ, маркази таълимию-клиникии стоматологӣ, озмоишгоҳи марказии илмӣ-таҳқиқотӣ (ОМИТ), ДДХБС маркази хизматрасонии компютерӣ, маркази хизматрасонии полиграфӣ, маркази хизматрасонии дизайнерӣ, «**ташкилоти ҷамъиятии дастгирии ҳуқуқӣ**», «**агробизнес–консолтинг**», «**аудит–консолтинг**», «**соҳибкор ва менечмент**» «**технологияҳои иттилотӣ–шабакавӣ**», «**омӯзиши афкори иҷтимоӣ–сиёсӣ**», «**ҳамгирӣ, таҳриру тарҷума**», ДДХ ба номи Б. Ғафуров маркази омӯзишӣ таҳқиқотии технологияи компютерӣ, корҳои таъмирӣ, хизматрасонии техникӣ матбаавӣ-рекламавӣ ва такмили омӯзиши забонҳои хориҷӣ, сеҳи таълимӣ истехсолии дӯзандагӣ ва ҳунароҳои

миллӣ ва дар дигар МТОК ба амсоли инҳо ба раванди тичоратикунонии НФИТ машғул ҳастанд. Дар ин замина МТОК-и дигари ҷумҳуриро мебояд таҷрибаи ин муассисаҳоро ҷиҳати таъмини бартарияти рақобатпазир ва рушди иқтисори инноватсионӣ марҳила ба марҳила дар худ амалӣ созанд.

Дар доираи таҳлилҳои гузаронидашуда маблағҳое, ки аз тичоратикунонии НФИТ тайи солҳои 2019–2021 МТОК-и ҷумҳурӣ ба даст овардаанд муайян карда шуданд. Аммо он маблағҳои бадастомада аз тичоратикунонии НФИТ дар МТОК тақрибан дар алоҳидагӣ аз 60 ҳаз.сомонӣ то 240 ҳаз. сомонино ташкил медиҳанд, ки агар онро ба тичоратикунонии НФИТ-и МТОК давлатҳои мутарракӣ (ИМА, ИА) қиёс созем он тамоман маблағи ночиз аст. Масалан Маркази технологияҳои инноватсионии Донишкадаи технологии Массачусетси ИМА давоми 1 сол раванди тичоратикунонии НФИТ худро дар ҳаҷми 10 млн.доллари амрикоӣ ба роҳ монда, дасти кам 3–3,5 млн. доллар фоида мегирад⁹⁵.

Сабабҳои паст будани нишондиҳандаҳои асосии тичоратикунонии НФИТ дар МТОК аз суғт рушд намудани иқтисори инноватсионии онҳо пайдо гардидааст. Ғайр аз ин дар МТОК-и ҷумҳурӣ рушд ва тақмили назарраси инфрасохторҳои инноватсионӣ, ки ба раванди тичоратикунонии НФИТ имкон медиҳанд, кам ба ҷашм мерасанд ва қонеъкунанда нестанд. Аз таҳлилҳои гузаронида мо ба хулосае омадем, ки омилҳои таъсиррасон ба раванди тичоратикунонии НФИТ ва паст будани нишондиҳандаҳои асосии тичоратикунонӣ дар МТОК инҳо ба ҳисоб мераванд:

✓ таҳқиқотҳои илмӣ ва кашфиётҳои МТОК аксар вақт аз эҳтиёҷоти баҳши воқеӣ ҷудо гардидаанд ва дар қорқардҳо ва истехсолоти қорхонаҳои саноатӣ истифода намегарданд;

⁹⁵ The United States of Innovation: Ranking the States (And a District) For Innovation. Available at: <http://www.fastcompany.com/3007772/united-states-innovation-ranking-states-and-districtinnovation>. (accessed 20.04.2021).

✓ фаъолияти таҳиягарон ва субъектони инфрасохтори инноватсионии аксар вақт танҳо ба таври расмӣ ба тиҷоратикунонӣ нигаронида шудаанд, аммо дар асл амалӣ гардонида намешаванд;

✓ як шакли муайяни раванди тиҷоратикунонӣ аз сабаби паст ва суст будани алоқамандии субъектҳои инфрасохтори инноватсионӣ дар МТОК вучуд надорад;

✓ нақшаи тиҷоратикунонии НФИТ, номгӯи маҳсулотҳои тиҷоратишаванда, шакли тиҷоратикунонӣ қариб, ки дар ягон нақша – чорабиниҳои инфрасохторҳои инноватсионии МТОК – и ҷумхурӣ (**паркҳои технологӣ**) ва нақшаи дурнамои инноватсионии онҳо вохӯрда намешавад;

✓ дар МТОК системаи самараноки ангезасозӣ ва ҳавасмандгардони муҳаққиқон барои тиҷоратикунонӣ дида намешавад. Аз ин рӯ муҳаққиқон, ихтирооткорон ва лоиҳасозони ҷавон аз раванди тиҷоратикунонӣ ҳавасманд нестанд ва барои пешрафти ин раванд бо хоҳиши худ саъй ва кӯшиш намекунанд;

✓ дар инфрасохторҳои инноватсионии МТОК фаҳмиш ва маданияти соҳибкорӣ, тиҷоратикунонӣ ба қадри кофӣ рушд накардааст ва аз ин рӯ ин раванди тиҷоратикунонии НФИТ тараққӣ нокарда боқӣ мемонад.

Боиси қайд аст, ки танҳо дар сурати бартарафсозии камбудихои дар боло номбаргардида ва бартарафсозии омилҳои таъсиркунанда ба тиҷоратикунонии НФИТ дар МТОК давра ба давра ин раванд рушд хоҳад кард ва танҳо дар он вақт он метавонад бартарияти рақобатпазирии МТОК-ро таъмин ва кафолат диҳад.

Барои тиҷоратикунонии самарабахши НФИТ зарур аст, ки МТОК инфрасохтори системавии интиқоли дониш ва технологияро аз бахши давлатӣ ба соҳаи саноат ташкил намояд, ки он ба афзоиши шумораи дархостҳо барои ихтироот бо иштироки озмоишгоҳҳои давлатӣ ва МТОК-и миллӣ, афзоиши шумораи патентҳои барои онҳо додасуда ва афзоиши хароҷоти бахши хусусӣ барои дастгирии таҳқиқотҳои илмӣ дар МТОК мусоидат мекунад.

Дар қисмати хулоса инро қайд месозем, ки таъминоти бартарияти рақобатпазирӣ ва рушди иқтисодии инноватсионии МТОК–и Ҷумҳурии Тоҷикистон аз тичоратикунонии НФИТ вобастагии мустақим ва бевосита дорад.

Аз таҳлили маводи дар зербоби 3.1 матраҳшуда чунин хулосабарорӣ намудем: 1) омилҳо ва мушкилотҳои, ки ҳангоми тичоратикунонии НФИТ дар МТОК таъсир мерасонанд муайян ва муқаррар карда шуданд, ки ба инҳо дохил мешаванд: таҳқиқотҳои илмӣ ва кашфиётҳои МТОК аксар вақт аз эҳтиёҷоти баҳши воқеӣ ҷудо гардидаанд ва дар коркардҳо ва истеҳсолоти корхонаҳои саноатӣ истифода намегарданд, фаъолияти таҳиягарон ва субъектони инфрасохтори инноватсионии аксар вақт танҳо ба таври расмӣ ба тичоратикунонӣ нигаронида шудаанд, аммо дар асл амалӣ гардонида намешаванд, як шакли муайяни раванди тичоратикунонӣ аз сабаби паст ва суст будани алоқамандии субъектҳои инфрасохтори инноватсионӣ дар МТОК вучуд надорад; 2) инфрасохторҳои инноватсионӣ, ки ба раванди тичоратикунонии НФИТ имконият медиҳанд муайян карда шуданд; 3) номгӯи маҳсулотҳои тичоратишаванда, ки аз ҳисоби фаъолияти илмӣ-тадқиқотии МТОК ба даст меоянд аз ҷониби муаллиф пешниҳод карда шуд; 4) механизмҳои ташаккули муҳити тичоратикунонӣ дар МТОК таъминоти инфрасохторӣ ба ҳисоб меравад ва аз ин рӯ бояд дар пойгоҳи МТОК инфрасохтори инноватсионӣ таъсис дода шавад; 5) марҳилаҳои раванди тичоратикунонӣ муайян ва муқаррар карда шудаанд ва МТОК метавонанд онҳоро ҳангоми пешбурди раванди тичоратикунонии НФИТ дар худ самаранок истифода созанд.

3.2. Таъсис ва такмили инфрасохтори инноватсионӣ ҳамчун омилҳои калидии ташаккули иқтисодии инноватсионӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ

Дар шароити имрӯза барои татбиқи фаъолияти инноватсионӣ дар МТОК инфрасохтори инноватсионӣ нақши калидӣ дорад, зеро барои рушди он таъминоти инфрасохторӣ лозим аст. Инфрасохтори

инноватсионӣ барои фароҳам овардани шароити зарурӣ чихати татбиқи фаъолияти инноватсионӣ дар худ маҷмуи субъектҳои хусусияти моддӣ, технологӣ ва ҳуқуқиро доро мебошад. Вобаста ба ин, дар вазъи кунунӣ МТОК бояд ба тамоми талаботҳои имрӯзаи муассисаи илмӣ ҷавобгӯ бошад ва дорои қудрати истехсоли натиҷаҳои фаъолияти инноватсиониро дошта бошад. Ғайр аз ин он, бояд ба маконе табдил гардад, ки дар баробари пешбурди фаъолияти таълимӣ вазифаи татбиқи фаъолияти илмӣ–таҳқиқотиро пеш бурда тавонад. Инфрасохтори инноватсионӣ имконияти таъмини шароити самаранок чихати ба даст омадани натиҷаҳои баланди фаъолияти илмӣ–таҳқиқотиро доро мебошад ва аз ин рӯ такмили объектҳои он ба сифатнок гардидани ин раванд оварда мерасонад. Дар ин замина ҳар як МТОК барои рақобатпазир гардидан дар бозори хизматрасониҳои таълимӣ ва татбиқи фаъолияти инноватсионӣ дар худ пайваста чихати такмили инфрасохтори инноватсионӣ кӯшиш намояд ва ҳавасманд бошад. Маҳз дар таъсис ва такмили инфрасохтори инноватсионӣ ва иҷрои самараноки мақсад ва вазифаҳои худ он метавонад чунин шароит ба вуҷуд орад, ки муассиса аз чихати молиявӣ таъмин бошад, аз рӯи имконоти худ омодаسازیи сифатноки кадрҳои соҳибтахассусро ба роҳ монда, ҳаҷми маблағгузориҳоро аз рӯи тичоратикунонии натиҷаҳои фаъолияти илмӣ–таҳқиқотӣ бо воситаи объектҳои инфрасохтори инноватсионӣ (технопаркҳо, бизнес-инкубаторҳо ё корхонаҳои хурди инноватсионӣ) ба самти корҳои илмӣ–таҳқиқотӣ ба маротиб зиёд намояд. Ин ҳама ба он оварда мерасонад, ки ба ин васила МТОК метавонад мавқеи (рейтинги) баланди худро дар байни дигар МТОК таъмин созад.

Имрӯзҳо чихати таквияти фаъолияти инноватсионӣ ва рушду ташаккули иқтисодии инноватсионӣ МТОК-ро лозим меояд, ки дар зерсохтори худ инфрасохтори инноватсионӣ таъсис диҳад ва барои такмили он тамоми чораҳо андешида имкониятҳои лозима ва самаранокро ба маврид истифода созад.

Муҳаққиқи иқтисодчӣ Ряховская А.Н. чунин мешуморад, ки ташаккулёбии инфрасохтори инноватсионӣ, ки ҳамчун маҷмуи субъектҳои иқтисодӣ фаҳмида мешавад ва он таъминоти техникӣ, иттилоотӣ кадрӣ, молиявӣ ташкилӣ-методӣ ё дигар дастгириҳои фаъолияти бахшҳои инноватсионии МТОК–ро бо мақсади эҷоди дониш, маҳсулоти инноватсионӣ ва технологӣ ба роҳ мемонад, аз он вобастагӣ дорад, ки кадом марҳилаҳои раванди инноватсионӣ дар амалия татбиқ карда мешаванд: даври пурра ё марҳилаи алоҳидаи он. Маҳз ана ҳамин омилҳо барои ташкили бахшҳои дахлдор дар МТОК ҳамчун асос хизмат мекунанд⁹⁶.

Муҳаққиқони дигар Евсеев Е.С., ва Коновалова М.Е. дар таҳқиқоти худ инфрасохтори инноватсионии МТОК–ро ҳамчун зерсистемаи ҳамгирии системаи миллии инноватсионӣ қайд менамоянд. Ин зерсистема барои муттаҳид кардани манфиатҳои ҳамаи блокҳои он чиҳати баланд бардоштани фаъолияти инноватсионии МТОК таҳия гардидааст. Дарачаи рушди инноватсионӣ ва илмӣ-техникии МТОК, таъсири омилҳои беруна ва дохилӣ, самаранокии фаъолияти инфрасохтори инноватсионии МТОК ба ташаккулёбии афзалиятҳои рақобатпазирии на танҳо муассиса, балки кишвар низ таъсири аввалиндараҷа мерасонанд⁹⁷.

Тавре дар тадқиқоти худ Исмагилов Н.А., Мухамедяров А.М., Хабибрахманова Ю.Р. қайд месозанд, инфрасохтори инноватсионӣ яке аз унсурҳои таркибии системаи инноватсионӣ дар ҳама сатҳҳо мебошад: миллий, минтақавӣ ва барои таъмини фаъолияти самарабахши ин системаҳо пешбинӣ шудааст. Бисёре аз масъалаҳои ташаккул ва арзёбии самаранокии фаъолияти инфрасохтори инноватсионӣ барои рушди соҳибқории инноватсионӣ дар доираи системаи инноватсионии минтақавӣ ё миллий то ҳол кам мавриди омӯзиш қарор дода шудаанд.

⁹⁶ Ряховская А.Н., Инновационная инфраструктура вузов: направление развития// А.Н., Ряховская // Университетское управление: вопросы социальной сферы, 2017 № 2. С. 110

⁹⁷ Ермакова, Э.Э. Система управления интеллектуальной собственностью в вузе / Э.Э. Ермакова // Университетское управление: практика и анализ. 2012. № 3. С. 4-9.

Асоси ташаккул ва арзёбии минбаъдаи фаъолияти системаи инфрасохтори инноватсионӣ дар сатҳи минтақавӣ ё милли масъалаҳои гурӯҳбандӣ, муайян кардани хусусиятҳои муҳими инфрасохтори инноватсионӣ ва унсурҳои он мебошад⁹⁸.

Ғайр аз ин доири ин масъала гурӯҳе аз олимони дигар (Дорошенко, Ю.А., Бухонова С.М., Тумина Т.А.) чунин мешуморанд, ки фаъолияти инфрасохтори инноватсионӣ ба муҳити инноватсионӣ, иқтидори инноватсионии МТОК таъсир расонида, хусусиятҳои сифатӣ ва миқдории онҳоро муайян мекунад. Муаллифон ду ҷузъи фаъолияти инноватсионии МТОК аз ҳам ҷудо намуда, қайд менамоянд, ки ҷузъи захиравӣ афзалиятҳои иқтидориро тавсиф мекунад, ки дар назди МТОК барои ҷалби намудҳои алоҳидаи захираҳо дар раванди фаъолияти инфрасохтори инноватсионӣ шароит фароҳам месозад. Аммо, ҷузъи самаранок ба натиҷаи ниҳой аз татбиқи раванди мушаххаси инноватсионӣ таъсир мерасонад. Гузашта аз ин, вазъи фаъолияти инноватсионии МТОК мустақиман ба самаранокии истифодаи намудҳои мушаххаси манбаъҳо, инчунин тағйирот ва таркиби имконпазири онҳо бо мақсади татбиқи ҳамкориҳои МТОК бо муҳити беруна барои таъмини натиҷаҳои ҳадди аксар таъсир мерасонад. Натиҷаҳои дар фаъолияти инноватсионии МТОК бадастомада асосан аз рӯи вазъи дохилии соҳаи инноватсионии муассиса ва инфрасохтори инноватсионии он муайян карда мешавад⁹⁹.

Ба ақидаи ин олимони мо розӣ шуда, метавонем чунин хулоса кард, ки дар ҳақиқат новобаста аз таъсири омилҳои беруна аксар вақт самаранокӣ ва вазъи рушди фаъолияти инноватсионӣ, инфрасохторҳои инноватсионӣ дар МТОК аз муҳит ва фазои инноватсионии худ

⁹⁸ Исмагилов Н.А., Мухамедяров А.М., Хабибрахманова Ю.Р., Инновационная инфраструктура и ее элементы: опыт систематизации / Н.А. Исмагилов, А.М. Мухамедяров, Ю.Р. Хабибрахманова // Вестник Уфимского государственного университета экономики и сервиса. 2015. № 4. – С. 67 – 68.

⁹⁹ Дорошенко, Ю.А., Бухонова, С.М., Тумина, Т.А. Все для будущего! Теоретико-методологические основы оценки инновационного потенциала вуза / Ю.А. Дорошенко, С.М. Бухонова, Т.А. Тумина // Креативная экономика. 2007. № 11. -С. 48-56.

муассиса сарчашма мегирад ва натиҷаҳои мусбӣ аз он низ ба муҳити дохилии муассиса вобастагии калон дорад.

Бояд қайд созем, ки такмилдиҳии инфрасохтори инноватсионӣ дар МТОК бо назардошти манфиатҳои худӣ муассиса амалӣ гардонидани мешаванд. Махсусан барои такмилдиҳии инфрасохтори инноватсионӣ муассиса ба вазъи иқтисодӣ (молиявӣ), самти таълим ва корҳои илмӣ – тадқиқотӣ, мавҷудияти захираҳои дар ихтиёрдошта ва маҳалли ҷойгиршавии худ аҳамияти аввалиндараҷа медиҳад. Махсусан таҷрибаҳои давлатҳои мутаракқӣ аз ҷумла ИМА нишон медиҳад, ки инфрасохтори инноватсионӣ на барои ҳамаи МТОК якраңг ва бетағйир аст, балки баръакс вай ниҳоят чандир (фасеҳ) аст. Он бо назардошти хусусиятҳои худӣ муассиса амалӣ карда мешаванд: масалан шакли моликият, самтҳои илмӣ ва таълимии аз ҷониби муассиса татбиқшаванда, ҳаҷм ва ҷойгиршавии худудии он ва инчунин мувофиқи хусусиятҳои иқтисодӣ, захиравӣ ва қонунгузори шаҳр ё давлате, ки МТОК дар он ҷойгир аст. Аз ин рӯ, ҷиҳати ташаккул ва такмили инфрасохтори инноватсионӣ, МТОК ба рушди афзалиятнокии он ҷузъҳое, ки ба рисолат, ҳадафҳо ва вазифаҳои он бештар мувофиқанд, диққат медиҳад¹⁰⁰. Дар воқеъ, вобаста ба масъалаи оне, ки рушди фаъолияти инноватсионӣ ва инфрасохтори инноватсионии МТОК аз маҳалли ҷойгиршавӣ вобастагӣ доранд, мо метавонем чунин қайд созем, ки МТОК–е ки дар маркази ҷумҳурӣ шаҳри Душанбе ба монанди ДМТ, ДАТ ба номи Ш.Шоҳтемур, ДСРТ, ДДТТ, ДДТТ ба номи А. Сино, ДТТ ба номи М. Осимӣ, ДТТ воқеъ ҳастанд аз ҷиҳати рушди фаъолияти инноватсионӣ, инфрасохторҳои инноватсионӣ ва иқтидори инноватсионӣ аз МТОК дигар минтақаҳои ҷумҳурӣ, ба монанди ДДК ба номи А. Рӯдакӣ, Донишгоҳи давлатии Данғара, ДТМИК, ДДБ ба номи Н. Хусрав, ДДХ ба номи М. Назаршоев хеле ва хеле бартарият доранд.

¹⁰⁰ Ташкинов А. А. Инновационная инфраструктура университета// Высшее образование в России. 2010. №5. С. 76–81.

Ба андешаи мо дар замони муосир ҳар як МТОК бояд аз тамоми манбаҳо, захираҳои дар ихтиёрдошта (кадрӣ, молиявӣ, моддӣ-техникӣ) ва имкониятҳои дигар барои такмил додани инфрасохтори инноватсионӣ ҷиҳати рушди фаъолияти инноватсионӣ ва таҳкими иқтисодии инноватсионӣ самаранок истифода созад. Ба ин имконот ба назари мо дар ҳоли имрӯз метавонд дохил кард:

➤ ҷалби захираҳои молиявӣ иловагӣ (ғайрибучетӣ) аз ҳисоби иштироки фаъол ва бадастории маблағҳои барои татбиқи лоиҳаҳои байналмилалӣ инноватсионӣ ҷудошаванда;

➤ ҷалби маблағҳои соҳибкорони хусусӣ, корхонаҳои истехсолӣ ва хизматрасон барои татбиқи корҳои илмӣ–таҳқиқотӣ махсусан хусусияти инноватсионидошта;

➤ андешидани тадбирҳои иловагӣ барои ҷонноксозии корҳо дар самти тижоратикунонии натиҷаҳои фаъолияти илмӣ–техникӣ ҷиҳати ҷалби захираҳои иловагии молиявӣ;

➤ фароҳам овардани шароит барои рушди фазои инноватсионӣ дар муассиса ҷиҳати ҷалб ва ташвиқи ХПО, тадқиқотчиён, унвонҷӯён (магистрантон, докторантони PhD) ва худи донишҷӯён барои иштироки фаъол дар ҳама марҳилаҳои раванди инноватсионӣ.

Ба ақидаи ҷамъе аз олимони аслан дар бештари ҳолатҳо 2 навъи инфрасохтори инноватсиониро аз ҳамдигар ҷудо менамоем¹⁰¹:

❖ моддӣ (технопаркҳо, бизнес–инкубаторҳо, марказҳои техникӣ–инноватсионӣ, марказҳои трансфери технологӣ ва ғ.)

❖ ғайримоддӣ (хизматҳо барои ҳифзи моликияти зеҳнӣ, хизматҳо барои таблиғи маҳсулоти зеҳнӣ, аутсорсинги ҷанбаҳои «ғайриинноватсионӣ» фаъолият ва ғ.).

Вобаста ба ин, месазад, ки МТОК-и ҷумҳурӣ дар заминаи худ аз рӯи имконоти молиявӣ инфрасохтори инноватсионӣ моддӣ ба монанди тижорат–инкубаторҳо, марказҳои техникӣ инноватсионӣ маркази

¹⁰¹ Миролобова Т. В., Суханова П. А. Зарубежный опыт развития инновационной инфраструктуры университетов в региональных инновационных системах// Фундаментальные исследования. 2013. №1. С. 215–220

трансфери технологияҳо таъсис дода, ҷиҳати афзоиш додани иқтидори инноватсионӣ онҳоро такмил диҳанд. Дар аксарияти МТОК–и ҷумҳурӣ яке аз навъҳои маъмули инфрасохтори инноватсионӣ-технопаркҳо фаъолият менамоянд, аммо вазъи имрӯзаи фаъолияти онҳо дар бахши рушд ва татбиқи инноватсия дар муассиса қонёкунанда нестанд. Инчунин ҷиҳати рушд ва пурқувватсозии иқтидори инноватсионӣ дар худ МТОК–и ҷумҳурӣ имконият доранд, ки навъи ғайримоддии инфрасохтори инноватсиониро ба монанди хидматҳо барои ҳифзи моликияти зеҳнӣ, хидматҳо барои таблиғи маҳсулоти зеҳнӣ созмон дода, чораҷӯиҳои самаранок ва манфиатборро дар ин самт амалӣ созанд.

Ба ақидаи Волков А.Т. инфрасохтори инноватсионӣ чор ҷузъи фаъолияти зеҳнии МТОК-ро муттаҳид мекунад¹⁰²:

- таҳсилот (барномаҳои таълимии инноватсионӣ);
- иншооти илмию истеҳсоли (бизнес-инкубатори донишҷӯӣ, технопарк, озмоишгоҳҳо ва ғ.);
- сохторҳое, ки фаъолияти инноватсиониро дастгирӣ менамоянд (офисҳои интиқол (трансфер) ва тичоратикунонии натиҷаҳои фаъолияти инноватсионӣ);
- сохторҳое, ки идоракунии фаъолияти инноватсионӣ ва инфрасохтори инноватсиониро таъмин мекунанд.

Дар воқеъ, ба ақидаи мо, муттаҳидсозии ин 4 ҷузъи фаъолияти зеҳнии МТОК ба рушди раванд ва фаъолияти инноватсионӣ ва ташаккули иқтидори инноватсионӣ таъсири мусбат мерасонад. Албатта, дар ин замина муҳаққиқ Волков А.Т. дуруст ва ба маврид ин мисолро овардааст, зеро дар сурати муттаҳидшавии ин 4 ҷузъи асосӣ раванди корҳои инфрасохтори инноватсионӣ дар МТОК ранги дигар мегиранд. Ба назари мо ин ҷузъҳои номбаргардида дар занҷираи фаъолияти инфрасохторҳои инноватсионӣ аз ҳамдигар вобастаанд ва дар сурати рушд наёфтани яке аз ин ҷузъҳо кандашвии занҷира дар назар аст, ки ин

¹⁰² Инновационная инфраструктура вуза: Учебно-методическое пособие/ А. Т. Волков и др. / Под общ. ред. Д. С. Медовникова. М.: МАКС Пресс. 2011. 236 с.

рушди фаъолияти инфрасохтори инноватсиониро дар МТОК коҳиш медиҳад.

Инфрасохтори инноватсионӣ-ин маҷмуи сохторҳое, ки дар татбиқи лоиҳаҳои инноватсионӣ, аз ҷумла пешниҳоди хадамоти идоракунии, моддӣ-техникӣ, молиявӣ, иттилоотӣ, кадрӣ, машваратӣ ва ташкилӣ сахм мегиранд. Ғайр аз ин, инфрасохтори инноватсионӣ ин пайвандгари натиҷаҳои таҳқиқоти илмӣ бо бозор, давлат ва бахши тиҷорати иқтисодиёт мебошад.

Дар шароити имрӯза ҳар як МТОК-и ҷумҳурӣ ҷиҳати таъсиси инфрасохтори инноватсионӣ бояд самти фаъолият, мушкилотҳои дар худ мавҷудбуда, таъминнокии захиравӣ, молиявӣ, кадрӣ, нуфузӣ ва моддӣ – техникӣ, иқтидори рушд додани ин ё он самти инфрасохтори инноватсиониро ба инобат гирад, зеро механизмҳо ва воситаҳои ташаккули инфрасохтори инноватсионии МТОК универсалӣ нестанд. Ғайр аз ин, дар ин ҷо бояд ҷанбаҳои илмӣ, ки метавонад ба рушди системаи инноватсионӣ таъсир расонад ба эътибор гирифта шавад. Инчунин бояд самти кори инфрасохтори инноватсионии МТОК-ро чунин равона кард, ки дар баробари дигар манфиатҳо ва самараҳои меоварда, баланд бурдани мақоми муассиса ва рақобатпазир будани онро дар байни дигар муассисаҳои таълимӣ таъмин карда тавонад.

Тайи даҳсолаи охир ҷиҳати рушд додани фаъолияти инноватсионӣ ва таҳкими иқтидори инноватсионӣ дар МТОК-и ҷумҳурӣ таъсиси инфрасохтори инноватсионии густаришёфта талаб карда мешавад, ки яке аз қисмҳои таркибии он пойгоҳи техникийо технологӣ ба шумор меравад. Баъзе сохторҳои истехсолияю технологӣ, ки аллакай дар замони шӯравӣ таъсис ёфта буданд, ҳоло ҳам вучуд доранд ва зарур аст, ки онҳо барои кор дар шароити иқтисодиёти бозаргонӣ мувофиқ карда шаванд. Сохторҳои дигаре, ки ҷавобгӯии талаботи иқтисодиёти инноватсионии муосир мебошанд, низ бояд дар заминаи МТОК таъсис дода шаванд, аз ҷумла:

➤ технопаркҳо;

- марказҳои инноватсионӣю технологӣ;
- тичорат-инкубаторҳо;
- марказҳои трансфераи технологияҳо;
- бюроҳои конструкторӣ;
- ширкатҳои хурди технологӣ;
- ташкилотҳо оид ба хизматрасонии машваратӣ ва ғайра.

Вазифаҳои асосӣ ва умумии ин сохторҳо таҳлил ва интихоби коркардҳои илмӣ ояндадор барои истифодаи амалӣ ва дар технологияҳо татбиқ намудани натиҷаҳои таҳқиқоти илмӣ, ба марҳилаи намунаи саноатӣ расонидани коркардҳои илмӣ, ба роҳ мондани истехсолоти таҷрибавӣ ва трансфераи технологияҳо, яъне ба маҳсулоти рақобатпазири бозоргир табдил додани натиҷаҳои фаъолияти илмӣ мебошад.

Заминаи ҳуқуқии ташаккули пойгоҳи техникийю технологи инфрасохтори инноватсионӣ дар МТОК Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Парки технологӣ» (соли 2010 таҳти №629) мебошанд. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Парки технологӣ» имконияти таъсиси ҷаҳор намуди Паркҳои технологиро дар МТОК–и ҷумҳурӣ пешбинӣ мекунад: парки инноватсионӣю технологӣ, парки илмӣ (таҳқиқотӣ), технополис ва инкубатор (тичорат-инкубатор). Парки технологӣ дар худ сохторҳои муттаҳидаи илмӣ ва инноватсионӣ, субъектҳои дигари фаъолият дар соҳаи илм ва инноватсия, трансфераи технологияҳо, объектҳои хоҷагидор, ки дастовардҳои илм ва инноватсияро истифода мекунанд, таҷассум менамояд.

Дар инфрасохтори инноватсионии МТОК-и давлатҳои мутараққӣ мавқеи муҳимро марказҳои трансфераи технологияҳо ишғол менамоянд, ки мақсад аз онҳо таъсиси пойгоҳҳои муосири технологӣ, азхудкунии технологияҳои рақобатпазир, интихоби коркардҳои, ки нерӯи тичоратӣ доранд ва тичоратикунонии онҳо, ба гардиши иқтисодӣ (хоҷагӣ) ворид намудани объектҳои моликияти зехнӣ, таъсиси корхонаҳои хурди инноватсионӣ ва дастгирии фаъолияти онҳо мебошад.

Дар така бо мушкилотҳое, ки ҳангоми таъсис ва такмили инфрасохтори инноватсионӣ мавҷуд ҳастанд ва дар ин замина муҳақиқону олимон таҳқиқу таҳлилҳо гузаронидаанд мо, барои таъсис ва такмили инфрасохтори инноватсионӣ дар МТОК-ҷумҳурӣ модели намунавӣ пешниҳод менамоем (**ниг.ба расми 9**). Хусусияти модели пешниҳодшаванда дар он аст, ки дилхоҳ МТОК-и ҷумҳурӣ онро ҳангоми таъсиси инфрасохтори инноватсионӣ дар худ истифода бурда метавонад, зеро дар он самт ва намуди фаъолияти муассиса, маҳалли ҷойгиршавӣ, вазъи молиявӣ, сатҳи касбияти ҲПО, иқтидори кадрӣ, молиявӣ, моддӣ-техникӣ ба назар гирифта шуда, бо таври истисно дар ҳолатҳои мушаххас ҳангоми ба назар гирифтани хусусиятҳои хусусии (инфироидии) рушди МТОК модели пешниҳодшаванда метавонад тағйир ёбад.

Модели пешниҳоднамуда аз маҷмуи унсурҳои сохтори ба ҳам наздик ва вобаста ба монанди технопаркҳо (**парки инноватсионӣ-технологӣ, фановарӣ-инноватсионӣ, илмӣ-инноватсионӣ**), маркази интиқоли (трансфери) технологияҳо, тичорат-инкубатор, марказҳои тичоратикунории КИТТК, ташкилоти илмии донишҷӯён, маркази илмӣ-таҳқиқотӣ, марказҳои инноватсионӣю технологӣ ва маркетингӣ, маркази идора ва ҳифзи моликияти зеҳнӣ иборат мебошад.

Ба ин натиҷаҳои самарнок метавонем дохил намоем: эҷоди коркардҳо ва таҳқиқотҳои инноватсионӣ, такмили бахши ҳифзи моликияти зеҳнӣ, самараноксозии раванди иҷозатномадиҳӣ ва патенткунонӣ, созмон додани фазои инноватсионӣ, беҳтаргардонии вазъи тичоратикунории НФИТ, муносибатҳои густурда бо муҳити беруна ҳам барои ҷалби сармоя ва маблағгузориҳо ва ҳам пешниҳоди молу маҳсулоти рақобатпазир, зиёд намудани маблағҳои муассиса аз ҳисоби манбаҳои ғайрибуҷетӣ.

Расми 9. Модели намунавии таъсиси инфрасохтори инноватсионӣ дар МТОК – и Ҷумҳурии Тоҷикистон (таҳияи муаллиф)

Дар заминаи МТОК-и чумхурӣ тайи 5-10 соли охир инфрасохтори инноватсионӣ дар намудаи паркҳои технологӣ, марказҳои рушди инноватсия, марказҳои рушди касбият ва дастгирии истеъдодҳо, озмоишгоҳҳо, ки дар тобеъияти шуъба ва раёсатҳои илми МТОК қарор доранд, таъсис ёфта, фаъолият намуда истодаанд. Аз вазъи кунунии онҳо ҳангоми бурдани таҳқиқҳои илмии бевосита дар ҳуди муассисаҳо маълум карда шуд, ки на ҳама паркҳои технологӣ ба самти фаъолияти инноватсионӣ нигаронида шудааст ва фаъолияти онҳо низ қонеъкунанда нестанд. Исботи суҳанҳои гуфташуда ин аст, ки ягон парки технологиии МТОК дар заминаи худ корхонаи хурди инноватсионӣ таъсис намодааст, тичоратикунони НФИТ қаноатбахш набуда, иштирокчиёни раванди фаъолияти инноватсионӣ ҳавасманд нестанд, маблағҳои соҳибқорони хусусӣ ва дигар маблағҳо аз ҳисоби манбаҳои ғайрибучетӣ ба корҳои илмӣ – тадқиқотӣ ба қадри имкон ҷалб нашудаанд (бо истисноии иштироки назарногир дар лоиҳаҳои байналмиллалӣ инноватсионӣ), истеҳсол ва тичоратикунони маҳсулоти рақобатпазир қариб дида намешавад, корҳои илмӣ–таҳқиқотии МТОК дар раванди истеҳсолоти корхонаҳои истеҳсолӣ истифода намегарданд ва ғ. Аз ин рӯ пешниҳоди модели намунавӣ аз тарафи муаллиф барои таъсиси инфрасохтори инноватсионӣ дар МТОК дар ин замина замимаи манфиатбор буда метавонад.

Инфрасохтори инноватсионии МТОК бояд ба принципҳои муайян кардани ҳадафҳо, таъминоти захираҳо, дастрасии иттилоот ва фаъолияти инноватсионии олимони тадқиқотчӣ асос ёбад. Иҷрои ин шартҳо фаъолияти устувор ва самараноки инфрасохтори инноватсионии МТОК ва рушди пешрафтаи онро таъмин менамояд.

Имрӯзҳо вазъи фаъолияти инноватсионӣ дар МТОК гувоҳӣ аз он медиҳанд, ки инфрасохторҳои инноватсионӣ дар онҳо ба азнавсозӣ ва такмилдиҳӣ ниёз доранд. Зеро маҳз инфрасохтори инноватсионӣ дар онҳо метавонад барои рушди фаъолияти инноватсионӣ ва боло бурдани

иктидори инноватсионӣ заминаи асосӣ ва калидӣ гузошта, таъсири мусбӣ расонад.

Чихати такмили инфрасохтори инноватсионӣ мо пешниҳод менамоем, ки баъд аз оне, ки дар навбати аввал он сохторҳои дар модели намунавӣ пешниҳодшуда дар МТОК таъсис дода мешаванд ва он инфрасохторҳои инноватсионӣ, ки дар заминаи МТОК-и ҷумхури имрӯзҳо мавҷуд ҳастанд, фаъолиятшон аз рӯи модели рушди инноватсионии «**спирали сегона**» (Triple Helix) ба роҳ монда шаванд. Аз рӯи ин модел пешниҳод мешавад, ки ҳамкориҳои густурда байни МТОК -корхона (тиҷорат)-давлат ба роҳ монда шавад. Аввалин маротиба модели «**спирали сегона**» аз тарафи олими Донишгоҳи Стэнфорди ИМА Генри Итсковитсе пешниҳод шуда буд. Дар така ба таҳқиқотҳои бурдаи олим Генри Итсковитсе дар ин самт мо чунин мешуморем, ки МТОК бо ёрии фаъолияти самарноки инфрасохтори инноватсионии худ диққати корхонаҳои тиҷоратиро бо ёрӣ ва дастгирии давлатӣ пайваста ба корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ, лоиҳаҳои инноватсионии пешниҳоднамуда, додани машваратҳои коршиносӣ, расонидани кумак дар таҳияи нақшаҳои тиҷоратии онҳо ҷалб намуда, маблағҳои онҳоро барои аз лоиҳа, ғоя (идея) ба маҳсулоти рақобатпазир табдил додан (табдили тадқиқоти илмӣ ба лоиҳаи тиҷоратӣ) ҷалб ва самаранок истифода созад. Дар шароити имрӯза беш аз пеш МТОК омили калидии рушди бомуваффақияти иқтисодиёти минтақа гардида истодаанд. Аз рӯи ақидаи Г. Итсковитсе МТОК-и муосир ин на танҳо муассисаи таълимӣ, балки сохтори таҷдид ва ҷамъоварии дониш, нуқтаи ҷаззоб барои зеҳни ҷавонон, барандагони ғояҳо (идеяҳо) мебошанд, ки донишро дар муассиса азхуд мекунанд ва онро ба рӯшноӣ меоранд¹⁰³. Чунин МТОК таҳкурсии ҷомеаи донишбунёд ва пояи модели «**спиралӣ сегона**» ба ҳисоб мераванд. Афзоиши ҳиссаи дониш дар қори корхонаҳои саноатӣ, ташкилотҳои тиҷоратӣ онҳоро ба барандагони дониш табдил медиҳад ва пайвандӣ бо инфрасохторҳои инноватсионии МТОК рушди онҳоро

¹⁰³ В. А. Сергеев. Инновационная миссия университета//Инновации, № 1–2, 2001.

метезонад. Шомил шудан ба системаи истехсол ва татбиқи дониш ба МТОК имкон медиҳад, ки дар паси дигар муассисаҳои илмӣ-таҳқиқотӣ, ки барои рушди технологияҳои нав сару кор доранд, фарқ кунад. Дар шароити кунунӣ дар давлатҳои мутараққӣ МТОК яке аз иштирокчиёни чудонашавандаи модели рушди инноватсионии «спирали сегона» ба ҳисоб рафта ҳамкориҳои ҳамаи иштирокчиён (МТОК, корхона, давлат) ба конфигуратсияи инфрасохтори инноватсионии муассиса таъсир мерасонад. Аз ин рӯ, мо чунин мешуморем, ки татбиқсозии модели «спиралӣ сегона» ба манфиати тамоми иштирокчиёни он (МТОК, корхона, давлат) буда, пешниҳод месозем, ки ҳарчи пештар ин модел дар МТОК – и ҷумҳурӣ барои тақмили инфрасохтори инноватсионӣ амалӣ гардонида шавад ва ё ин ки ба муддати аз 1 то 3 сол ба сифати таҷриба ба роҳ монда шавад.

Бо истифода аз унсурҳои гуногун, ба назари мо инфрасохтори инноватсионӣ дар МТОК метавонанд вазифаҳои муҳимро ҷиҳати рушд ва ташаккулёбии иқтисодии инноватсионӣ иҷро намояд:

- таъминоти иттилоотӣ;
- мусоидат ҷиҳати пешрафти тадқиқотҳои самаранок ва татбиқи лоиҳаҳои инноватсионӣ;
- дастгирии истехсолӣ-технологии фаъолияти инноватсионӣ;
- вазифаҳои шаҳодатномадиҳӣ (сертификатсия) ва стандартикунонии маҳсулоти инноватсионӣ;
- омодаасозӣ, бозомӯзӣ ва тақмили ихтисоси кормандон барои фаъолияти инноватсионӣ;
- ба роҳ мондани хизматрасониҳои машваратӣ (консалтингӣ), муҳандисӣ (инжинирингӣ) ва экспертӣ (коршиносӣ);
- баргузориҳои намоишгоҳҳои маҳсулот ва лоиҳаҳои инноватсионӣ;
- тижоратикунони НФИТ тадқиқодчиёни муассиса.

Мушкилоти имрӯзаи инфрасохтори инноватсионии МТОК Ҷумҳурии Тоҷикистон ин зарурати гузаштан аз мавҷудияти номиналии объектҳои инфрасохторӣ ба истифодаи воқеии онҳо ба ҳисоб меравад.

Сабаби асосии ин мушкилот набудани ҳавасмандгардонӣ барои кори муассири объекти инфрасохторӣ мебошад, зеро ҳаҷми маблағгузори аз буҷети давлатӣ ҷудошуда на ҳамеша бо нишондиҳандаҳои фаъолият дар шакли шумораи лоиҳаҳои татбиқшаванда вобастагӣ дорад.

Натиҷаҳои назарраси аз зербоби 3.2. бадастомадаро метавонд чунин хулосабарорӣ намуд: 1) барои татбиқи фаъолияти инноватсионӣ дар МТОК инфрасохтори инноватсионӣ нақши калидӣ дорад, зеро барои рушди он таъминоти инфрасохторӣ лозим аст. 2) ҷиҳати таъсиси инфрасохтори инноватсионӣ модели намунавии таъсиси инфрасохтори инноватсионӣ дар МТОК пешниҳод карда шудааст. 3) имконоти мавҷудаи МТОК ҷиҳати такмили инфрасохторӣ инноватсионӣ муайян карда шуданд. 4) барои оянда такмили инфрасохтори инноватсионӣ пешниҳод карда шуд, ки МТОК аз рӯи модели “спирали сегона” бо давлат ва тижорат метавонад ҳамкориҳои густурда барпо намояд. 5) ҷиҳати рушд ва ташаккулёбии иқтисодии инноватсионӣ вазифаҳои муҳимми инфрасохтори инноватсионӣ дар МТОК муайян карда шудаанд.

3.3. Такмили механизми дастгириҳои давлатии фаъолияти инноватсионии муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ

Вазъи имрӯзаи илм бе дастгирии давлатӣ ва механизмҳои муайянкунандаи он рушд карда наметавонанд. Аз ҷумла, дар бахши тараққӣ додани системаи миллии инноватсионӣ давлат тамоми субъектҳои худро (дар ин ҷо МТОК) дар бахши пеш бурдани фаъолияти инноватсионӣ водор сохта, дастгирӣ менамояд ва маблағгузорӣ месозад. Иқтисодчиёне, ки дар ин самт корҳои илмӣ намудаанд ба монанди Владика М.В., Житс Г.И., Самарская Н.А., Гунин Н.В., бар он назаранд, ки новобаста аз он, ки баъзе МТОК дар худ мустақилона фаъолияти инноватсионӣ пеш мебаранд, шароитҳо барои ташкили фазои инноватсионӣ фароҳам овардаанд бе дастгирии давлатӣ наметавонанд ба мақсадҳои ниҳонии худ бирасанд. Мо низ ба ақидаи онҳо розӣ гардида, дар рисолаи хеш нақши давлатро дар рушди фаъолияти инноватсионӣ ва

дастгириҳои иқтисодии илмӣ-инноватсионии МТОК-ро мавриди таҳлилу баррасӣ қарор додем. Қайд намудан ҷоиз аст, ки дар дастгирӣ давлат аксарияти ҳолат дар худ вазифаи таъминоти тиҷоратро бо захираи муҳимми раванди илмӣ яъне донишҳои илмӣ мегирад.

Дар шароити муосир давлат барои рушд ва ташаккулёбии фаъолияти инноватсионӣ дар МТОК аз чунин дастгириҳо истифода менамояд:

- кафолати озодӣ ба кашфиётҳои илмӣ-техникии инноватсионӣ;
- таъминоти ҳуқуқии моликияти зеҳнӣ;
- дастгирии маҷмуаи (концепсия) ақидаҳои самаранок дар самти рушди устувори корҳои илмӣ-таҳқиқотии инноватсионӣ;
- дастгирии рақобатпазирии МТОК дар самти илм, техника ва инноватсия;
- ҳавасмандгардонии фаъолияти инноватсионӣ, илмӣ-техникӣ ва рушд додани ҳамкорҳои илмӣ-техникӣ дар самти инноватсия ва навгониҳо;
- дастгирӣ дар самти маблағгузорӣ ҷиҳати бунёди марказҳои моликияти зеҳнӣ дар МТОК, корхонаҳои хурди инноватсионӣ дар тобеияти МТОК, ташаккулдиҳӣ ва мукамалсозии бизнес-инкубаторҳо, технопаркҳо, озмоишгоҳҳо ва инфрасохторҳои инноватсионӣ;
- дастгириҳои ҳамаҷониба ва саривақтӣ дар самти экспертизақунонӣ, патентқунонӣ, сертификатқунонӣ, озмоишҳо, тадқиқот, иҷозатдиҳӣ.

Вобаста ба ин, ба ақидаи мо, мақсади асосии дастгириҳои давлатӣ дар самти фаъолияти инноватсионӣ, иқтисодии илмӣ-инноватсионӣ ин ба вучудории шароитҳо барои таъмини бартариятҳо дар иқтисодиёти инноватсионӣ, рушди системаи миллии инноватсионӣ, рақобатпазиргардонии кадрҳои МТОК ба бозорҳои меҳнат ҷавобгӯ, истеҳсоли молу маҳсулоти инноватсионӣ, ҷори намудани навгониҳо дар равандҳои истеҳсолоти корхонаҳои истеҳсолӣ, табдили дониш ба мол, рушди

сармои инсонӣ, таъсирасонӣ барои рушди раванди тичоратикунони натиҷаҳои фаъолияти илмӣ-таҳқиқотӣ дар МТОК, барқарорсозии ҳамкориҳои дучониба бо муҳити беруна ва корхонаҳои саноатӣ ба ҳисоб меравад, ки аз амалишавии он давлат манфиати муносиб хоҳад дид.

Дар шароити имрӯза аз тарафи давлат дар навбати аввал фаъолияти тадқиқотии он соҳаҳои дастгирӣ меёбанд, ки алоқамандии онҳо бевосита ба рушди иқтисодӣ ва технологӣ равшан нест, аммо дар онҳо чӣ манфиатҳои амиқтаре пешрафт мекунад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, тибқи Стратегияи рушди инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2020¹⁰⁴ мақомотҳои ваколатдор оид ба идоракунии фаъолияти инноватсионӣ дар ҚТ муайян карда шудаанд **(ниг.ба расми 10)**.

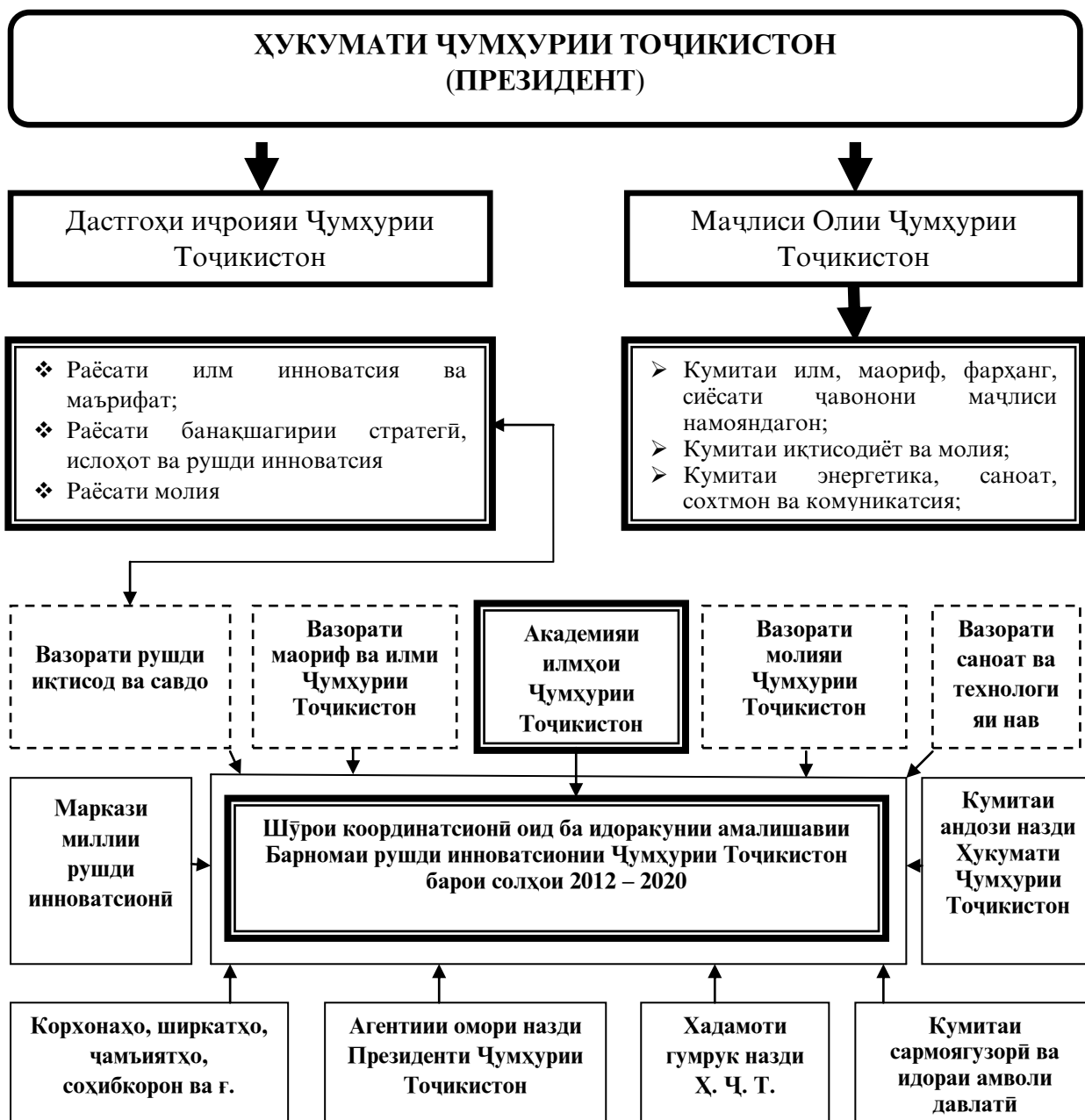
Бо мақсади беҳтарсозии натиҷаҳои корҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва дар дар амал истифода бурдани онҳо дар рушди иқтисодиёти ватанӣ пешниҳод шуда буд, ки дар сохтори Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон Маркази тадқиқоти технологияҳои инноватсионӣ бунёд карда шавад. Ба корҳои илмӣ-таҳқиқотии ин марказ ҷавонони лаёқатманд ва ихтироъкор бо донишҷӯи техника ва технологияи нави муосир ҷалб карда шаванд¹⁰⁵.

Системаи таҳсилот дар маҷмӯъ ва таҳсилоти олиии касбӣ, аз ҷумла яке аз бахшҳои иқтисодиёти миллии мебошад, ки дар он талаботи афзоишёфта ба донишҷӯ ва технологияҳои нав ташаккул меёбад.

Бинобар ин, МТОК имрӯз дорой тамоми имкониятҳо мебошанд, то ки ба марказҳои фаъолнокии инноватсионии иқтисодиётҳои минтақавӣ ва Ҷумҳурии Тоҷикистон дар маҷмӯъ мубаддал гарданд, зеро МТОК дар кишварҳои аз ҷиҳати саноатӣ мутараққӣ ба таври анъанавӣ унсурҳои пойгоҳии институтсионалӣ барои гузаронидани тадқиқот ва коркардҳои илмӣ мебошанд.

¹⁰⁴ Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 майи соли 2015, №354

¹⁰⁵ Ҳисоботи солонаи Раёсати илм ва инноватсияи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2018 - № 5.

Расми 10. Сохтори идоракунӣ фаъолияти инноватсионӣ дар ҶТ

Самтҳои асосии дастгирии давлатии иқтисодии илмӣ-инноватсионии МТОК дар ҷаҳорҷӯбаи қонун ва барномаҳои қабулнамудаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда мешаванд. Барнома ва қонунҳои қабулгардида ба ташвиқи фаъолияти илмӣ-таҳқиқотӣ ва рушди инноватсия дар мактабҳои олии рағона карда шудааст.

Қонунҳо ва санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ оид ба дастгирии фаъолияти илмӣ - инноватсионии мактабҳои олий дар Ҷумҳурии Тоҷикистон:

1. Конституция ва Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон

- Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (иктибосҳо)
- Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи паркҳои технологӣ» (21.07.2010, № 629).
- Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти инноватсионӣ» (16.04.2012, № 822).
- Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи экспертизаи илмӣ ва илмӣ-техникӣ» (12.01.2010, №593).

2. Қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон

- Номгӯи самтҳои афзалиятноки рушди илм, техника ва технология дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2015-2020 (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 04.12.2014, №765)
- Дар бораи чун қардани грантҳои хурд ҷиҳати ҷалби донишҷӯён ба таҳияи лоиҳаҳои инноватсионӣ ва кашфиёту ихтироъкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 августи соли 2015, №496).

Тақия ба рақобатпазирӣ, инноватсия ва самарабахшӣ ҷузъи таркибии сиёсати муосири давлат мебошад, ки ба он чандин маротиба дар Паёмҳои Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии ҚТ ишора карда шуда буд, ки «**Мо дар рақобат дар бозори ҷаҳоние, ки ҳарчи бештар ба бахшҳои инноватсионӣ, ба иқтисодиёти нав –иқтисодиёти донишҳо ва технологияҳо тақия мекунамд, бохта истодаем**»¹⁰⁶.

Ҳар як кишвар тадбирҳои дастгирии давлатии фаъолияти инноватсиониро мустақилона дар асоси ҳадафҳо ва вазифаҳои сиёсати инноватсионӣ ташаккул медиҳад.

Ҷиҳати андешидани тадбирҳо барои дастгирии фаъолияти инноватсионӣ дар ҷумҳурӣ Барномаи рушди инноватсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2020 қабул гардида, амалӣ

¹⁰⁶ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии ҚТ аз 28.12.2010

гардид. Барномаи мазкур дар 2 марҳила амалӣ гардонида шуда, марҳилаи 1-ум солҳои 2011-2014 ва марҳилаи 2-юм солҳои 2014-2020 дар бар гирифт. Вазифаҳои асосии барномаи номбурда чунин арзёбӣ гардидааст:

- таҳияи санадҳои қонунгузорӣ ва меёрии ҳуқуқӣ, тадбирҳои иқтисодӣ ва ташкили фаъолгардонӣ ва дастгирии фаъолияти инноватсионӣ;
- таҳия ва татбиқи лоиҳаҳои инноватсионӣ;
- таъсис ва рушди инфрасохтори инноватсионӣ;
- ташаккул ва тақомули низоми тайёр намудани мутахассисон дар соҳаи фаъолияти инноватсионӣ;
- ташкили низоми иттилоотӣ ва ҳамкориҳои байналмиллалӣ дар соҳаи фаъолияти инноватсионӣ.

Ғайр аз ин, дар ҷумҳурӣ барои бартароф намудани мушкилоти дар соҳаи рушди фаъолияти инноватсионӣ қарордошта, муайян намудани мақсаду ҳадафҳо афзалиятҳо ва воситаҳои сиёсати инноватсионии давлат Стратегияи рушди инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2020 қабул гардидааст. Стратегия номбурда низ дар 2 марҳила амалӣ гардонида шуд. Дар марҳилаи аввал (солҳои 2015-2017) вазифаи баландбардории сатҳи пазириши инноватсияҳо аз ҷониби соҳибкорон ва умуман дар сатҳи иқтисодиёти кишвар тавассути чорабиниҳо дар Стратегияи мазкур коркардшуда бояд анҷом мепазируфтанд. Қобили қайд аст, ки ин вазифа, яъне пазириши инноватсияҳо дар фаъолияти соҳибкорӣ ва умуман дар иқтисодиёт ва ҷомеа дар ҷумҳурӣ то андозаи муайян ҳалли ҳудро ёфтааст. Марҳилаи дувуми татбиқи Стратегия ба солҳои 2018-2020 нигаронида шуда буд. Ин марҳила асосан ба афзоиши хароҷоти буҷаи давлат барои инноватсияҳо ва ҳамчунин афзоиши маблағҳои хусусиро (ғайрибучавӣ) барои рушди инноватсияҳо нигаронида шудааст. Маълум аст, ки марҳилаи дувуми Стратегия ин ташаккули системаи инноватсионии миллии мукамал ва

коршоям барои рушди ояндадори фаъолияти инноватсионии самаранок дар ҷумҳурӣ мебошад.

Вазифаҳои асосии Стратегияи рушди инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2020 чунин ба ҳисоб мераванд:

- ❖ рушди иқтисодии кадрӣ дар соҳаи илм, маориф технологияҳо, инноватсияҳо ва моликияти зеҳнӣ;
- ❖ баланд бардоштани фаъолияти инноватсионии соҳибкорӣ ва суръатбахшии бавучудоии ширкатҳои инноватсионии нав;
- ❖ ҳадди аксар васеътар қорӣ намудани технологияи инноватсионии муосир дар фаъолияти мақомоти идораи давлатӣ;
- ❖ таъмин намудани шаффофияти системаи инноватсионӣ ва иқтисоди миллӣ, инчунин ҳамгирии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва равандҳои бунёдсозӣ ва истифодаи навгониҳо;
- ❖ ташаккули бахши таҳқиқот ва ихтирооти ба таври мутавозин ва устувор рушдбанд;
- ❖ суръатбахшии фаъолият оид ба татбиқи сиёсати инноватсионӣ, ки мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ анҷом медиҳанд.

Тавре аз амалишавии марҳилаи 2-юми Стратегия маълум аст, давлат пайваста барои афзоиш додани хароҷоти бучаи давлат барои инноватсияҳо ва ҳамчунин афзоиши маблағҳои хусусиро (ғайри бучавӣ) барои рушди инноватсияҳо чораҷӯӣ намуда истодааст.

Аммо таҳлилҳои гузаронидашудаи мо дар рисолаи илмӣ вобаста ба ин масъала нишон дод, ки тайи даҳсолаи охир (2011-2021) ҳаҷми хароҷоҳо ба соҳаи илм вобаста ба ҳаҷми ММД дар ҷумҳурӣ на он қадар афзоиш ёфтааст. Ҳамагӣ ҳаҷми ин хароҷотҳо 0,1 % ММД-ро ташкил медиҳад, ки барои дастгирии илм ва махсусан воридсозии инноватсия ва навгониҳо ба он кифоя нест. Муҳаққиқон ва олимони исбот намудаанд, ки агар ҳаҷми маблағгузорӣ ба соҳаи илм аз 1 % ММД кам бошад, дар ин ҳолат рушди илм коста гардида он ба нестӣ мерасад ва дар ҳолати 1% то 2 % ММД рушди босуботи соҳаи илм низ дида намешавад. Танҳо дар ҳолате, ки ҳаҷми маблағгузорӣ аз 2% ММД зиёд карда шавад пас дар он

ҳолат рушди илм мушоҳида карда мешавад. Ин нишондиҳандаҳо дар давлатҳои мутараққӣ аз 2% то 5%-ро ташкил медиҳанд. Ҳаҷми маблағгузори ба соҳаи илм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (0,1 % ММД) кифоя набуда, ин нишондиҳанда дар қиёс ба Ҷумҳурии Муғулистон 4,2 маротиба ва Федератсияи Русия 12 маротиба кам буда ба ҳар сари аҳоли аз рӯи молиявикунонии соҳаи илм 1,5 долларро ташкил медиҳад. Ин нишондиҳандаҳо ба сари аҳоли дар ИМА 180 доллар ва Сингапур 1350 долларро ташкил медиҳанд¹⁰⁷. Дар ҳудуди давлатҳои Осиёи Миёна аз рӯи ҳаҷми хароҷот ба соҳаи илм аз рӯи нишондиҳандаи ММД Ҷумҳурии Тоҷикистон мавқеи 4-умро ишғол менамояд (ниг.ба.ҷадвали 13).

Ҷадвали 13. - Ҳаҷми хароҷот ба соҳаи илм аз рӯи нишондиҳандаи ММД дар ҳудуди давлатҳои Осиёи Миёна бо %

№	Ҳаҷми хароҷоҳо ба соҳаи илм аз рӯи ММД, бо %	Солҳо				
		2017	2018	2019	2020	2021
1	Ҷумҳурии Қазоқистон	0,23	0,24	0,15	0,16	0,17
2	Ҷумҳурии Ўзбекистон	0,22	0,21	0,21	0,20	0,14
3	Ҷумҳурии Туркманистон	0,1	0,11	0,13	0,2	0,2
4	Ҷумҳурии Тоҷикистон	0,1	0,10	0,12	0,13	0,14
5	Ҷумҳурии Қирғизистон	0,1	0,1	0,11	0,11	0,12

Сарчашма: ҷадвали мазкур аз рӯи маълумотҳои оморӣ аз сомонаи интернетии www.wikipedia.org ва ҳисобкуниҳои муаллиф тартиб дода шудааст

Аз ҳисоботи ҷадвали мазкур маълум мегардад, ки ҳаҷми хароҷот ба соҳаи илм аз рӯи нишондиҳандаи ММД дар ҳудуди давлатҳои Осиёи Миёна мутаносибан 0,2 % ва 0,1 % - ро ташкил медиҳанд.

Ғайр аз ин, новобаста аз он, ки хароҷоти буҷети давлатӣ барои соҳаи маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон сол то сол афзоиш ёфта истодааст, аммо барои рушди он, корҳои илмӣ тадқиқотӣ, пешбурди фаъолияти инноватсионӣ кифоягӣ намекунад (ниг. ба ҷадвали 14).

¹⁰⁷ Маҷмӯаи таҳлилии Маркази миллии патенту иттилооти Вазорати рушди иқтисод ва савдои ҚТ, Душанбе 2021, с.34

**Чадвали 14. - Харочоти бучети давлатӣ барои соҳаи маориф
(дар маҷмуъ)**

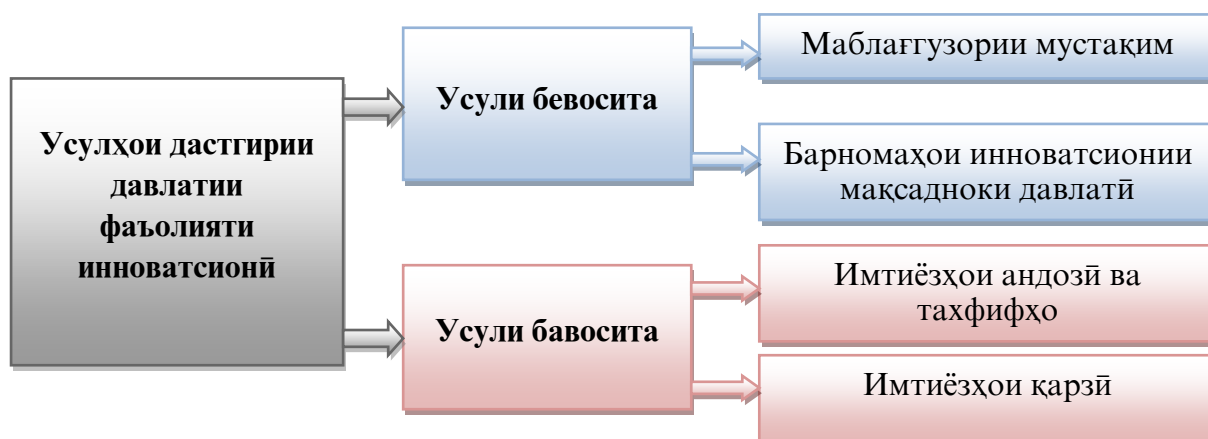
Харочоти бучети давлатӣ барои соҳаи маориф, млн сомонӣ	Солҳо				
	2017	2018	2019	2020	2021
	3572,7	3702,6	4338,6	4311,4	5375,7
Ба маҷмуи маҳсулоти дохилӣ (ММД), бо ҳисоби %	5,5	5,2	5,5	5,2	5,4
Нисбат ба харочоти бучети давлатӣ, бо ҳисоби %	16,0	15,3	18,2	17,4	18,3

Сарчашма: Чадвали мазкур аз рӯи маълумотҳои оморӣ Маҷмуаи оморӣ Агентии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2022 саҳ.9 тартиб дода шудааст.

Дар солҳои охир ҳукумат сиёсати инноватсиониро фаъолнок карда аз соли 2006 шуруъ намуда дар бучети давлатӣ фонди сармоягузорӣ ташаккул дода шуда истодааст, шароит барои муттаҳидсозии саъю талошҳои давлат ва соҳибкорӣ, ҳавасмандгардонии фаъолияти сармоягузорӣ ва инноватсионӣ бо қонунгузорию андозӣ эҷод карда мешаванд.

Дастгирии давлатии фаъолияти инноватсионӣ бо ду роҳ амалӣ гардонида мешавад: (ниг.ба расми 11)

а) бевосита; б) бавосита.

Расми 11. Усулҳои дастгирии давлатии фаъолияти инноватсионӣ.

Тавре аз расми 11 бармеояд, ба ақидаи мо, дар усули бевосита давлат бо роҳи маблағгузорию мустақим ва барномаҳои инноватсионии

мақсадноки давлатӣ фаъолияти инноватсиониро дастгирӣ менамояд. Дар сурати амалигардонии усули бевосита аз маблағгузории мустақими давлатӣ МТОК метавонанд дар худ фазои инноватсиониро созмон дода, рушди фаъолияти инноватсиониро амалӣ намояд. Аз рӯи барномаҳои инноватсионии мақсадноки давлатӣ дар ҳамкорӣ бо корхонаҳои саноатӣ ва хизматрасон дар чорчӯбаи ҳамкориҳои шарикии давлат ва бахши хусусӣ самти тичоратикунонии НФИТ худро самаранок ба роҳ монда, манбаҳои пулии ғайрибуҷетиро дар худ зиёд намоянд. Дар ин сурат рушди босуръати фаъолияти инноватсионӣ дар хамаи самтҳои фаъолияти МТОК имконпазир мегардад. Дар усули бавосита бошад давлат аз сиёсати патентӣ, имтиёзҳои андозӣ ва қарзӣ истифода менамояд. Бо ин васила аз рӯи сиёсати патентӣ давлат ҳуқуқҳои моликияти зеҳнии кормандони МТОК-ро дар самти ихтирооти мол ва маҳсулотҳои меҳнати зеҳнӣ ҳифз менамояд. Додани имтиёзҳои андозӣ ва қарзҳои имтиёзнок (бо фоизҳои паст ва шартҳои махсус) ба инфрасохторҳои инноватсионии МТОК, инчунин паст намудани хирочи патентии давлатӣ барои ихтироъкорони инфиродӣ як навъ ҳавасмандгардонӣ ба ҳисоб рафта, ин омил ба рушди фаъолияти инноватсионӣ дар муассиса таъсири мусбӣ мерасонад.

Ба назари мо аслан механизмҳои асосии дастгириҳои давлатии фаъолияти инноватсионӣ дар МТОК механизмҳои молиявӣ, ғайримолиявӣ ва ҳуқуқӣ ба ҳисоб мераванд: **(ниг.ба расми 12)**

1. Механизми молиявӣ: ба механизми молиявии дастгириҳои давлатии фаъолияти инноватсионии МТОК ҳавасмандгардонии молиявии лоиҳаҳои муштаракӣ МТОК ва бахши тичорат (бизнес), идрорпулӣ ба донишҷӯён, аспирантон, магистрантон, докторантон ва олимони боистеъдод ва фаъоли инноватсионӣ, ташкили фондҳои маблағгузорӣ, таҷҳизонидани технопаркҳо ва озмоишгоҳҳои муассиса дохил мешаванд;

2. Механизми ғайримолиявӣ: ба механизми ғайримолиявӣ интернет портали иттилоотӣ оид ба масъалаҳои тичоратикунонии моликияти

зехнӣ, барнома барои машварати кормандони МТОК дар бораи таъсиси стартапҳо ва биржаи ҷустуҷӯи сармоягузoron, таъсиси кафедраи соҳибкорӣ дар МТОК, ташкили бозиҳои тиҷоратӣ ҷиҳати таъсиси ширкатҳои инноватсионӣ ва озмоишгоҳҳо барои ройгон гузаронидани санҷишҳои коркардҳо барои тиҷорати онҳо дохил мешаванд;

Расми 12. Механизмҳои асосии дастгириҳои давлатии фаъолияти инноватсионӣ дар МТОК (таҳияи муаллиф)

3. Механизми ҳуқуқӣ: ба механизми ҳуқуқӣ бошад муайянсозии субъектҳо ва шаклҳои дастгирии фаъолияти инноватсионӣ, фароҳам овардани шароити зарурии ҳуқуқӣ, иқтисодӣ ва ташкилӣ, инчунин ҳавасмандгардонӣ барои МТОК ва арзёбии самаранокии хароҷоти маблағҳои бучетие, ки барои дастгирии давлатии фаъолияти инноватсионӣ ҷудо карда шудаанд, дохил мешаванд.

Аз ин рӯ, ба назари мо чихати рушди фаъолияти инноватсионӣ дар МТОК-и чумхурӣ давлат бояд ин механизмҳои дастгириро такмил ва пайваста онро дар МТОК рушд диҳад. Бо рушди ин механизмҳо давлат барои рушди фаъолияти инноватсионӣ дар МТОК ҳаматарафа таъсири мусбӣ мерасонад, зеро он тамоми субъектони раванди инноватсиониро дар муассиса дастгирӣ менамояд.

Нақши давлат дар фаъолияти инноватсионӣ дар функцияҳои он, ки ба танзими тамоми равандҳои ба соҳаи инноватсия тааллуқдошта равона шудааст, зоҳир мегардад.

Вазифаҳои асосии мақомоти давлатӣ дар соҳаи инноватсионӣ инҳоянд:

- ҷамъоварии маблағ барои таҳқиқот ва инноватсия;
- ҷамоҳангсозии фаъолиятҳои инноватсионӣ;
- ҳавасмандгардонии инноватсияҳо, рақобат дар ин соҳа, суғуртаи хавфҳои инноватсионӣ, ҷорӣ намудани маҳдудиятҳои давлатӣ барои истеҳсоли маҳсулотҳои кӯҳнашуда;
- ташкили заминаи ҳуқуқии равандҳои инноватсионӣ, махсусан системаи ҳифзи ҳуқуқи муаллифони навоар ва ҳифзи моликияти зеҳнӣ;
- таъминоти кадрӣ фаъолияти инноватсионӣ;
- ташаккулёбии инфрасохторҳои илмӣ – инноватсионӣ;
- таъминоти институтсионалии равандҳои инноватсионӣ дар бахши давлатӣ;
- таъминоти самтҳои иҷтимоӣ ва экологии инноватсия;
- баланд бардоштани мақоми иҷтимоии инноватсионӣ;
- танзими минтақавии равандҳои инноватсионӣ;
- танзими ҷанбаҳои байналмилалӣ равандҳои инноватсионӣ.

Аз нуқтаи назари мо дар ҳоли ҳозир МТОК-и чумхурӣ чихати рушд додани илм ва инноватсия, ташаккулдиҳии иқтисодии инноватсионӣ, таъминоти шароит барои созиши фазои инноватсионӣ ба дастгириҳои ҳамачонибаи давлат эҳтиёҷ дорад. Вобаста ба ин, мо чунин мешуморем, ки дастгирии давлатии фаъолияти илмӣ-инноватсионӣ дар МТОК

бештар ба ин самтҳо нигаронида шуда, раванди ин механизм такмил дода шавад:

- сармоягузори мустақими иловагӣ;
- пешниҳоди қарзҳои имтиёзнок ба ихтироъкорони инфиродӣ ва ҷавон дар МТОК (омӯзгорон, донишҷӯён);
- ҳавасмандгардонии омӯзгорон ва донишҷӯёни ихтироъкор;
- паст намудани пардохтҳо барои ихтироъкорони МТОК (аз ҳисоби омӯзгорон ва донишҷӯён);
- ташкили шабакаҳои технополисҳо, технопаркҳо ва таъминоти доимӣ ва пайвастаи молиявии онҳо;
- пайваста бурдани ташвиқот ҷиҳати боло бурдани фаъолияти инноватсионӣ дар МТОК;
- таъминоти моддии МТОК бо технологияҳои муосир (ба монанди тахтаҳои электронӣ, таҷҳизоти лабораторӣ);
- дастгирии фаъолиятҳои инноватсионӣ, ки пешрафти рақобатпазирии маҳсулотҳои ватаниро дар асоси дастовардҳои илмӣ-техникӣ ва навсозии истехсолот таъмин месозад.

Амалисозии лоиҳаҳои инноватсионӣ, дастгириҳои давлатии иқтисодии илмӣ-инноватсионӣ, рушди фаъолияти инноватсионӣ дар МТОК маблағгузори калонро талаб менамояд. Дар ин замина бояд МТОК танҳо ба маблағгузори давлатӣ қонеъ нашуда, дар ҷустуҷӯи манбаҳои молиявӣ иловагӣ ба монанди иштирок дар лоиҳаҳои байналмиллалӣ инноватсионӣ (ТЕМПУС, ЭРАСМУС) ва тезонидани раванди тижоратикунонии НФИТ-ро дар худ бошанд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дастури супоришҳои мақомотҳои ваколатдори давлатӣ ҷиҳати дастгирии фаъолияти инноватсионӣ ва рушди иқтисодии илмӣ - инноватсионӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ расман Парки технологӣ таъсис ёфтанд, ки имконияти бештари дар амал татбиқ намудани натиҷаи корҳои илмӣ таҳқиқотии инноватсионӣ омӯзгорону донишҷӯёнро медиҳад.

Аз ин рӯ, мақсади асосии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷиҳати ба фаъолияти инноватсионӣ ҷалб намудани муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ истифодаи ин нерӯи бузурги илмӣ ва илмию педагогӣ дар рушди иқтисодиёти миллӣ мебошад.

Дар навбати худ Барномаи рушди инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2020 соҳаи маориф, аз ҷумла тамоми муассисаҳои таҳсилоти олии касбиро водор менамояд, ки барои оғоз намудани фаъолияти инноватсионӣ «**фаъл**» шаванд ва омода бошанд, ки тағйироти сифатан ва мазмунан калони илми таҳсилоти олии касбӣ дар пешанд ва он дар заминаи талаботи рӯз ба дуруст ба роҳ мондани фаъолияти илмии омӯзгорону донишҷӯён робитаи ногустастанӣ дорад.

Бо мақсади тақвият бахшидани раванди инноватсионӣ ва дар ин замина ташкили технологияҳои истеҳсолӣ, инчунин таҳияи заминаи ҳуқуқии соҳаи мазкур лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «**Дар бораи фаъолияти инноватсионӣ**» таҳия шуда, он аз 16 апрели соли 2012, №822 қабул шуд.

Мутобиқи муқаррароти қарори мазкур Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон мақоми ваколатдор оид ба фаъолияти инноватсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян шудааст.

Ҷиҳати дастгириҳои иқтисодии илмӣ–инноватсионии МТОК ва ба роҳ мондани ҳамкориҳо бо муҳити беруна, аз ҷумла корхонаҳои истеҳсолӣ ва ҷомеаи тиҷоратӣ давлат аз рӯи сиёсати шарикӣ ва бахши хусусӣ (минбаъд ШДБХ) (Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “**Дар бораи шарикии давлат ва бахши хусусӣ**” аз 28.12. 2012 № 907) сару кор гирад. Дар ин замина рушди ёфтани ҳамкориҳо бо МТОК бо назардошти омилҳо ва тамоюлҳои хизматрасониҳои таълимии онҳо вобастагӣ дорад. Вобаста ба ин ҳамкориҳои судманд дар ин самт байни ШДБХ бо МТОК аз Консепсияи рушди инноватсияи мактабҳои олии вобастагӣ дорад, зеро амалишавии он аз тарафи давлат, бахши хусусӣ ва ҷомеаи тиҷоратӣ маблағгузори зиёдро талаб менамояд.

Аз нуқтаи назари мо низ ШДБХ бо МТОК дар ҳоли ҳозир хеле ба манфиат аст, зеро дар ин сурат МТОК ҳамкориҳои хешро бо бахши хусусӣ аз номи давлат ба роҳ монда метавонанд ва онҳо барои амалисозии баъзе корҳои илмӣ–таҳқиқотии инноватсионӣ, лоиҳаҳои инноватсионӣ метавонанд ба МТОК манбаҳои нави молиявикунонӣ (ғайрибуҷетӣ) гарданд.

Ғайр аз ин, давлат чиҳати рушди системаи миллии инноватсионии худ метавонад дастгириҳои фаъолияти инноватсиониро дар МТОК боз аз рӯи модели «**спирали сегона**» ба роҳ монад. Дар марҳилаи аввали ташаккули дониш давлат бо МТОК ҳамкорӣ намуда, баъдан ҳангоми интиқоли (трансфери) технологияҳо МТОК бо тижорат ҳамкориро ба роҳ мемонад ва натиҷаи онро давлат дар якҷоягӣ бо тижорат ба бозор меорад. Инчунин мувофиқи ин модел чиҳати рушди самараноки иқтисодии инноватсионии минтақа, системаи миллии инноватсионӣ, иқтисодиёти инноватсионӣ ҳамкориҳои зичи се унсурҳои асосии он (давлат, тижорат ва МТОК) зарур буда, нақши асосиро дар он ҷо бояд МТОК бозад, зеро онҳо он қисме ба ҳисоб мераванд ки на танҳо донишҳои нав ба вуҷуд меоваранд, балки «**чӯзҳои соҳибкорӣ**»-ро низ ба даст меоранд¹⁰⁸.

Дар асоси ин, мо чунин мешуморем, ки ангезаҳои асосии татбиқи модели «**спирали сегона**» барои беҳтар намудани фаъолияти инноватсионӣ дар МТОК-и Ҷумҳурии Тоҷикистон инҳо ба ҳисоб мераванд:

- рушди механизми дастгирии давлатии фаъолияти инноватсионӣ дар доираи татбиқи модели «**спирали сегона**» вазифаи актуалӣ ҳам аз нуқтаи назари илмӣ ва ҳам фаъолияти амалии МТОК ба ҳисоб меравад;
- рушди фаъолияти инноватсионӣ чиҳати интиҳоби шаклҳои ҳамкориҳои давлат, МТОК ва тижорат муҳим мебошад, ҳатто дар шакли модели «**спирали сегона**»;

¹⁰⁸ Triple Helix 2011 IX International Conference materials. URL: <http://www.triplehelixconference.org> (21.11.12).

- татбиқи модели «спирали сегона» манфиатҳои ҳамаи иштирокчиёни онро (давлат, МТОК ва тичорат) вобаста ба рушди иқтисодиёт, баландбардории рақобатпазирии иқтисодиёт, баландбардории сатҳи зиндагӣ ба инобат мегирад.

Аз ин нуқтаи назар ба андешаи мо дар ин асно ҳамкориҳои олимони МТОК ҷаҳонӣ гардида, дар пойгоҳи МТОК корхонаҳои хурди инноватсионӣ таъсис меёбанд, ки онҳо фурӯши маҳсулотҳои инноватсиониро ташкил мекунанд ва ҳамкориҳои дигар субъектҳои фаъолияти инноватсиониро дар муассиса таъмин месозанд. Вобаста ба ин мо пешниҳод месозем, ки давлат барои рушди механизми дастгириҳои фаъолияти инноватсионӣ дар МТОК аз модели «спирали сегона» сару кор бигирад, зеро таҷрибаи ҷаҳонӣ дар ин самт нишон медиҳад, ки ин модел дар давлатҳои мутараққӣ аллакай истифода гардида, (хатто дар Стратегияи Лиссабон қабулшуда низ қайд шудааст) самараҳои назаррас ба бор овардаанд.

Ҳамин тариқ, пешниҳод месозем, ки ҷиҳати тақмили механизми дастгириҳои худ давлат барои рушди фаъолияти инноватсионӣ ва таҳкими иқтисодии инноватсионии МТОК шароитҳои ҳуқуқӣ (**дастгириҳо дар самти патенткунонӣ, кафолат ба ҳифзи моликияти зеҳнӣ, экспертизакунонӣ, сертификатсиякунонӣ, иҷозатдиҳӣ**), иқтисодӣ (**маблағгузорӣ ба лоиҳаҳои инноватсионӣ, корҳои илмӣ-тадқиқотӣ дар самт навгониҳо бахшидашуда**), истеҳсолӣ-технологӣ (**дастгирӣ дар самти додани имтиёзҳои андозӣ, қарзҳои имтиёзнок, ҳамкориҳо дар доираи шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ ҷиҳати ба роҳ мондани тичоратикунонӣ корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ**) фароҳам бояд созад.

Аз натиҷагириҳои маводҳои 3.3. чунин хулосабарорӣ намудан мумкин аст: 1) дастгирии фаъолияти инноватсионӣ дар МТОК муайян карда шудааст. 2) мақсади дастгириҳои давлатии фаъолияти инноватсионии МТОК муайян карда шуданд. 3) мақомотҳои ваколатдор оид ба идоракунии фаъолияти инноватсионӣ дар ҚТ аз рӯи Стратегияи рушди инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2020

муайян карда шуданд. 4) роҳҳо ва механизмҳои дастгирии фаъолияти инноватсионӣ дар МТОК муайян карда шуданд, ки ба инҳо дохил мешаванд: роҳҳои бевосита (маблағгузори мустақим, барномаҳои инноватсионии мақсадноки давлатӣ) ва роҳҳои бавосита (имтиёзҳои андозӣ ва тахфифҳо, имтиёзҳои қарзӣ) ва механизмҳои молиявӣ, ғайримолиявӣ ва ҳуқуқӣ. 5) пешниҳод карда шуд, ки дастгирии давлатӣ ба самтҳои зерин нигаронида шуда, ин механизм рушд дода шавад: сармоягузори мустақими иловагӣ, пешниҳоди қарзҳои имтиёзнок ба ихтироъкорони инфиродӣ ва ҷавон дар МТОК (омӯзгорон, донишҷӯён), ҳавасмандгардонии омӯзгорон ва донишҷӯёни ихтироъкор, паст намудани пардохтҳо барои ихтироъкорони МТОК (аз ҳисоби омӯзгорон ва донишҷӯён).

ХУЛОСАҲО:

Таҳқиқотҳои гузаронидашуда ва натиҷаҳои бадастомада ба мо имкон доданд, ки барои ташаккул ва рушди иқтисодии инноватсионии муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ муқаррарот ва тавсияҳои зерини илмӣ таҳия карда шаванд:

Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия

1. Мафҳуми иқтисодӣ ва инноватсияро мавриди баррасӣ қарор дода, ба хулосае омадем, ки муайянсозии мафҳум ва моҳияти «иқтисодӣ» ва «инноватсия» ва омешиши онҳо мафҳуми «иқтисодии инноватсионӣ»-ро ба вуҷуд меорад. Ба андешаи мо дар ин ҷо инноватсия-ин натиҷаи ниҳонии татбиқ ё ҷорисозии навгонӣ мебошад. Бо ибораи дигар инноватсия-ин навоариҳои татбиқшудае мебошад, ки афзоиши сифатии самараноки равандро ва маҳсулотҳои талаботи бозорӣ доштара таъмин карда метавонад. Аз нуқтаи назари мо иқтисодии инноватсионӣ – ин захираҳои истифоданашудаеро дар бар мегирад, ки дар ҳолати фароҳам гаштани шароити зарурӣ барои ноил гардидан ба ҳадафҳо ва мақсадҳои гузашташудаи стратегияи инноватсионии донишгоҳ метавонанд истифода шаванд [1-М, 6-М].

2. Зарурати рушди инноватсионии таҳсилоти олии бо як қатор тамоюлҳо ва мушкилоти даҳсолаи охир вобаста ба масъалаи таҳсилоти олии касбӣ ҳамчун як бахши муҳими иҷтимоиёти иқтисодии миллӣ ба монанди навсозӣ ва гуногунрангии иқтисодӣ, афзоиши рақобат дар бозорҳои дониш ва технологияҳо алоқаманд, асоснок шудааст. Тафсириҳои муосири «инноватсия дар таҳсилоти олии» аз рӯи чунин равишҳои асосӣ ҷудо мешаванд: равишҳои методологӣ, шакл ва усулҳои таълим ва равишҳои усули хусусӣ. Мушаххас шудааст, ки рушди инноватсионии таҳсилоти олии ба он имконият медиҳад, ки системаи таълим дар МТОК танзим гардида, он ба самти муайян ба мақсади додани самарани назаррас равона гардад [4-М].

3. Равишҳои методологӣ оид ба арзёбии вазъи кунунии ташаккулёбии ва рушди иқтисодии инноватсионии муассисаҳои таҳсилоти

олии касбии (МТОК) Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси ҷузъҳои захиравии иқтисодии инноватсионӣ (иқтисодии кадрӣ, молиявӣ, зеҳнӣ, моддӣ-техникӣ, инфрасохторӣ ва нуфузӣ) муайян карда шуданд [3-М, 2-М].

4. Марҳилаҳои гуногуни усулҳои аллакай мавҷудбудаи арзёбии иқтисодии инноватсионии МТОК, равишҳои методологии арзёбии иқтисодии инноватсионӣ системасозӣ гардида, аз рӯи 7 принсипи донишгоҳи инноватсионӣ (бо тағйиру иловаҳои назаррас) ва фазои арзёбии меъёрии татбиқи онҳо (аз рӯи самти фаъолият ва таъминоти захиравӣ) баъзе аз муассисаҳои таҳсилоти олии касбии ҷумҳурӣ арзёбии маҷмӯӣ карда шуданд. Ин ба он имконият дод, ки дар баробари арзёбии иқтисодии инноватсионӣ рейтингҳои онҳо дар байни дигар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ муайян карда шаванд [6-М, 7-М].

5. Шароити тичоратикунонии натиҷаҳои фаъолияти илмӣ-техникӣ (НФИТ) дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ бо назардошти шакл, инфрасохторҳои инноватсионӣ, хусусиятҳои тичоратикунонии НФИТ, номгӯи маҳсулотҳои тичоратишаванда, марҳилаҳои раванди тичоратикунонии НФИТ, мушкилотҳои дар ин самт ҷойдошта ва омилҳои ба ин раванд таъсиркунанда муайян ва муқаррар карда шуданд [10-М].

6. Инфрасохтори инноватсионӣ барои фароҳам овардани шароити зарурӣ ҷиҳати татбиқи фаъолияти инноватсионӣ дар худ маҷмуи субъектҳои хусусияти моддӣ, технологӣ ва ҳуқуқиро доро мебошад. Навъҳои инфрасохтори инноватсионӣ, нақш ва вазифаҳои инфрасохтори инноватсионӣ дар ташаккули иқтисодии инноватсионӣ, воҳидҳои инфрасохтори инноватсионӣ муайян ва муқаррар карда шуда, мушкилоти дар самти тақмили онҳо мавҷудбуда дар асоси модели пешниҳодкардаи муаллиф дар пойгоҳи МТОК-и ҷумҳурӣ мушаххас шудааст [10-М].

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо

1. Чихати ташаккул ва рушди фаъолияти инноватсионӣ дар МТОК, бунёди фазои инноватсионӣ ва оmodасозии кадрҳои дар ҳақиқат рақобатпазир, соҳибтахассус ва дар самти раванди инноватсионӣ фаъол (равнаки иқтидори кадрӣ) аз ҳисоби донишҷӯён, магистрантону докторантон ва омӯзгорон бояд усулҳои фаъол ва муколамавии (интерактивӣ) таълим дар МТОК-и Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷорӣ карда шаванд.

2. Дар асоси омӯзиши таҷрибаи ташаккулёбии иқтидори инноватсионии МТОК-и кишварҳои мутаррақӣ мушаххас шудааст, ки омили асосии рушди фаъолияти инноватсионӣ ва ташаккули иқтидори инноватсионӣ дар МТОК-и давлатҳои хориҷӣ зарурати маблағгузориҳои зиёд ба КИТТК аз тарафи давлат (50%-60%) ва корхонаҳо ва ширкатҳои хусусӣ (50%-40%) ба ҳисоб меравад. Аз ин рӯ ба мақсад мувафиқ аст, ки МТОК бо дастовардҳои хеш, корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ, кадрҳои соҳибтахассуси рақобатпазир, маҳсулотҳои истеҳсолнамудаи илмиасоси инноватсионӣ диққати ширкатҳо ва корхонаҳои хусусиро ва маблағҳои онҳоро барои рушди фаъолияти инноватсионӣ ба худ моил намояд. Махсусан диссертант пешниҳод месозад, ки МТОК-и ҷумҳурӣ таҷрибаи МТОК-и Кореяи Ҷанубиро дар худ истифода созанд, яъне дар баробари фаъолияти таълимӣ, аз рӯи такмил додани технопаркҳо ва дигар инфрасохторҳои инноватсионӣ фаъолияти соҳибкорӣ ва тиҷоратиро роҳандозӣ намоянд.

3. Муаллиф чунин мешуморад, ки ҷузъҳои захиравии иқтидори инноватсионӣ (иқтидори кадрӣ, молиявӣ, моддӣ-техникӣ, инфрасохторӣ ва нуфузӣ) дар МТОК-и ҷумҳурӣ аз рӯи мавқеъ, маҳалли ҷойгиршавӣ ва захираҳои молиявӣ аз якдигар тафовути калон доранд. Дар робита ба ин ба МТОК-и кишвар, ки дар минтақаҳо ҷойгиранд, тавсия мешавад аввал таҷрибаи донишгоҳҳои дар пойтахтро воқеъ бударо умумӣ намуда, тадриҷан дар фаъолияти худ татбиқ намоянд. Инчунин кормандони хешро ба ин МТОК пайваста ба такмили фаъолияти хеш ва мубодилаи

таҷриба фиристонанд, манбаҳои нави молиявӣ ғайрибуҷетӣ аз ҳисоби тижоратикунонии НФИТ, зиёд намудани иштирок дар лоиҳаҳои байналмиллалӣ инноватсионӣ, ҷалби маблағҳои ширкатҳои хусусиро барои КИТТК. Тавсия дода мешавад, ки кафедраҳои соҳибкориҳои инноватсионӣ (таҷрибаи МТОК-и Олмон) ва ихтисосҳои наву замонавӣ ба монанди менеҷменти инноватсионӣ, идоракунии моликияти зеҳнӣ (таҷрибаи МТОК-и Кореяи Ҷанубӣ) ташкил карда шаванд.

4. Барои фаъол кардани фаъолият дар соҳаи тижоратикунонии НФИТ тавсияҳои амалии зерин пешниҳод карда мешаванд:

а) дар пойгоҳи МТОК инфрасохтори инноватсионӣ (технопаркҳо, бизнес-инкубаторҳо, маркази интиқоли технологияҳо, марказҳои тижоратикунонии корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ ва таҷрибавӣ-конструкторӣ корхонаҳои хурди инноватсионӣ) таъсис дода шаванд;

б) фароҳам овардани шароити зарурӣ барои баланд бардоштани самаранокии роҳҳои асосии интиқоли тижоратикунонии натиҷаҳои таҳқиқоти илмӣ ва технологияҳо дар инфрасохтори инноватсионии МТОК-и ҷумҳурӣ;

в) риояи татбиқи марҳилаҳои раванди тижоратикунонӣ дар инфрасохтори инноватсионии МТОК (хусусан паркҳои технологӣ).

5. Истифодаи модели таъсиси инфрасохтори инноватсионӣ дар МТОК-и ҷумҳурӣ пешниҳод карда мешавад. Хусусияти модели мазкур аз он иборат аст, ки дилҳоҳ МТОК-и ҷумҳурӣ онро дар худ таъсис дода метавонанд, зеро дар он самт ва намуди фаъолияти муассиса, маҳалли ҷойгиршавӣ, вазъи молиявӣ, сатҳи касбияти ХПО, иқтисодии кадрӣ, молиявӣ, моддӣ-техникӣ, бо таври истисно дар ҳолатҳои мушаххас ҳангоми ба назар гирифтани хусусиятҳои хусусии (инфироидӣ) рушди МТОК ба назар гирифта шудааст. Барои такмил додани инфрасохтори инноватсионӣ тавсия дода мешавад, ки аз имкониятҳои мавҷудаи МТОК пурра истифода бурда шавад. Инчунин, барои рушди худ МТОК метавонад модели «спирали сегона»-ро истифода барад, ки иштирокчиёни он давлат, МТОК ва тижорат (бизнес) мебошанд.

6. Пешниҳод карда мешавад, ки дастгирии давлатӣ барои тиҷоратикунонии корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ асосан ба самтҳои зерин равона карда шавад: маблағгузорию иловагии мустақим (сармоягузорӣ), додани қарзҳои имтиёзнок ба ихтироъкорони инфиродӣ ва ҷавон дар МТОК (омӯзгорон, донишҷӯён), ҳавасмандгардонию омӯзгорону донишҷӯёни ихтироъкор, паст намудани пардохтҳо барои ихтироъкорони МТОК (аз ҳисоби омӯзгорон ва донишҷӯён), ташкили шабакаҳои технополисҳо, технопаркҳо ва дастгирии доимӣ ва пайвастаи молиявии онҳо.

РҶҶҲАТИ АДАБИЁТ

Санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ

1. Барномаи рушди инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2020, Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 апрели соли 2011, № 227.
2. Закон «О технологических инновациях» («Technology Innovation Act») или так называемый Закон «Стивенсона-Уайдлера» (The «Stevenson-Wydler Act») (Public Law 96-480).
3. Закон «Об Университетах и Процедура патентования для малого бизнеса» («University and Small Business Patent Procedures Act») или так называемый Закон «Бей-Доула» (The «Bayh-Dole Act») (35 U.S.C § 200-212).
4. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, боби 2, модаи 40. Душанбе 2018.
5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти инноватсионӣ» аз 16.04.2012 №822.
6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи паркҳои технологӣ» аз 21.12.2010 № 629.
7. Маҷмӯаи оморӣ Агентии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, с 88, Душанбе 2022. «РТН МД МКҲ Агентии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон».
8. Маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: Маҷмӯаи оморӣ Агентии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2017 с 90, Душанбе «РТН МД МКҲ Агентии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон».
9. Ҳисоботи солонаи Раёсати илм ва инноватсияи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2018 - № 5.
10. Общее положение о развитии системы образования КНР. Департамент по международному сотрудничеству и обмену Министерства образования КНР. Пекин, Б.г., 16 ст.
11. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии ҚТ аз 28.12.2010.

12. Стратегияи рушди моликияти зеҳнии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2014-2020 аз 03 июни соли 2014, № 371.

13. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон то давраи соли 2030 (Қарори МНМО ҚТ аз 1.12.2016, №636).

Захираҳои электронӣ:

14. Комилов С.Дж, Файзуллоев М.К. Оценка инновационного потенциала социально-экономического развития региона, <https://cyberleninka.ru/article/n/otsenka-innovatsionnogo-potentsialasotsialno-ekonomicheskogo-razvitiya-regiona>.

15. Матвеева, М.А., Гольдштейн, Г.Я. Инновационный потенциал региона и его открытость по отношению к внешней среде / М.А. Матвеева, Г.Я. Гольдштейн // Управление экономическими системами: электронный научный журнал. - 2010,- № 1 [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://uecs.mcnp.ru>

16. Миразизов А.Х., Раджабова И.Р., Расулов Н.С., Абдулаева М.Р., Файзуллоев М.К., Ашуров И.С., Рахматзода Х.Б. Региональные инновационные системы: конкурентоспособное регулирование и финансовые аспекты (Regional innovation systems: competitive regulation and financial dimensions). Academy of Accounting and Financial Studies Journal (Print ISSN: 1096-3685; Online ISSN: 1528-2635). - 2018 Volume 22, Issue 5. - URL: <https://www.abacademies.org/journals/academy-of-accounting-and-financial-studies-journal-inpress.html>. 2018. (0,24/1,6 п.л.) SCOPUS.

17. The United States of Innovation: Ranking the States (And a District) For Innovation. Available at: <http://www.fastcompany.com/3007772/united-states-innovation-ranking-states-and-districtinnovation>. (accessed 23.06.2014).

18. Triple Helix 2011 IX International Conference materials. URL: <http://www.triplehelixconference.org> (21.11.12).

19. UNESCO Science Report: Towards 2030. Research and Development, 2016 [Electronic resource]. – Available at: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/unesco-science-report-towards2030-part2.pdf>

World Intellectual Property Indicators 2018. WIPO (World Intellectual Property Organization). 2018.

Монографияҳо, китобҳои дарсӣ, васоитҳои таълимӣ:

20. Агарков, А. П. Управление инновационной деятельностью: учебник / А. П. Агарков, Р. С. Голов. – Москва: Дашков и К, 2017. – 208 с
21. Акмаева Р.И. Инновационный менеджмент малого предприятия, работающего в научно-технической сфере / Р.И. Акмаева. - М.: Феникс, 2012. - 726 с.
22. Аксенова Е.А., Базаров Т.Ю., Беков Х.А. и др. Управление персоналом в системе государственной службы: Учеб.пособ.М.: Институт повышения квалификации государственных служащих РАГС,1997.
23. Андрейчиков А. В. Системный анализ и синтез стратегических решений в инноватике / А. В. Андрейчиков, О. Н. Андрейчикова. – Изд. 2-е. — М.: URSS: ЛИБРОКОМ, 2013. – 304 с.
24. Андрейчиков, А. В. Стратегический менеджмент в инновационных организациях: системный анализ и принятие решений / А. В. Андрейчиков, О. Н. Андрейчикова. – М.: Вуз. учебник: ИНФРА-М, 2013. – 394 с.
25. Анчишкин, А.И. Прогнозирование роста экономики/ А.И. Анчишкин. - М.: Экономика, 1996. - 98 с.
26. Базилевич А.И. Инновационный менеджмент и экономика организаций (предприятий): практикум. Гриф УМО ВУЗов России / А.И. Базилевич. - М.: Инфра-М, Вузовский учебник, 2016. - 393 с.
27. Барышева А.В. Инновационный менеджмент / А.В. Барышева. – М.: ЮНИТИ, 2007. – 470 с.
28. Вертакова, Ю.В. Управление инновациями: теория и практика: учебное пособие / Ю.В. Вертакова, Е.С. Симоненко. – М.: Эксмо, 2008. – 432 с.

29. Викторова, Н. Г. Управление налогообложением и налоговыми рисками резидентов технопарков в сфере высоких технологий / Н. Г. Викторова. – М.: ИНФРА-М, 2013. –165 с.
30. Водачек, Л., Водачкова, О. Стратегическое управление инновациями на предприятии. - М.: Экономика, 1989. С.312
31. Герольдовна А.Б. Алгоритм создания малых инновационных предприятий при университетах: моногр. / Анна Герольдовна Бездудная, Вадим Вадимович Сомов und Дмитрий Сергеевич Юдин. - М.: LAP Lambert Academic Publishing, 2014. - 148 с.
32. Герчикова, И.Н. Менеджмент: учебник/ И.Н. Герчикова. - М.: Банки и биржи, 1995. - 480 с.
33. Гунин, В.Н. Управление инновациями: 17-модульная программа для менеджмента «Управление развитием организацией». Модуль 7 / В.Н. Гунин, В.П. Баранчев, В.А. Устинов, СЮ. Ляпина. - М.: Юнити, 1999. - 328 с.
33. Дихтль, Е., Хершген, Х. Практический маркетинг/ Е. Дихтль, Х. Хершген. - М: Гранд, 2002. - 230 с.
34. Екатерина Григорян Внедрение инновационных технологий в деятельность предприятий / Екатерина Григорян. - М.: LAP Lambert Academic Publishing, 2013. - 140 с.
35. Елена Рыбкина Инновационная привлекательность предприятия как система / Елена Рыбкина. - М.: LAP Lambert Academic Publishing, 2012. - 156 с.
36. Емельянов С.Г. Экономический механизм стратегического управления развитием вуза: монография. М.,2007. С. 186-189.
37. Жиц Г.И. Инновационный потенциал вуза. Учебник. Саратов, 2003. С. 221;
38. Иванус, А. И. Гармоничный инновационный менеджмент/А. И. Иванус; предисл. д-ра техн. наук, проф. А. П. Стахова – М.: URSS: ЛИБРОКОМ, 2011. – 247 с.

39. Инновационный менеджмент: учебник / Под ред. В. Я. Горфинкеля, Т. Г. Попадюк. – Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2013. – 391 с.
40. Инновационный менеджмент и экономика организаций (предприятий). Практикум: моногр. - М.: Вузовский учебник, 2015. - 240 с.
41. Инновационный менеджмент и экономика организаций (предприятий). Практикум: учебное пособие для вузов / Под ред. Б. Н. Чернышева, Т. Г. Попадюк. – Москва: ИНФРА-М; Вузовский учебник, 2012. – 240 с.
42. Инновационный менеджмент: учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности «Менеджмент» / ред. С. Д. Ильенкова. - 3-е изд., перераб. и доп. - М.: ЮНИТИ, 2007. - 336 с.
43. Исмоилов Ш. Инновационное развитие сферы образования Республики Таджикистан. - Монография.-Худжанд: ООО Хуросон, 2018. – 148 с.
44. Кокурин, Д. И. Инновационная деятельность / Д. И. Кокурин. – М.: Экзамен, 2001. – 575 с.
45. Комилов С.Дж., Файзуллоев М.К. Основы развития инновационной деятельности предприятий/ С.Дж.Комилов, М.К. Файзуллоев. - Душанбе: Ирфон, 2004. 118 с.
46. Кряклина, Т. Ф. Профессиональные компетенции менеджера инновационного типа / Т. Ф. Кряклина, Т. Г. Строителева, С. В. Реттих; Автоном. некоммерч. орг. высш. проф. образования «Алт. акад. экономики и права (ин-т)». –Барнаул: Изд-во ААЭП, 2012. – 115 с.
47. Лазарев, В.С. История и зарубежный опыт создания и деятельности технопарков и бизнес-инкубаторов / В.С. Лазарев, Т.А. Демещик. – Минск: Изд-во РУП «Технопарк БНТУ «Метолит», 2005. Михеев, О.Л., Финансовые и правовые проблемы частно-государственного партнёрства / О.Л. Михеев, В.И. Осипов. – М.: Анкил, 2009. – 55 с.
48. Лопатин В. В., Лопатина Л. Е. Русский толковый словарь. Изд-е 7-е, испр. и доп. М.: Русский язык, 2001. 882 с.

49. Майер Г.В. О критериях исследовательского университета // Университетское управление: практика и анализ. 2003. №3 (26) С. 6-9; Ресурсы инноваций: организационный, финансовый, административный / Под ред. проф. И.П.Николаевой. М., 2005. С. 134.
50. Маховикова Г.А. Инвестиционный процесс на предприятии / Г.А. Маховикова, В.Е. Кантор. - М.: СПб: Питер, 2017. - 176 с.
51. Мухамедьяров, А.М. Инновационный менеджмент: учебное пособие / А.М. Мухамедьяров. – 2-е изд. – М.: ИНФРА-М, 2008. – 135 с.
52. Наумов А.Ф. Инновационная деятельность предприятия. Учебник: моногр. / А.Ф. Наумов, А.А. Захарова. - М.: ИНФРА-М, 2015. - 256 с.
53. Наумов А.Ф. Инновационная деятельность предприятия: Учебник. Гриф МО РФ: моногр. / А.Ф. Наумов. - М.: ИНФРА-М, 2017. - 290 с.
54. Новикова. Е.Н., Развитие инфраструктуры коммерциализации результатов инновационной деятельности вузов: монография / Новикова Е. Н., Парахина В. Н. - Ставрополь: Издательско—информационный центр «Фабула». - 2015. -135с.
55. О принципах и показателях деятельности. М., 2004. 113 с
56. Основы инновационного менеджмента. Теория и практика: учебник / Л.С. Батюрин и др.; под ред. А.К. Казанцева, Л.Э. Миндели. – 2-е изд., доп. и перераб. – М.: ЗАО «Издательство Экономика», 2004. – 518 с.
57. Разиньков, П.И. Производственный потенциал предприятия: планирование и использование / П.И. Разиньков. - Махачкала: Дагестанское книжное издательство, 1988. - 157 с.
58. Разработка и принятие решения в управлении инновациями / И. Л. Туккель. – СПб: БХВ-Петербург, 2011. – 342 с
59. Самсонов А. Инновационное развитие предприятий как стратегическое направление деятельности: монография моногр. / Алексей Самсонов. - М.: КноРус медиа, 2017. - 485 с.
60. Санто Б. Инновация как средство экономического развития. Пер. с венг. - М.: Прогресс. – 2006.

61. Сорокин А.П. Смольская Н.Ю. «Формирование инновационного потенциала вузов в современных условиях», Учебник. Беларусь, 2015. С.135.
62. Т. Саати. Принятие решений. Метод анализа иерархий. – М.: Радио и связь, 1993. – 320с
63. Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями. -М.: Экономика, 1989. -С.271.

Мақолаҳо ва маърузаҳо:

64. Адольф В. Подготовка педагога к инновационной деятельности в процессе профессионального становления // Alma Mater: Вестник высшей школы. – 2006. - N 10. - С. 18-20.
65. Азарова Р.Н. Подходы к организации инновационной деятельности в вузе как условие совершенствования качества образования (на примере регионального вуза) // Экономика, статистика и информатика. – 2011. - №2. – С. 3-8.
66. Акрамов М.Б., Мирзоев Ф., Низомов З., Ибрагимов Д. Применение современных технологий и инновационных методов исследования в научно-исследовательских работах // Вестник Кыргызского экономического университета им. М.Рыскулбекова: Материалы Международной научно-практической конференции «Национальная стратегия развития: экономические проблемы и пути решения (2014)», 2014. -№2(29). - С.50-52.
67. Актуальные проблемы педагогической инноватики: материалы международной научно-практической конференции, 22-23 апреля 2009 г. - Балашиха: Институт социально-экономического прогнозирования и моделирования, 2009. - 372 с. Свердловская ОУНБ; КХ; Формат С; Инв. номер 2315473-КХ
68. Акцораева Н.Г. Коммерциализация результатов инновационной деятельности университета в экономической системе региона / Н.Г. Акцораева // Инновационные технологии управления и права. - 2014. - № 3 (10) — 2014. С. 35-41.

69. Ахинов.Г. Государственное регулирование инновационной деятельности в социальной сфере / Г. Ахинов, Д. Камиллов // Проблемы теории и практики управления. – 2013. – № 9. – С. 22-28.
70. Ашмарина С.И., Плаксина И.А., Оценка инновационного потенциала высших учебных заведений // Управление экономическими системами. Инновации. Инвестиции. 2013. № 11 (59)
71. Баев, Л. А. К вопросу о категорийной системе оценки и управления инновационным развитием / Л. А. Баев, М. Г. Литке // Менеджмент в России и за рубежом. – 2013. – № 3. – С. 20-27.
72. Барболин М. П. Методологическая концепция инновационного развития образовательных систем [Текст] / М.П. Бараболин // Философия образования. – 2011. – № 1 (34). – С. 85-94.
73. Барышева Г.А., Арефьев П.В. Институциональные различия становления инновационной инфраструктуры в мире и особенности ее формирования в России//Известия Томского политехнического университета. Инжиниринг георесурсов. Серия: Социальные процессы и изменения. Социальное развитие - Томск, 2009. - № 6(314). -С.5-12.
74. Бахтиёри Р. Чанбаҳои инноватсионии равиши кластерӣ // Маводи мизи гирди ҷумҳуриявии илмию амалӣ дар мавзӯи «Инкишофи менечменти инноватсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», бахшида ба «Соли ҷавонон» Душанбе, 2017.
75. Беляков С.А. Управление образованием и инновации // Университетское управление: практика и анализ. 2008. №2 (54). С.68-85; Беляков С.А., Иванова А.А. Система управления непрерывным образованием / С.А. Беляков, А.А. Иванова // Университетское управление: практика и анализ. 2010. № 3 (55). С.74-81.
76. Бесчастнова О. В. Райская М. В. Управление инновационной инфраструктурой в рамках действия сетевого механизма «тройной спирали» на мезо и макроуровне //Вестник Казанского технологического университета. Серия: Экономика и экономические науки. - Казань, 2012. - № 18. - С.252 -257

77. Борисова Л.И. Некоторые вопросы инновационного развития экономики Республики Таджикистан // Эффективность использования финансово-кредитных механизмов и установление оптимальных пропорций финансовых ресурсов для обеспечения ускоренного и эффективного развития экономики Республики Таджикистан. Материалы республиканской научно-практической конференции. - Душанбе: РТСУ, 2018. -с.65-67 (0,2п.л.)
78. Будаева Т. И. Инновационный потенциал молодого педагога: проблемы и пути решения // Преподаватель XXI век. - 2009. - N 2. - С. 32-36.
79. Бухарова, М. Управление трансфером технологических инноваций: отраслевая цепочка ценностей / М. Бухарова // Проблемы теории и практики управления. – 2013. – № 1. – С. 111-119.
80. В. А. Сергеев. Инновационная миссия университета//Инновации, № 1–2, 2001
81. Владика В.М. Инновационный потенциал вузов как фактор конкурентности экономического развития // Вестник БГУ № 3. С. 45 – 47.
82. Владыка, М.В. Коммерциализация результатов научно-технической деятельности вузов: цели, формы, проблемы// Университетское управление: практика и анализ. - 2009. - № 5 (63). - С. 54-63.
83. Владыка, М.В. Методические вопросы оценки инновационного потенциала вуза / Ю.А. Дорошенко, М.В. Владыка, Т.А. Тумина // Вестник ИНЖЕКона. Сер. «Экономика». - СПб, ГИЭУ, 2008. - Вып. 2 (21). - 155 с.
84. Волкова С. А., Волкова Т. А. Инновационные методы обучения в системе высшего образования в условиях экономики знаний// Экономинфо. 2015. № 24. С. 67–69
85. Всегда ли инновации в области терминологии – следствие развития научного знания. Методика. 2004. №3. стр. 30.
86. Гарнов, А.П. Малые инновационные предприятия как форма реализации вузами инновационной деятельности / Гарнов А.П., Краснобаева

- О.В. // Человеческий капитал и профессиональное образование. - 2012. - N 2. - С.22—23.
87. Гавловская Г.В. Национальные инновационные системы: зарубежный опыт//Бизнес в экономике. Экономико-юридический журнал. Серия: Экономика и экономические науки. - М.: «Юр-ВАК», 2013. - № 3. - С.164-168.
88. Грудзинский, А.О. Стратегическое управление университетом: от плана к инновационной миссии / А.О. Грудзинский // Университетское управление: практика и анализ. - 2004. - № 1 (30). - С. 9-20.
89. «Группа восьми» об образовании // Высшее образование сегодня. 2006. № 8. С. 30–35.
90. Гудков, А.В. Инновационное развитие станет принудительным / А.В. Гудков // Коммерсантъ. – 2009. – № 208/П (4263).
91. Демчик, Д.С. Разработка системы оценки инновационного потенциала вуза / Д.С. Демчик, А.Н. Евстегнеев, О.И. Тишков и др. // Ползуновский вестник. - Барнаул, 2006. - № 1. - С. 78-86.
92. Долженко, Р. А. Инновации в системе управления персоналом организации / Р. А. Долженко; развитие персонала // АГАУ. Вестник Алтайского аграрного университета. – 2013. – № 1. – С. 149-153.
93. Дорошенко, Ю.А Интеллектуальный капитал как фактор успешного формирования инновационной инфраструктуры вуза / Ю.А. Дорошенко, И.О. Малыхина, П.И. Оспицев. //Вестник Белгородского государственного технологического университета им. В.Г. Шухова. - 2015. - № 2. - С. 192 - 196.
94. Дудчак, В.В. Развитие инновационной деятельности в условиях трансформации экономики / Дудчак В.В., Лукина О.О. // В сборнике: XI Международная научно—практическая конференция. Место и роль России в мировом хозяйстве Ответственный редактор - д.э.н., профессор Воронин В.П. - 2017. - С. 33—36.
95. Дустов Б.Т. Совершенствование маркетинговой инновационной политики в условиях рынка // Конференция Чумхуривийи амалй –

- назариявии ҳайати устодону кормандони ДМТ бахшида ба «20-солагии Рӯзи ваҳдати миллӣ» ва «Соли Чавонон». Душанбе, 2017. саҳ. 142-147.
96. Дудырев Ф.Ф. Инновационные вузы: основные векторы развития // Университетское управление: практика и анализ. 2006. №6 (46). С.7
97. Ершова, И.Г. Государственное регулирование рынка образовательных услуг в экономике знаний / И.Г. Ершова // Известия Юго Западного государственного университета. Серия: Экономика. Социология. Менеджмент. - 2014. - № 3. - С. 86—96.
98. Ермакова, Э.Э. Система управления интеллектуальной собственностью в вузе / Э.Э. Ермакова // Университетское управление: практика и анализ. 2012. № 3. С. 4-9.
99. Заболотский В.С. Нарращивание кадрового потенциала высшей школы на основе формирования исследовательской компетентности студентов // Высшее образование сегодня. – 2011. - № 5. – С. 50-53.
100. Захаров, А.А. Модели инновационного развития университетов в России / Захаров А.А., Иващенко Н.П. // МИР (Модернизация. Инновации. Развитие). - 2015. - Т. 6. № 3—1 (23). - С. 112—118.
101. Исмагилов Н.А., Мухамедяров А.М., Хабибрахманова Ю.Р., Инновационная инфраструктура и ее элементы: опыт систематизации/ Н.А. Исмагилов, А.М. Мухамедяров, Ю.Р. Хабибрахманова// Вестник Уфимского государственного университета экономики и сервиса. 2015. № 4. – С. 67 – 68.
102. Калятин В. О., Наумов В. Б., Никифорова Т. С. Опыт Европы, США и Индии в сфере государственной поддержки инноваций // Российский юридический журнал. 2011. № 1 (76). С. 8-9.
103. Касен Т. А., Кудайбергенова А. М. Опыт преподавания с применением инновационных приемов и техник// Вестн. Тамб. гос. ун-та. 2015. № 6. С. 64 –70.
104. Комилов С. Дж. Особенности государственно-частного партнерства в инновационной сфере//Таджикистан и современный мир/Вестник ЦСИ

при Президенте Республики Таджикистан. - Душанбе, 2017. - №3. - С.173-181. (0,5п.л.).

105. Комилов С.Дж. Концептуальные основы развития государственно-частного партнерства в инновационной сфере Таджикистана//Вестник университета (РТСУ). Научный журнал. - Душанбе, РТСУ, 2017. - № 2. - 0,6 п.л.

106. Кондратьева, Е.А. Коммерциализация интеллектуальной собственности научных учреждений и образовательных организаций: вчера и сегодня / Е.А Кондратьева // Предпринимательское право. Приложение «Право и Бизнес». - 2014. - N 3. - С.46.

107. Коробков, С. А., Роль службы коммерциализации технологий как посредника инновационной деятельности вуза / Коробков С. А., Кортунова В.С. // Вестник Волгоградского государственного университета. - 2009. - № 2 (15) - С.38.

107. Кортон, СВ. Инновационный потенциал и инновационная активность вузов УрФО /СВ. Кортон // Университетское управление: практика и анализ. - 2004. - № 1 (30). - С. 61-68.

108. Кочетов, А. И. По поводу развития инновационных способностей / А. И. Кочетов // Высшее образование в России. 1997. № 5. С. 94-98.

109. Костюкевич С.В. Инновации: подход современных западных авторов в контексте Российского опыта. Вестник высшей школы. Образование за рубежом. 2011. №4. Стр. 69-73.

110. Қурбонов А.Қ. Таъсири сармояи инсонӣ ба рушди инноватсионии ширкат// Маводи мизи гирди ҷумҳуриявии илмию амалӣ дар мавзӯи «Инкишофи менечменти инноватсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», бахшида ба «Соли ҷавонон». Душанбе, 2017 С. 121-125.

111. Лукина, О.О. Комплексный подход к развитию инновационной деятельности с учетом синергетического эффекта / О.О.Лукина, В.В. Дудчак // Вестник ВГУИТ. 2018. Т. 80. № 3. С. 423-428.

112. Чалилов Б. Усулҳои идоракунии ва назорати лоихаҳои инноватсионӣ//Маводи мизи гирди ҷумҳуриявии илмию амалӣ дар

- мавзӯи «Инкишофи менечменти инноватсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», бахшида ба «Соли ҷавонон» Душанбе, 2017 С. 108-110.
113. Майкова С.Э. Коммерциализация результатов научно—исследовательской деятельности как основной фактор инновационного развития национально—исследовательских университетов / Майкова С.Э., Головушкин И.А. // Известия высших учебных заведений. Поволжские региональные общественные науки. - 2012. - № 4. - С. 110-112.
114. Маликов Т.С. Норов А.Қ. Фаъолияти инноватсионӣ асоси рушди иқтисодиёти миллӣ // Паёми ДМТ. -2015. -№4. - С. 65-69.
115. Мальцева А.А. Ключевые особенности развития инновационной экономики: «китайское чудо» через призму мировой статистики//Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки. - Тула, 2013. - № 2(1). - С.123-132.
116. Маннапов, А. Система управления инновационной деятельностью в организации / А. Маннапов // Проблемы теории и практики управления. – 2013. – № 6. – С. 98-104.
117. Маскайкин, Е. П. Инновационный потенциал региона: сущность, структура, методика оценки и направления развития / Е. П. Маскайкин, Т. В. Арцер // Вестник ЮУрГУ. – 2009. – №21. – С.47-53.
118. Масловская, А.Г. Инновационная деятельность вуза как фактор устойчивого развития экономики региона / А.Г. Масловская // Вестник Белгородского государственного технологического университета им. В.Г. Шухова. - 2016. - № 7. - С. 226 - 232.
119. Мирзоев А.Р., Холов И.Б. Практика использования информационных технологий в процессе обучения //Вестник Таджикского национального университета №7. - Душанбе: 2018- С. 228-232.
120. Миролубова Т. В., Суханова П. А. Зарубежный опыт развития инновационной инфраструктуры университетов в региональных

инновационных системах// *Фундаментальные исследования*. 2013. №1. С. 215–220.

121. Митусова О.А. Инновационный подход к языковому образованию будущего специалиста. // *Известия ЮФУ Филологические науки*, 2010, № 2, Стр. 164-165.

122. Назаров Р., Бобохонова Н. Инновации в системе образования Республики Таджикистан // *Вестник Таджикского национального университета (научный журнал)*. 2017. - №3/4 (205). - 2017. – С. 82-85.

123. Начаркин В.А. Анализ формирования и оценки инновационного потенциала высшей школы // *Альманах «Продуктивное образование»: проекты в продуктивном образовании*. М.: Экшэн, 2005. Вып. 5. с. 103 - 109.

124. Непомнящий А.В. Инновационное образование: достижения и перспективы / Непомнящий А.В., Писаренко В.И. // *Высшее образование сегодня*. – 2007. – № 7. – с. 14-19.

125. Новиков, Д.А. Модели и механизмы управления научными проектами в ВУЗах/ Д.А. Новиков, А.Л. Суханов // . - М.: Институт управления образованием РАО. - 2012. - №6. - С. 23 - 26.

126. Новикова, Е. Н. Источники финансирования инновационной деятельности вузов / Е.Н. Новикова // *Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Общественные науки*. - 2013. - № 3 — С. 199—207.

127. Новикова, Е. Н. Развитие инфраструктуры коммерциализации инноваций / Новикова Е. Н., Парахина В. Н. // *Вестник Северо—Кавказского федерального университета*. - 2013. - № 2 (35). - С. 258-262.

128. Обучающие и консалтинговые проекты по организации стратегического управления в вузе // *Университетское управление: практика и анализ*. - 2003г. - №1; с.25

129. Парахина В.Н., Новикова Е.Н. Специфика коммерциализации результатов инновационной деятельности высших учебных заведений /

Парахина В. Н. // Вестник Северо - Кавказского федерального университета. - 2015. - № 6. — С. 133—134.

130. Причинин А.Е. Инновационное образование: основания принципа неопределенности // Образование и наука. – 2011. - №5. – С. 29-39.

131. Рапацевич Е.В. Инновации и проблемы развития современного образования // Успехи современного естествознания. – 2013. – № 10. – С. 88-89;

132. Ратнер С.В. Вопросы повышения качества образовательного процесса в вузе // Инновации в образовании. – 2011. - № 9. – С. 34-47.

133. Рахмонов Дж.Р. Инновация – как составная часть понятийного аппарата инновационного процесса // Матер. респ. научно-практ. конф. «Проблемы инвестиционного обеспечения инновационного развития предпринимательской деятельности в РТ, (18-19 февраля 2014г.)»; – Душанбе, ТНУ, 2014 – С. 70-73.

134. Рац А. Место регионов и муниципалитетов в национальной инновационной системе России//Федерализм. - Дубна, 2011. - № 3. - С.59-66.

135. Ряховская А.Н., Инновационная инфраструктура вузов: направление развития// А.Н., Ряховская // Университетское управление: вопросы социальной сферы, 2017 № 2. С. 110.

136. Сафоев А.К. Разработка и реализация региональной инновационной стратегии Республики Таджикистан в условиях глобализации //Материалы республиканской научно-практической конференции на тему ««Основные проблемы финансово-кредитных отношений в условиях развития инновационной», Душанбе: «Сохибкор». – 31 марта 2018 г. – с. 64-72.

137. Сафоев А.К. Совершенствование инновационной стратегии развития экономики Таджикистан и его экономической безопасности. //Мат. Респ. Научно-практ. Конф. «Вклад Основателя мира и национального единства-Лидера нации, Президента Республики

Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмон в развитие экономики Республики Таджикистан». -Душанбе: ИПС, 29.12.2018.

138. Сальников В.А. Инновационное обучение: личностно-ориентированный подход. 2010. №11. Стр.22-27.

139. Секерин В.Д., Горохова А.Е. Инновационная среда как фактор эффективности коммерциализации инноваций. // Известия МГТУ «МАМИ». – 2014. - № 2(20), Т. 5. - С.39-43.

140. Солиев О.Қ. Усулҳои инноватсионии таълим дар самти тадбири масъалаҳои молиявӣ-иқтисодӣ бо истифода аз воситаҳои муосири барномасозӣ //Маҷмӯаи маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи “Инкишофи технологияҳои иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: самтҳои афзалиятнок ва инноватсионӣ”, (29 сентябри соли 2018). – Душанбе: ДСХ, Соҳибкор, 2018. С. 187-194.

141. Соҳибов Г. Инновация и инновационная деятельность: сущность и содержание // Материалы международной научно-практической конференции. Душанбе. 5-6 мая 2017. – С. 189 - 195.

142. Ташкинов А. А. Инновационная инфраструктура университета// Высшее образование в России. 2010. №5. С. 76–81.

143. Тимохина Е.В. Коммерциализация результатов научных исследований вуза: формы и этапы/ Тимохина Е.В. // Актуальные подходы и направления научных исследований XXI века: материалы международной научно— практической конференции ЧОУ ВО «СИ—ВШПП», ООО НИЦ «ПНК». Самара: ООО «ПНК» - 2017. С. 94-97.

144. Тимохина, Е.В. Таксономия моделей инновационного развития университетов / Е.В. Тимохина, М.А. Юрьева // Социальное партнерство: опыт, проблемы и перспективы развития: Сборник докладов и тезисов участников пятнадцатой международной научно-практической конференции. - Ярославль, ЯФ ОУП ВО «АТ и СО», 2018. — С. 449—455.

145. Трачук, А. Инновационная стратегия компании / А. Трачук // Проблемы теории и практики управления. – 2013. – № 9. – С. 75-83.

146. Третьяк Наталья Алексеевна. Инновационное развитие образовательных систем: категориальный смысл. Крымский научный вестник, № 2 – 3 (14 -15), 2017.
147. Туманова Ш., Идиев Г. Преимущества инновационного обучения в системе высшего образования //Материалы Республиканской научно-теоретической конференции профессорско-преподавательского состава и сотрудников ТНУ, посвященной “20-ой годовщине Дня национального единства” и “Году молодёжи”, Душанбе- 2017. -С.33-34.
148. Файзуллоев М.К. Методологические разработки формирования национальной инновационной системы // Организационно-экономические основы формирования инновационной экономики и эффективность использования финансово-кредитных механизмов развития экономики/Сборник научных статей. - Душанбе, РТСУ, 2017. - 448с. - С.190-204.
149. Федюкин И. Высшее образование и наука: Как построить университет / Федюкин И. // Ведомости. – 2009. – № 4. С.43 – 47.
150. Фролова Ю.Г. Система высшего образования как необходимый элемент стратегии инновационного развития // Государственное и муниципальное управление. Ученые записки СКАГС. 2012. № 1. С. 241-246.
151. Шарипов Ф.Ф. Проблемы педагогической инноватики в профессиональном образовании» Материалы XVIII международной научно-практической конференции. изд. РГПУ им. А.И. Герцена, 2017. С.137-141.
152. Шумпетер, И. Теория экономического развития. - М.: Прогресс, 1982. С.102.

Диссертация ва авторефератҳо:

153. Бобомуродов П.У. Формирование и развитие региональных инновационных подсистем (на материалах Хатлонской области Республики Таджикистан): дис...канд.эконом.наук: 08. 00.05. / П.У. Бобомуродов – Душанбе 2019, 165 с.

154. Ибодзода З.Х. Организационно-экономический механизм обеспечения инновационного развития вуза на рынке образовательных услуг: дис...канд.экон.наук: 08. 00.05. /З.Х. Ибодзода. – Душанбе – 2017. С. 130

155. Кадырова З.Х. Развитие социально – экономического потенциала учреждений высшего профессионального образования: дис...док.эконом.наук: 08. 00.05. /З.Х. Кадырова. – Душанбе – 2019, 277 с.

Феҳристи корҳои чопшудаи муаллиф доир ба мавзӯи диссертатсия

Мақолаҳо дар маҷаллаҳои тақризишаванда:

[1-М]. Сафаров З.А. Мафҳум, моҳият ва аҳамияти иқтисодии инноватсионии МТОК // Паёми ДМТ. - Душанбе 2018, № 5- С.132 –137

[2-М]. Сафаров З.А. Рушди иқтисодии зехнӣ дар мактабҳои олии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Паёми ДМТ. - Душанбе 2018, № 7 - С.91 – 96.

[3-М]. Сафаров З.А. Рушд ва тадқиқи иқтисодии инноватсионӣ дар мактабҳои олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (дар мисоли иқтисодии кадрӣ мактабҳои олий) // Паёми ДМТ. - Душанбе 2018, - № 8 – С.91 – 96.

[4-М]. Сафаров З.А. Каримов Г.У., Файзиддини З., Зарурияти рушди инноватсионии соҳаи маориф ва сохтори иқтисодии инноватсионии МТОК // Паёми ДМТ. – Душанбе 2020 - №6. С.63–68.

дар дигар нашрияҳо:

[5-М]. Сафаров З.А. Нақши иқтисодии инноватсионии МТОК дар баландбардории рушди инсонӣ/ Маводи конфронси илмӣ – амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Рушди иқтисодии Тоҷикистон ҳамчун омилҳои баландшавии некуаҳволии аҳоли». - Душанбе ҶДММ «Эр - граф» 2016. С. 197 – 201.

[6-М]. Сафаров З.А. Сущность и значение инновационного потенциала вуза и методы его оценки/ Материалы международной научно – практической конференции «Роль интеграции науки, инновации и технологии в экономическом развитии стран», «Кайхон», Душанбе 2016. С.235 –240.

[7-М]. Сафаров З.А., Кабутов К.Р., Инновационный потенциал вуза и методические основы его оценки/ Вестник Технологического университета Таджикистана. Душанбе - «Бахманруд» 2016 - 1 (26). С.181 – 188.

[8-М]. Сафаров З.А. Моҳият ва зарурияти рушди соҳибқорӣ инноватсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон/ Маводи конфронси илмӣ – амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Рушди соҳибқорӣ инноватсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», Душанбе 2017. С.195 –198.

[9-М]. Сафаров З.А. Тичоратикунонии натиҷаҳои фаъолияти илмӣ – таҳқиқотӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон/ Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ – назариявӣ дар мавзӯи “Масъалаҳои мубрами илму маориф дар шароити ҷаҳонишавӣ”, Кӯлоб 2020. С. 500 – 502.

[10-М]. Сафаров З.А., Рустамова Г.Н., Ашурова Д.Х. Дастгириҳои давлатии иқтисодии илмӣ-инноватсионии муассисаҳои таҳсилоти олий/Маҷаллаи илмӣ-оммавии “Илм ва технологияи асри XXI” – и Донишқадаи технология ва менеҷменти инноватсионӣ дар шаҳри Кӯлоб. Кӯлоб 2020 - № 3 (3). С. 116 – 121.

ПУРСИШНОМА

чиҳати муайянсозии омилҳои ба рушди иқтисоди инноватсионӣ таъсиркунандар дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ

Иштирокчии муҳтарам мақсад аз гузаронидани пурсишнома ин муайянсозии омилҳои ба рушди иқтисоди инноватсионии муассисаи Шумо таъсиркунанда ба ҳисоб меравад.

Номи муассисаи таълимӣ _____

Ному насаби Шумо _____

Вазифа _____ собиқаи корӣ _____

1. Ҳиссаи манбаҳои молиявӣ барои рушд ва ташаккулёбии иқтисоди инноватсионӣ дар муассисаи шумо?

а) буҷети давлатӣ _____% б) маблағҳои худӣ _____%

в) аз ҳисоби лоиҳаҳои инноватсионии

байналмиллалӣ _____% г) дигар манбаҳо _____%

2. Оё дар муассисаи шумо “нақшаи дурнамои инноватсионӣ” вобаста ба амалигардонии “Барномаи рушди инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2020” таҳия гардидааст?

албатта да _____афои таҳия қарор дорад намедона _____

2. Ба фикри шумо кадоме аз ин омилҳои дар зер овардашуда ба рушди иқтисоди инноватсионӣ дар муассиса таъсир мерасонанд? (як ё якчанд омилҳоро хонапури намудан низ қобили қабул аст)

- норасоии маводҳои нави таълимӣ
- норасоии иқтисоди кадрӣ (соҳиби унвони илмӣ)
- мавҷуд набудани фазои инноватсионӣ
- дар сатҳи паст қарор доштани ҳавасмангардонии кадрҳо
- нокифоя будани дастгирии давлатӣ дар самти фаъолияти инноватсионӣ
- ворисозӣ ва ҷорисозии инноватсия ба системаи таълим
- норасоии маблағҳои худӣ оиди рушди фаъолияти инноватсионӣ
- арзиши баланд доштани навгонихо
- дастгирии наёфтани корҳои илмӣ – тадқиқотӣ дар самти инноватсионӣ
- қонёкунанда набудани фаъолияти инфрасохторҳои инноватсионӣ

3. Барои пурқувват намудани мавқеъ ва баладбардории иқтидори инноватсионӣ дар муассисаи шумо кадом омилҳо метавонанд таъсири мусбӣ расонанд?

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____
6. _____
7. _____
8. _____
9. _____
10. _____

4. Кадом омилҳо барои рушд ва ташаккулёбии иқтидори инноватсионӣ дар муассисаи шумо таъсири манфӣ мерасонанд?

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____
6. _____
7. _____
8. _____
9. _____
10. _____

5. Ба андешаи шумо муассисаи таълимие, ки қору фаъолият менамояд барои бартарафсозии ин омилҳо захираҳои кофӣ молиявӣ, кадрӣ, моддӣ-техникӣ ва дигар имконот дорад?

а) албатта (асоснок намояд) _____

б) ҳоло не (барои чӣ) _____

**Ташаккур барои иштирок дар мусоҳиба
ва хонапурии пурсишнома**

МАТРИТСАИ МАНТИҚӢ

**оид ба арзёбии маҷмӯии иқтидори инноватсионии муассисаи
таҳсилоти олии касбӣ**

Иштирокчии гиромӣ, мақсад аз гузаронидани матритсаи мантиқӣ ин арзёбии маҷмӯии иқтидори инноватсионии муассисаи Шумо аз рӯи 7 принсипи мактаби олии инноватсионӣ ба ҳисоб меравад.

Номи муассисаи таълимӣ _____ Ному насаби Шумо _____
Вазифа _____ собиқаи корӣ _____

1. Иштирокчии мухтарам, марҳамат карда 7 принсипи овардашударо дар чадвали зерин аз рӯи баҳои чадвали фосилавӣ (1 паст, 2 миёна, 3 хуб ва 4 аъло) баҳогузорӣ намоед.

Аз рӯи самти фаъолият:		Баҳои чадвали фосилавӣ			
		1 (паст)	2 (миёна)	3 (хуб)	4 (аъло)
Фаъолияти таълимӣ (ФТ)					
1	Омоданамоии кадрҳо ва ба таҳсил фаро гирифтани донишҷӯён аз рӯи низоми таҳсилоти кредитӣ, фосилавӣ, дараҷаи бакалаврият, магистрант, доктор (Phd), воридсозии навгониҳо дар системаи таълим				
2	Ҷорисозии ихтисосҳои нав (махсусан дар самти инноватсия) вобаста ба талаботи бозори меҳнат ва омодасозии кадрҳо барои пешбурд ва баландбардории рушди устувори иқтисодӣ				
3	Воридсозии барномаҳои нави таълимӣ (усулҳои интерактивии таълим), барномаҳои озоди таълимӣ (дар мувофиқа бо интихоби бевоситаи донишҷӯён) ва фанҳои нави таълимӣ (бо афзалият дар самти инноватсия)				
4	Ҷорисозии ихтисос ва тахассусҳое, ки аз аккредитатсияи байналмиллалӣ гузаштаанд				
5	Амалисозӣ ва истифодаи натиҷаҳои баъзе аз лоиҳаҳои инноватсионӣ (махсусан лоиҳаҳои инноватсионии байналмиллалӣ) дар раванди таълим				
6	Омодасозии кадрҳои соҳибтахассус ва сифатнок вобаста ба талаботҳои муҳити беруна (махсусан корфармоён) ва бозори меҳнат				
7	Ҷалбсозии омӯзгорони унвониилмидошта (махсусан мутахассис дар самти инноватсия) ва ва тез тез ба мубодилаи таҷрибаи равонсозии омӯзгорон ба МТОК - ҳои пешрафтаи дохил ва хориҷа чихати сифатноксозии раванди таълим ва қонеъсозии талаботҳои донишҷӯён				
8	Ҷалбсозии донишҷӯён ҳангоми гузаштани таҷрибаҳои истехсолӣ ба пойгоҳҳои корхонаҳои дар бахши				

	инноватсионӣ амалкунанда				
9	Гузаронидани такмили ихтисос ва бозомӯзии кадрҳо дар самти идоракунии инноватсияҳо				
	Фаъолияти илмӣ – таҳқиқотӣ (Ф и-т)				
1	Омоданамоии лоиҳаҳои байналмиллалӣ (махсусан инноватсионӣ), ва иштироки фаъолона дар барномаҳои дар ин самт амалкунанда				
2	Гузаронидани конференсияҳои илмӣ – амалии инноватсионӣ, мизҳои муваффақ, семинарҳои илмӣ аҳамияти ҷумҳуриявӣ ва байналмиллалӣ				
3	Такмилдиҳӣ ва рушди марказҳои моликияти зеҳнӣ, корхонаҳои хурди инноватсионӣ дар заминаи паркҳои технологӣ ва гузаронидани корҳои илмӣ – таҳқиқотӣ дар самти навгониҳо дар ин марказҳо				
4	Дар заминаи пойгоҳи муассиса бунёд ва ташкили институтҳои илмӣ – таҳқиқотӣ				
5	Наشري натиҷаҳои корҳои илмӣ – таҳқиқотӣ, тезисҳо, монографияҳо, мақолаҳо, дастур ва воситаҳои таълимӣ (бо афзалияти онҳо, ки бештар дар самти инноватсия бахшида шуда бошанд)				
6	Иштироки бевоситаи ҲПО ва кормандони илмӣ муассиса дар бунёди бизнес – инкубаторҳо, паркҳои технологӣ, марказҳои моликияти зеҳнӣ				
7	Миқдори корҳои илмӣ – таҳқиқотӣ, ки аз тарафи манбаҳои буҷетӣ ва ғайрибуҷетӣ маблағгузорӣ мешаванд				
8	Тичоратикунони натиҷаҳои корҳои илмӣ – таҳқиқотӣ				
9	Дастовардҳои илмӣ, мукофотҳои сатҳи ҷумҳуриявӣ ва байналмиллалӣ дар самти корҳои илмӣ – таҳқиқотӣ, патент ва шаҳодатномаҳои бадастомада дар самти ҳифзи моликияти зеҳнӣ				
Аз рӯи таъминоти захиравӣ					
Таъминоти кадрӣ (ТК)					
1	Шумораи умумии ҲПО донишгоҳ бо дараҷаҳои илмӣ				
2	Ҳиссаи кормандони донишгоҳ бо унвони доктори илм				
3	Ҳиссаи кормандони донишгоҳ бо унвони номзади илм (доктор (Phd) ва доктор аз рӯи ихтисос)				
4	Ҳиссаи кормандони унвондори донишгоҳ ба фаъолияти инноватсионӣ машғулбуда				
5	Ҳиссаи мутахассисони донишгоҳ, ки такмили ихтисос ва бозомӯзиро дар самти идоракунии инноватсияҳо гузаштанд				
6	Ҳиссаи намояндагони бахши воқеии иқтисодиёт дар маҷмӯи ҲПО				
7	Ҳиссаи намояндагони ҲПО, ки такмили ихтисосро дар пойгоҳи корхонаҳои бахши воқеии иқтисодиёт гузаштаанд				
8	Таҷрибаи ҲПО ва кормандони донишгоҳ ба инноватсия				
9	Шумораи донишҷӯён, магистрантон, доктор (Phd), ки ба корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ ва фаъолияти таълимӣ ҷалб шудаанд				

Таъминоти моддӣ – техникӣ (Тм-т)				
1	Шумораи умумии воҳиди компютерҳои фардӣ			
2	Кoeffитсиент навосозии техникаҳои компютерӣ			
3	Шумораи воҳиди таҷҳизотҳои беназир			
4	Шумораи умумии воҳиди нигоҳдории фонди китобхона ҳаз. намуна			
5	Сатҳи дастрасӣ ба системаи китобхонаи электронӣ			
6	Таъминнокии сатҳи дастрасӣ ба шабакаи интернет			
7	Сатҳи дастрасии муҳити беруна (корхонаҳо, корфармоён) ба нишони электронии муассиса			
8	Сатҳи таъминияти синфхонаҳо, марказҳо ва озмоишгоҳҳо бо таҷҳизотҳои ҳозиразамон чиҳати гузаронидани раванди таълим ва корҳои илмӣ – тадқиқотӣ			
9	Сатҳи таъминнокии фаъолиятҳои таълимӣ ва илмӣ – тадқиқотӣ бо захираҳои моддӣ – техникӣ			
Таъминоти молиявӣ (ТМ)				
1	Ҳаҷми маблағҳои бучетӣ барои таҳия ва амалисозии лоиҳаҳои инноватсионӣ нигаронидашуда			
2	Ҳаҷми маблағгузориҳои бучетӣ ба фаъолияти илмӣ – тадқиқотӣ нигаронидашуда			
3	Ҳаҷми малағҳои ғайрибучетӣ ва дигар сарчашмаҳо ба корҳои илмӣ – тадқиқотӣ, лоиҳаҳои инноватсионӣ			
4	Ҳаҷми малағҳои ба тадқиқотҳои илмӣ – техникӣ равонашуда аз ҳисоби грантҳои хориҷӣ			
5	Ҳаҷми маблағҳо аз ҳисоби амалисозии лоиҳаҳои инноватсионии байналмиллалӣ			
6	Ҳаҷми хароҷотҳо барои ҳавасмандгардонии кормандон, донишҷӯён ва дигар тадқиқотчиён (магистрантон, доктор (Phd), унвонҷӯён), ки дар самти фаъолияти инноватсия корҳои илмӣ – тадқиқотӣ анҷом додаанд			
7	Ҳаҷми маблағҳои ҷудогардида барои рушди фаъолияти инноватсионӣ, фароҳам овардани шароит барои ташкили фазои инноватсионӣ дар муассиса			
8	Истифодаи самараноки маблағҳо аз ҳисоби сарчашмаҳои ғайрибучетӣ дар рушди фаъолияти инноватсионӣ			
9	Ҳаҷми маблағҳои бадастомада аз ҳисоби тичоратикунони натиҷаҳои корҳои илмӣ – тадқиқотӣ ва ё фурӯши дигар объектҳои моликияти зеҳнӣ (ноу - хау)			
Таъминоти инфрасохторӣ (ТИ)				
1	Шумораи объектҳои инфрасохторҳои инноватсионӣ			
2	Самаранокии фаъолияти парки технологӣ			
3	Самаранокии мол ва маҳсулоти дар пойгоҳи парки технологӣ ва озмоишгоҳҳо истехсолмешуда ва хизматрасониҳо			
4	Миқдори патент ва шаҳодатнома, ки барои ҳифзи моликияти зеҳнӣ аз тарафи инфрасохтори инноватсионӣ ба даст омадаанд			

5	Вазъи кунунии тичоратикунонии натиҷаҳои корҳои илмӣ–таҳқиқотӣ дар инфрасохторҳои инноватсионӣ				
6	Сифати кори объектҳои инфрасохторҳои инноватсионӣ				
7	Ҳаҷми маблағҳои ҷудогардида ҷиҳати ташкил ва тақвими марказҳои моликияти зеҳнӣ, илмӣ – тадқиқотии инноватсионӣ				
8	Сатҳи фаъолнокии марказҳои моликияти зеҳнӣ ва дигар инфрасохторҳои инноватсионӣ дар таҳия ва амалисозии лоиҳаҳои инноватсионӣ				
9	Самаранокии фаъолнаи инфрасохторҳои инноватсионӣ дар рушд додани фаъолияти инноватсионӣ, таҳияи барномаҳои нави таълимӣ, лоиҳаҳои байналмилалӣ инноватсионӣ				
Таъминоти нуфузӣ (ТН)					
1	Фикру мулоҳизаҳои ҷомеаи донишгоҳ оиди фаъолияти таълимии он				
2	Фикру мулоҳизаҳои ҷомеаи донишгоҳ оиди оиди - фаъолияти илмӣ – таҳқиқотии донишгоҳ				
3	Фикру мулоҳизаҳои корфармоён оиди хатмкунандагони донишгоҳ				
4	Сатҳи боварии ҷамъияти тичоратӣ ба натиҷаҳои тадқиқотҳои илмӣ ва коркардҳои донишгоҳ				
5	Фикру мулоҳизаҳои донишҷӯёни аз хориҷа таҳсилкунанда				
6	Миқдори хатмкунандагони ба кор таъмин гардида				
7	Миқдори донишҷӯёни бо дипломи аъло хатмкунанда аз маҷмӯи умумии хатмкунандагон				
8	Миқдор хатмкунандагони дар бахшҳои магистратура ва докторантураи (Phd) хориҷа таҳсилкунанда				
9	Самаранокии фаъолияти Шӯроҳои диссертатсионӣ дар пойгоҳи муассиса амалкунанда				

**Арзёбии маҷмуии нишондиҳандаҳои иқтисодии инноватсионии
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон**

Вазн ва арзёбӣ	Номгӯи меъёрҳо									Нишондиҳандаи интегралӣ
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
Фаъолияти таълимӣ (ФТ)										
p	4	3	2	2	2	4	4	2	2	
w	0,12	0,13	0,16	0,08	0,15	0,11	0,10	0,17	0,18	
p x w	0,48	0,39	0,32	0,16	0,3	0,44	0,4	0,34	0,36	3,19
Фаъолияти илмӣ – тадқиқотӣ (Ф и-т)										
p	3	3	3	3	4	2	3	2	4	
w	0,10	0,13	0,11	0,15	0,09	0,14	0,16	0,12	0,07	
p x w	0,3	0,39	0,33	0,45	0,36	0,28	0,48	0,24	0,28	3,11
Таъминоти кадрӣ (Тк)										
p	4	4	4	2	2	2	3	2	3	
w	0,11	0,07	0,05	0,18	0,14	0,16	0,10	0,15	0,13	
p x w	0,44	0,28	0,2	0,36	0,28	0,32	0,3	0,30	0,39	2,87
Таъминоти моддӣ – техникӣ (Тм-т)										
p	4	2	2	4	3	3	4	3	2	
w	0,08	0,14	0,18	0,10	0,11	0,18	0,05	0,09	0,13	
p x w	0,32	0,28	0,36	0,4	0,33	0,54	0,2	0,27	0,26	2,96
Таъминоти молиявӣ (Тм)										
p	3	3	2	2	2	3	2	2	2	
w	0,14	0,11	0,10	0,08	0,12	0,09	0,15	0,13	0,16	
p x w	0,42	0,33	0,2	0,16	0,24	0,27	0,3	0,26	0,32	2,5
Таъминоти инфрасохторӣ (Ти)										
p	3	2	2	4	2	3	2	2	2	
w	0,15	0,09	0,11	0,06	0,10	0,14	0,12	0,17	0,08	
p x w	0,45	0,18	0,22	0,24	0,2	0,42	0,24	0,34	0,16	2,45
Таъминоти нуфузӣ (Тн)										
p	4	4	3	3	3	3	2	2	4	
w	0,08	0,10	0,17	0,15	0,14	0,16	0,18	0,12	0,11	
p x w	0,32	0,4	0,51	0,45	0,42	0,48	0,36	0,24	0,44	3,62

Арзёбии маҷмуии иқтидори инноватсионии Донишгоҳи давлатии тиббии

Тоҷикистон ба номи А. Сино

Вазн ва арзёбӣ	Номгӯи меъёрҳо									Нишондиҳандаи интегралӣ
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
Ҷаҳодияти таълимӣ (ҶТ)										
р	4	3	2	2	3	4	4	2	2	
w	0,10	0,09	0,14	0,17	0,11	0,05	0,09	0,16	0,18	
р x w	0,4	0,27	0,28	0,34	0,33	0,2	0,36	0,32	0,36	2,86
Ҷаҳодияти илмӣ – тадқиқотӣ (ҶИТ)										
р	3	2	3	3	3	3	3	3	3	
w	0,12	0,16	0,08	0,10	0,09	0,13	0,11	0,14	0,17	
р x w	0,36	0,32	0,24	0,3	0,27	0,39	0,33	0,42	0,51	3,14
Таъминоти кадрӣ (ТК)										
р	3	4	3	3	3	2	2	3	3	
w	0,15	0,09	0,12	0,11	0,16	0,18	0,17	0,10	0,14	
р x w	0,45	0,32	0,36	0,33	0,48	0,36	0,34	0,3	0,42	3,36
Таъминоти моддӣ – техникаӣ (ТМТ)										
р	3	2	3	3	3	3	3	3	3	
w	0,11	0,17	0,08	0,09	0,14	0,18	0,10	0,12	0,07	
р x w	0,33	0,34	0,24	0,27	0,42	0,54	0,3	0,36	0,21	3,01
Таъминоти молиявӣ (ТМ)										
р	2	2	2	3	2	3	3	3	3	
w	0,10	0,12	0,16	0,11	0,15	0,09	0,05	0,14	0,13	
р x w	0,2	0,24	0,32	0,33	0,3	0,27	0,15	0,42	0,39	2,62
Таъминоти инфрасохторӣ (ТИ)										
р	3	2	3	3	2	3	3	2	2	
w	0,09	0,14	0,11	0,12	0,15	0,10	0,13	0,16	0,18	
р x w	0,27	0,28	0,33	0,36	0,3	0,3	0,39	0,32	0,36	2,91
Таъминоти нуфузӣ (ТН)										
р	4	4	4	4	3	4	3	3	3	
w	0,08	0,12	0,14	0,10	0,13	0,09	0,16	0,11	0,15	
р x w	0,32	0,48	0,56	0,4	0,39	0,36	0,48	0,33	0,45	3,77

Арзёбии маҷмуии иқтидори инноватсионии Донишгоҳи славянии

Русия – Тоҷикистон

Вазн ва арзёбӣ	Номгӯи меъёрҳо									Нишондиҳандаи интегралӣ
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
Фаъолияти таълимӣ (ФТ)										
p	3	3	2	1	3	4	4	2	2	
w	0,12	0,10	0,16	0,11	0,15	0,07	0,09	0,14	0,13	
p x w	0,36	0,3	0,32	0,11	0,45	0,28	0,36	0,28	0,26	2,72
Фаъолияти илмӣ – тадқиқотӣ (Ф и-т)										
p	3	3	3	2	3	3	3	2	2	
w	0,10	0,14	0,09	0,16	0,08	0,13	0,15	0,11	0,17	
p x w	0,3	0,42	0,27	0,32	0,24	0,39	0,45	0,22	0,34	2,95
Таъминоти кадрӣ (Тк)										
p	3	3	3	2	2	2	3	3	3	
w	0,09	0,11	0,08	0,12	0,14	0,16	0,10	0,13	0,07	
p x w	0,27	0,33	0,24	0,24	0,28	0,32	0,3	0,39	0,21	2,58
Таъминоти моддӣ – техникаӣ (Тм-т)										
p	3	3	2	3	3	3	3	3	3	
w	0,11	0,09	0,12	0,05	0,10	0,14	0,13	0,08	0,15	
p x w	0,33	0,27	0,24	0,15	0,3	0,42	0,39	0,24	0,45	2,79
Таъминоти молиявӣ (Тм)										
p	2	2	3	3	2	3	2	3	2	
w	0,10	0,13	0,06	0,12	0,11	0,14	0,09	0,05	0,15	
p x w	0,2	0,26	0,18	0,36	0,22	0,42	0,18	0,15	0,3	2,27
Таъминоти инфрасохторӣ (Ти)										
p	2	2	2	2	2	3	2	3	3	
w	0,08	0,10	0,12	0,11	0,14	0,13	0,09	0,05	0,07	
p x w	0,16	0,2	0,24	0,22	0,28	0,39	0,18	0,15	0,21	2,03
Таъминоти нуфузӣ (Тн)										
p	3	3	3	2	3	2	2	3	2	
w	0,14	0,15	0,12	0,16	0,09	0,10	0,11	0,13	0,17	
p x w	0,42	0,45	0,36	0,32	0,27	0,2	0,22	0,39	0,34	2,97

**Арзёбии маҷмуии иқтидори инноватсионии Донишгоҳи давлатии
хуқук, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон**

Вазн ва арзёбӣ	Номгӯи меъёрҳо									Нишондиҳандаи интегралӣ
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
Фаъолияти таълимӣ (ФТ)										
p	3	3	3	4	2	3	3	3	2	
w	0,10	0,13	0,11	0,09	0,14	0,08	0,12	0,07	0,15	
p x w	0,3	0,39	0,33	0,36	0,28	0,24	0,36	0,21	0,3	2,77
Фаъолияти илмӣ – тадқиқотӣ (Ф и-т)										
p	3	3	3	2	3	3	2	2	3	
w	0,11	0,10	0,09	0,15	0,12	0,13	0,16	0,17	0,08	
p x w	0,33	0,3	0,27	0,3	0,36	0,39	0,32	0,34	0,24	2,85
Таъминоти кадрӣ (Тк)										
p	3	2	3	2	2	2	3	2	3	
w	0,09	0,15	0,13	0,16	0,17	0,14	0,08	0,12	0,05	
p x w	0,27	0,3	0,39	0,32	0,34	0,28	0,24	0,24	0,15	2,53
Таъминоти моддӣ – техникаӣ (Тм-т)										
p	3	2	3	3	2	3	3	3	2	
w	0,08	0,13	0,11	0,10	0,16	0,12	0,09	0,14	0,17	
p x w	0,24	0,26	0,33	0,3	0,32	0,36	0,27	0,42	0,34	2,84
Таъминоти молиявӣ (Тм)										
p	2	2	2	3	3	3	3	2	2	
w	0,12	0,10	0,09	0,11	0,08	0,13	0,07	0,14	0,15	
p x w	0,24	0,2	0,18	0,33	0,24	0,39	0,21	0,28	0,3	2,37
Таъминоти инфрасохторӣ (Ти)										
p	3	2	2	2	2	3	3	3	2	
w	0,07	0,11	0,10	0,12	0,14	0,09	0,13	0,08	0,15	
p x w	0,21	0,22	0,2	0,24	0,28	0,27	0,39	0,24	0,3	2,35
Таъминоти нуфузӣ (Тн)										
p	3	3	2	2	2	3	2	3	2	
w	0,13	0,11	0,14	0,16	0,15	0,10	0,12	0,09	0,17	
p x w	0,39	0,33	0,28	0,32	0,3	0,3	0,24	0,27	0,34	2,77

**Арзёбии маҷмӯи иқтидори инноватсионии Донишгоҳи давлатии
Кӯлоб ба номи А.Рӯдакӣ**

Вазн ва арзёбӣ	Номгӯи меъёрҳо									Нишондиҳандаи интегралӣ
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
Ҷаҳодияти таълимӣ (ҶТ)										
р	3	3	2	1	2	3	3	2	2	
w	0,10	0,13	0,12	0,14	0,15	0,08	0,11	0,16	0,18	
р x w	0,3	0,39	0,24	0,14	0,3	0,24	0,33	0,32	0,36	2,62
Ҷаҳодияти илмӣ – тадқиқотӣ (ҶИТ)										
р	2	2	2	2	2	2	3	2	2	
w	0,12	0,14	0,10	0,11	0,09	0,15	0,08	0,13	0,16	
р x w	0,24	0,28	0,2	0,22	0,18	0,3	0,24	0,26	0,32	2,24
Таъминоти кадрӣ (Тк)										
р	2	2	2	2	2	3	3	2	2	
w	0,13	0,11	0,14	0,12	0,09	0,08	0,13	0,10	0,16	
р x w	0,26	0,22	0,28	0,24	0,18	0,24	0,39	0,2	0,32	2,33
Таъминоти моддӣ – техникаӣ (Тм-т)										
р	3	2	2	3	2	3	3	3	2	
w	0,11	0,12	0,14	0,09	0,13	0,10	0,08	0,15	0,17	
р x w	0,33	0,24	0,28	0,27	0,26	0,3	0,24	0,45	0,34	2,71
Таъминоти молиявӣ (Тм)										
р	2	2	2	2	2	3	3	2	2	
w	0,15	0,10	0,13	0,11	0,15	0,12	0,06	0,14	0,15	
р x w	0,3	0,2	0,26	0,22	0,3	0,36	0,18	0,28	0,3	2,4
Таъминоти инфрасохторӣ (Ти)										
р	2	2	2	2	2	3	2	2	2	
w	0,14	0,16	0,11	0,15	0,09	0,10	0,12	0,17	0,13	
р x w	0,28	0,32	0,22	0,3	0,18	0,3	0,24	0,34	0,26	2,44
Таъминоти нуфузӣ (Тн)										
р	3	3	2	2	2	3	2	2	3	
w	0,09	0,15	0,16	0,14	0,13	0,12	0,17	0,11	0,10	
р x w	0,27	0,45	0,32	0,28	0,26	0,36	0,34	0,22	0,3	2,8